

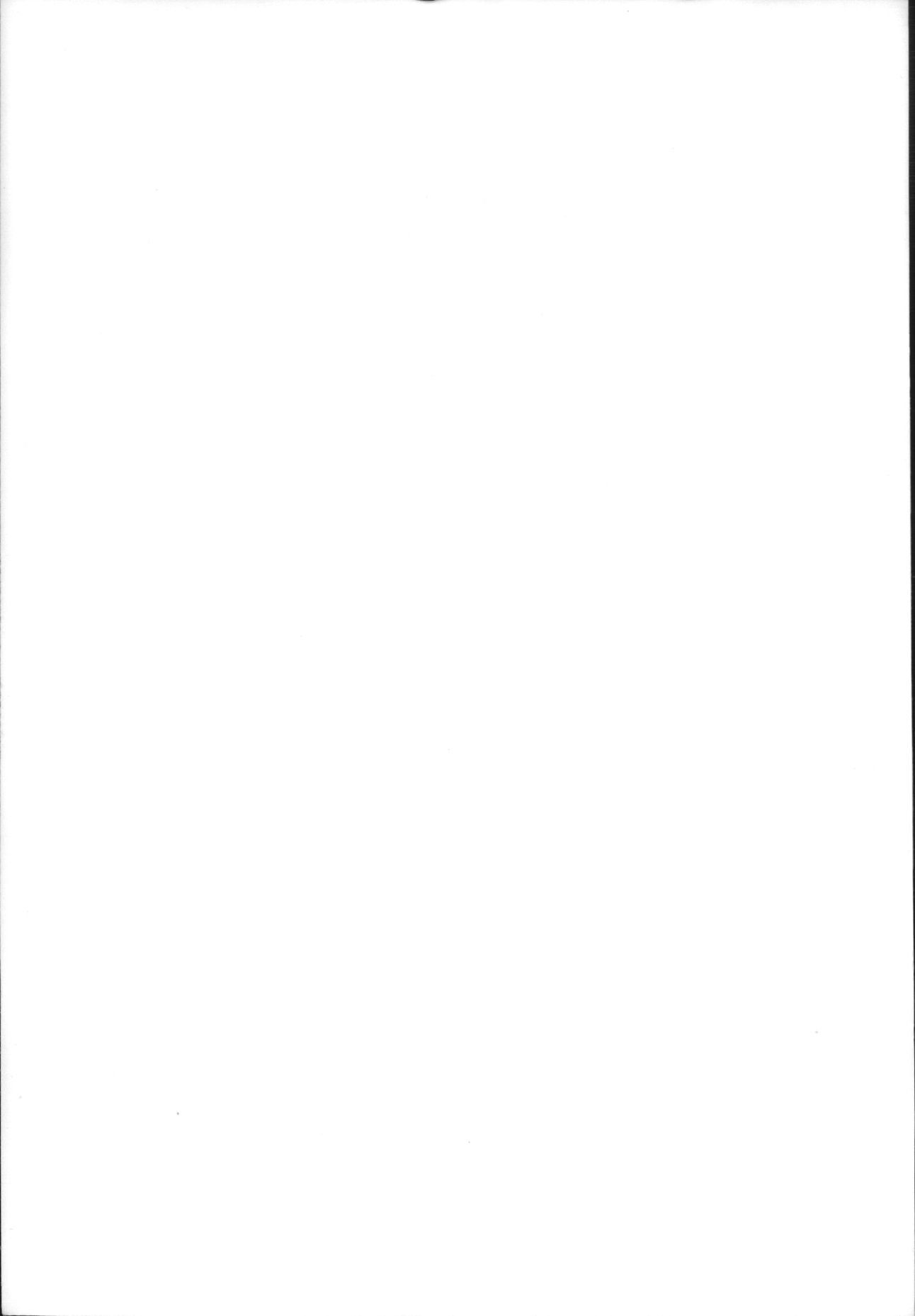
ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1964

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ

ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1965

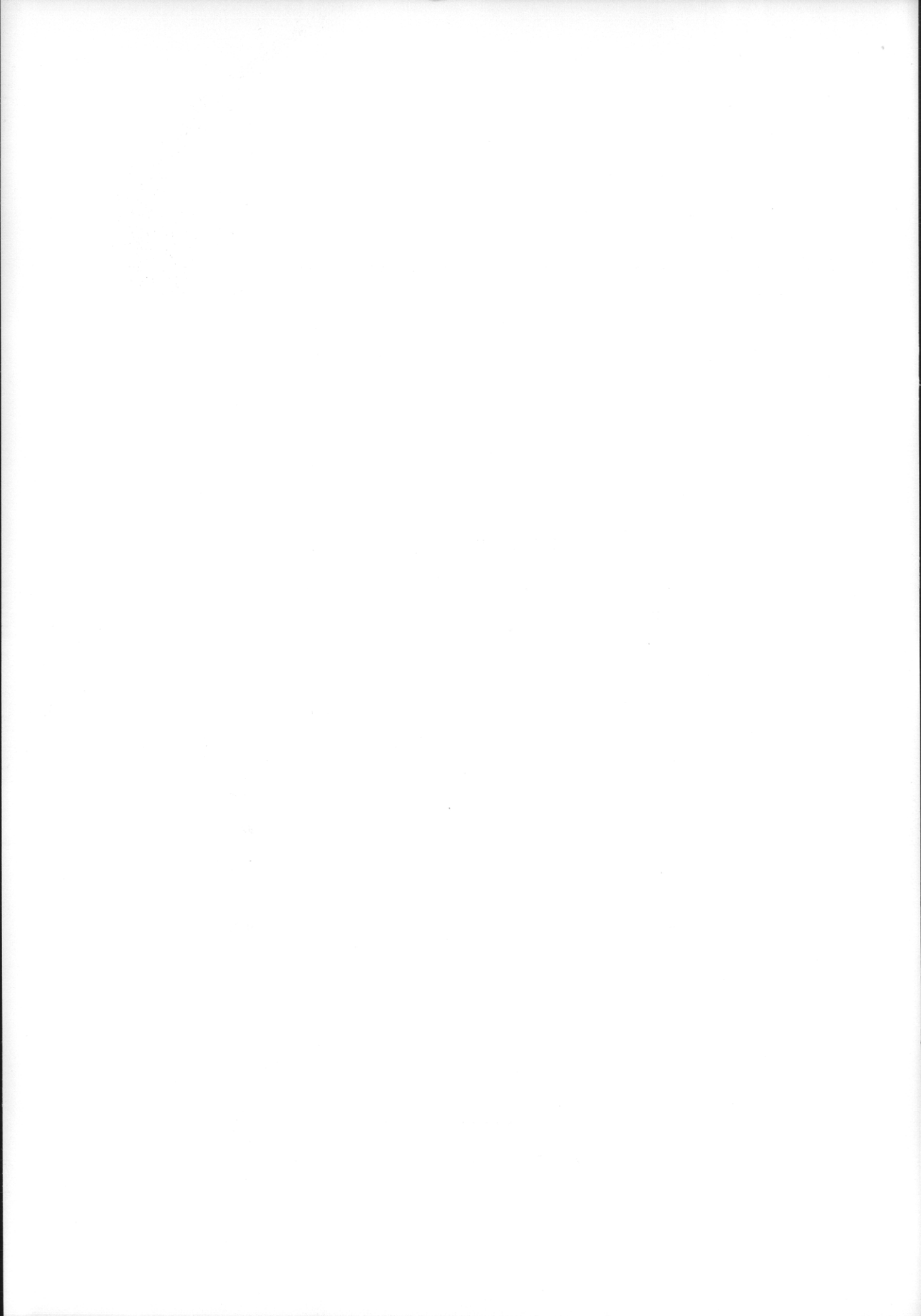
ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1964

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ

ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1965

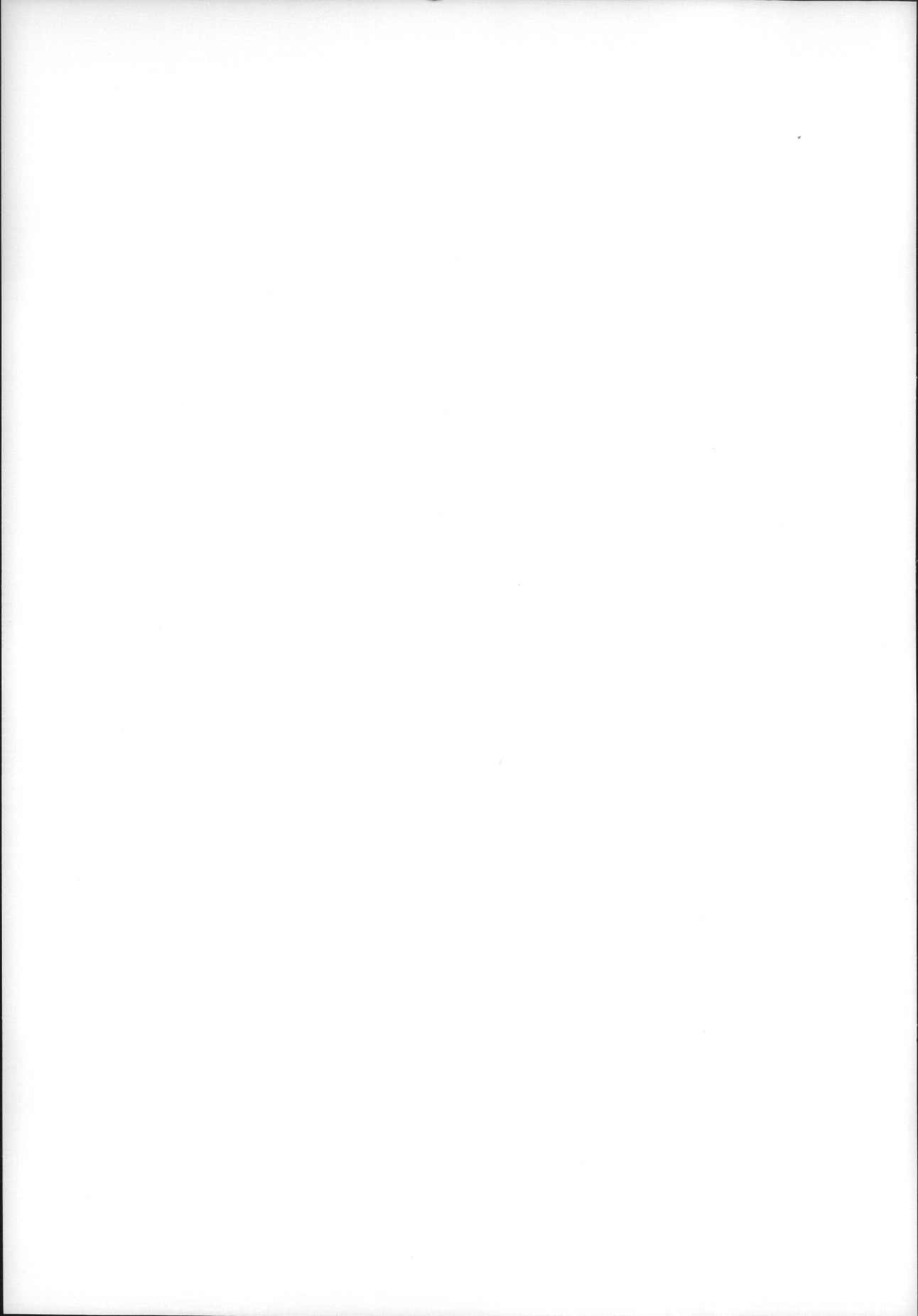

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας συντελεσθὲν κατὰ τὸ 1964 ἔργον, βραχύτερον τοῦ περυσικοῦ εἰς ἕκτασιν, λόγῳ περιορισμοῦ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀνασκαφῶν μόνον εἰς τὰς παλαιὰς — καὶ ταύτας οὐχὶ πάσας — θὰ κατατάξωμεν, ὡς συνήθως, εἰς τὰ ἑξῆς πέντε κεφάλαια :

Α) Ἀνασκαφαὶ Β) Ἀναστήλωσις καὶ συντήρησις μνημείων
Γ) Κτηριακαὶ ἐργασίαι εἰς Μουσεῖα κλπ. Δ) Ἀπαλλοτριώσεις καὶ ἀγοραὶ ἀκινήτων χάριν ἀνασκαφῆς καὶ ἐρεῦνης καὶ Ε) Δημοσιεύματα καὶ μορφωτικὴ δράσις.

Ἐντολῇ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας ἡ σύνταξις τοῦ ἔργου ὑπενθυμίζει, ὅτι ὁ χαρακτήρ τῶν ἐν τῷ ἔργῳ δημοσιευομένων εὐρημάτων ἀνασκαφῶν εἶναι προσωρινός, τοῦ οἰκείου ἀνασκαφέως ἐπιφυλασσομένου παντὸς δικαιώματος ἐπὶ τῆς περαιτέρω μελέτης καὶ ὀριστικῆς δημοσιεύσεως τῶν εὐρημάτων του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄: ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

1. ΕΛΕΥΣΙΣ. Ἱερόν.

Ἐν Ἐλευσίῃ συνεχίσθησαν καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1964 αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὸν πρὸς Δυσμὰς τῶν Μεγάλων Προφυλαίων βοηθητικὸν χώρον τοῦ ἱεροῦ, ὃ ὁποῖος περιελάμβανε τὰ κτήρια τῆς διοικήσεως καὶ τὰς κατοικίας τοῦ ἱερατικοῦ προσωπικοῦ.

Εἰκ. 1. Γενικὴ ἄποψις τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐρείπων τῶν δύο οἰκοδομημάτων.

Αἱ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Ἰ. Τραυλοῦ, βοηθουμένου ὑπὸ τῆς ἀρχαιολόγου Κ^ας Μαρίας Ἀναγνωστοπούλου, ἐργασίαι κύριον σκοπὸν εἶχον τὴν περαιτέρω ἀποκάλυψιν τοῦ ἀπὸ τοῦ 1961 ἀνασκαπτομένου εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν μεγάλου οἰκοδομήματος τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων (εἰκ. 1).

Τὰ ἀποκαλυφθέντα ἐρείπια εἰς τὸν ἀνασκαφέντα νέον τομέα (εἰκ. 2), μήκους 20 μ. καὶ πλάτους 4 μ., πρὸς Νότον τοῦ οἰκοδομήματος ἐπέτρεψαν τὴν καλυτέραν ἐξακριβώσιν τῶν πρὸς Δυσμὰς ὁρίων αὐτοῦ. Τὸ κυριώτερον ὅμως συμπέρασμα ἐκ τῆς σχετικῆς ἐρεῦνης ἦτο ἡ ἀσφαλὴς πλέον ἐξακριβώσις, ὅτι εὕρισκόμεθα ὄχι πρὸ ἐνὸς ἀλλὰ πρὸ δύο οἰκοδομημάτων, πιθανῶς οἰκιῶν, τῆς Α καὶ Β ἐπὶ τοῦ σχεδίου τῆς εἰκόνας 4. Αἱ οἰκίαι χωρί-

ζονται σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων, ἐκάστη δὲ περιλαμβάνει μίαν μεγάλην

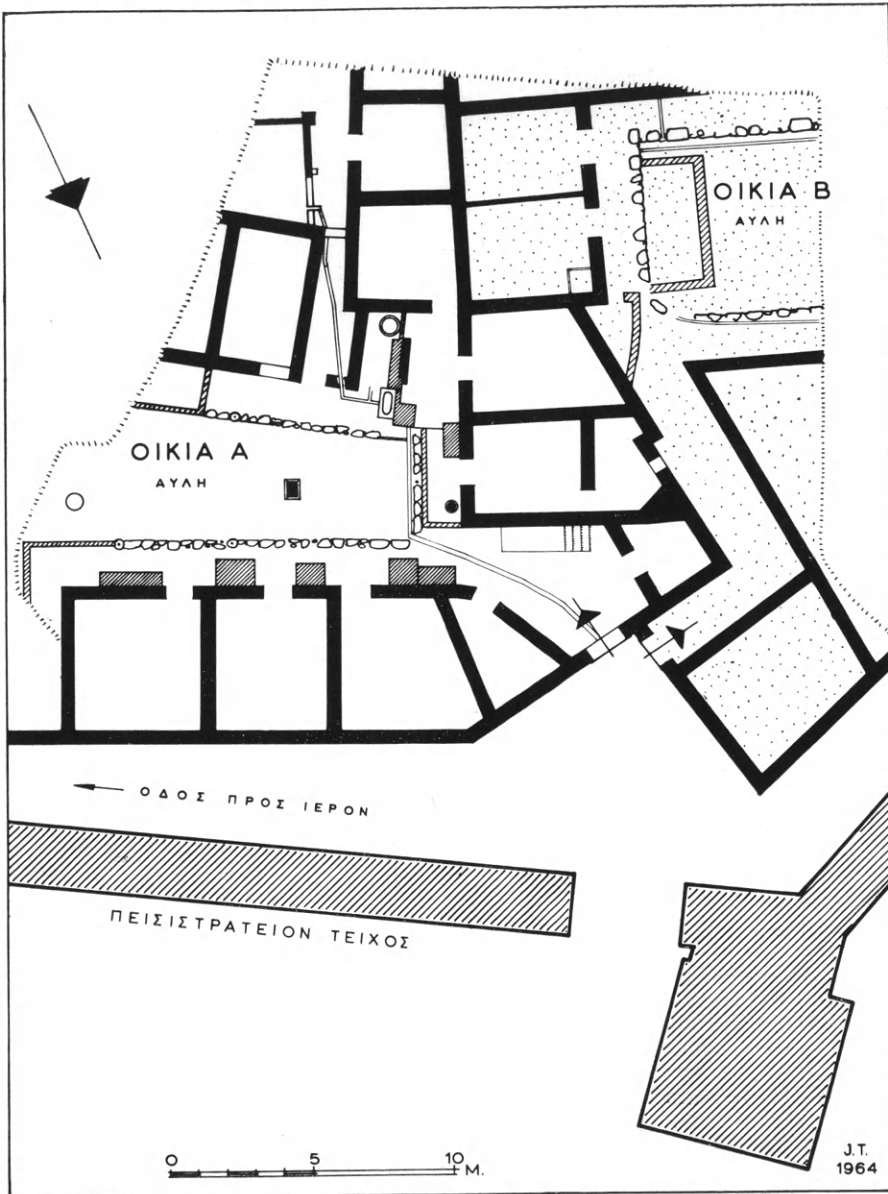
Εἰκ. 2. Τὰ ἀποκαλυφθέντα τὸ 1964 ἔρειπια κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ νέου τομέως αὐλῆν, πέριξ τῆς ὁποίας εἶναι διατεταγμένα τὰ διάφορα δωμάτια.

Εἰκ. 3. Τὰ ἀποκαλυφθέντα ἔρειπια τῆς οἰκίας Β.

ᾧ ὅτι ὁπωσδήποτε εὕρισκόμεθα πρὸ δύο διαφορετικῶν οἰκοδομη-

μάτων ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς ὑπάρξεως δύο χωριστῶν εἰσόδων, τῆς μιᾶς παραπλεύρως τῆς ἄλλης, εὕρισκομένων ἀκριβῶς

Εἰκ. 4. Τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς ἀνασκαφῆς.

ἔναντι τῶν Ἀστυδε Πυλῶν, κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ Πεισι-
στρατείου περιβόλου.

Ἡ ἀνασκαφεῖσα καὶ εἰς τὸν νέον τομέα (εἰκ. 3) ἐπὶ χῶσις βάθους 3 μ. ἦτο ἡ αὐτὴ ἀκριβῶς μὲ τὴν τῶν προηγουμένων ἀνασκαφῶν. Ἀπετελεῖτο κατὰ τὸ ὑψηλότερον μέρος αὐτῆς ὑπὸ συγχρόνων χωμάτων καὶ θεμελίων οἰκιῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, βαθύτερον δὲ ὑπὸ συμπαγοῦς καὶ σκληροῦ στρώματος, πάχους 2 μ. περίπου, σχηματισθέντων ἐκ διαλελυμένων ὤμων πλίνθων, προερχομένων ἐκ τῶν τοίχων τῶν ἀποκαλυφθέντων οἰκοδομημάτων. Ἐντὸς τῆς τελευταίας αὐτῆς ἐπιχώσεως ἀνευρέθησαν ὄστρακα καὶ νομίσματα τοῦ 3^{ου} μ.Χ. αἰ. προσδιορίζοντα τὸν χρόνον καταστροφῆς τῶν οἰκοδομημάτων αὐτῶν.

2. ΦΘΙΩΤΙΔΕΣ ΘΗΒΑΙ. Νέα Ἀγχίαλος.

Ὑπὸ τοῦ ἐφόρου Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Παύλου Λαζαρίδη ἐγένετο καὶ ἐφέτος ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὰς Φθιώτιδας Θήβας (Νέαν Ἀγχίαλον).

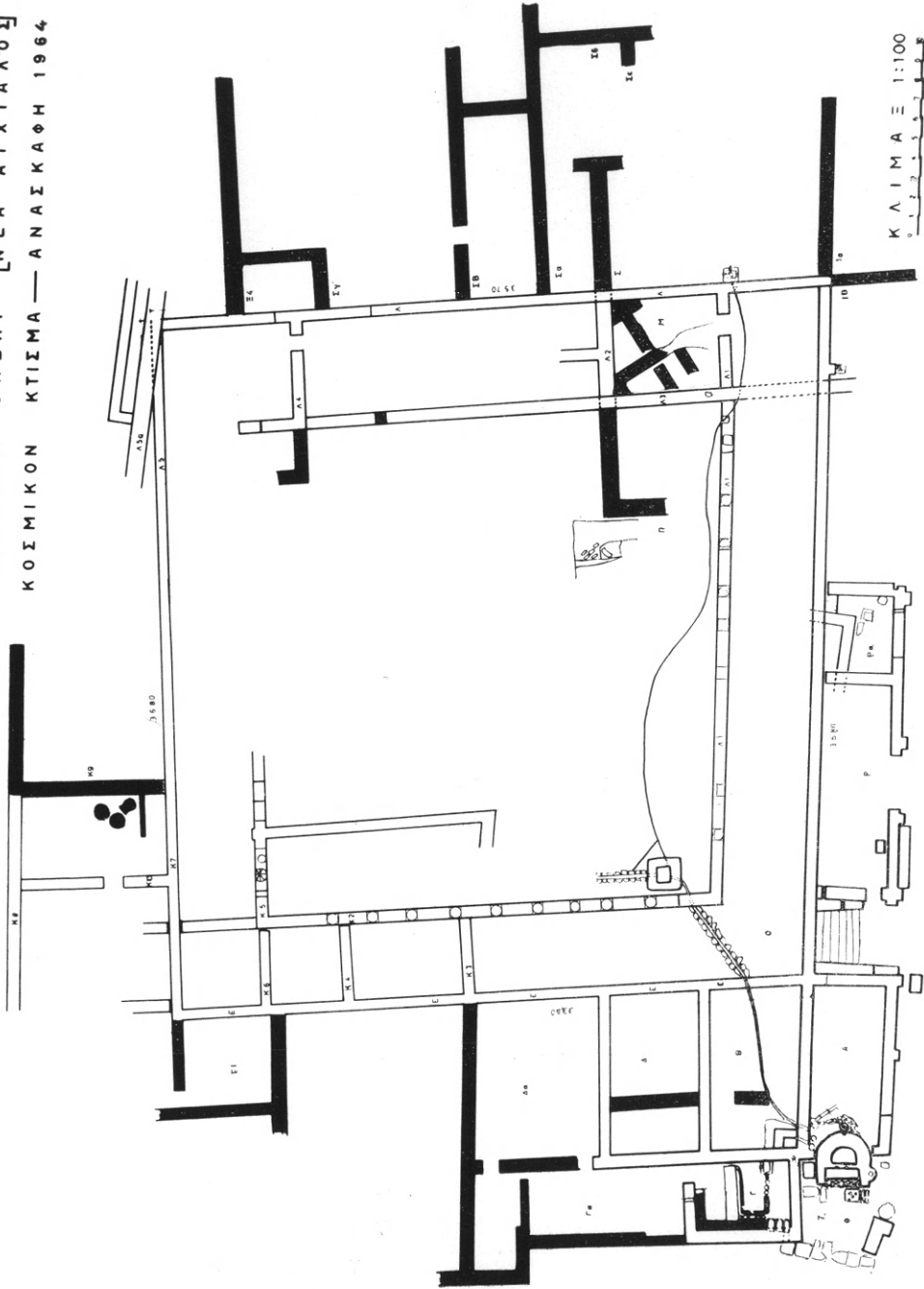
Συνεχίσθη ἡ διερεύνησις τῶν ἐρειπίων τοῦ ἀπὸ τοῦ 1960 ἀνασκαπτομένου κοσμικοῦ κτίσματος ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν τῆς Πυράσου.

Ἐν τῇ παρατιθεμένη κατόψει (εἰκ. 5) δηλοῦνται διὰ μελανοῦ χρώματος τὰ νέα τμήματα τοῦ κτίσματος, τὰ ὅποια ἤλθον εἰς φῶς κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφήν. Ἦδη τὸ μῆκος αὐτοῦ ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς ἀνῆλθεν εἰς 67.00 μ. εἶναι δὲ φανερόν, ὅτι τοῦτο συνεχίζεται πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις, χωρὶς νὰ καταστῆ εἰσέτι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ ἡ ἀκριβὴς μορφή αὐτοῦ.

Εἰς τὸ διαμέρισμα Μ, τὸ περιβαλλόμενον ὑπὸ τῶν τοίχων Λ2, Λ3, Λ1 καὶ Λ, ἡ ἔρευνα κατῆλθεν εἰς βάθος 3.30 μ.

Τὰ εὐρήματα εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἦσαν λίαν σημαντικά. Εἰς βάθος 2.18 μ. ἀπὸ τοῦ σωζομένου ὕψους τοῦ τοίχου Λ3 εὐρέθη δάπεδον ἐκ χαλίκων, ἀσβέστου καὶ θραυσμάτων κεράμων (εἰκ. 6). Εἰς βάθος 2.28 μ. ἀπεκαλύφθη ἕτερον δάπεδον, ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὁποίου φέρει ἐπάλειψιν ἐκ «κορασάνιου». Ὑπὸ τὰ δάπεδα ταῦτα εὐρέθησαν τοῖχοι ἀνήκοντες εἰς δύο οἰκοδομικὰς φάσεις. Ἐκ τοῦ τρόπου κατασκευῆς των, ὡς καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν εὐρημάτων, συνάγεται ὅτι οἱ τοῖχοι οὗτοι ἀνάγονται εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν.

ΘΒΙΩΤΙΔΕΣ ΘΗΒΑΙ [ΝΕΑ ΑΓΧΙΑΛΟΙ]
 ΚΟΣΜΙΚΟΝ ΚΤΙΣΜΑ — ΑΝΑΣΚΑΦΗ 1964

Κ Λ Ι Μ Α Ξ 1:100

Είχ. 5. Κάτοψος του ἀποκαλυφθέντος κοσμικοῦ κτίσματος τῶν Φθιωτῶν Θηβῶν.

Τὰ δύο προαναφερθέντα δάπεδα ἀνήκουν ἐπομένως εἰς τὴν τρίτην οἰκοδομικὴν φάσιν τοῦ κτηρίου, εἰς ἣν ἀνήκουν καὶ τὰ κάτω μέρη τῶν τοίχων Λ2, Λ3, Λ καὶ ὁ τοῖχος Ξ4 εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς (βλ. κάτωψιν εἰκ. 5).

Εἰς τὴν τετάρτην φάσιν ἀνήκει τὸ αἶθριον μετὰ τῶν τεσσάρων στοῶν καὶ τῶν κιονοστοιχιῶν, εἰς τὴν τελικὴν δὲ αἰ γενό-

Εἰκ. 6. Τὰ δύο δάπεδα καὶ τὰ λείψανα τῶν κτηρίων τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς.

μεναι προσθῆκαι καὶ αἰ εἰς μικρότερα διαμερίσματα διαιρέσεις τῶν στοῶν καὶ τῶν ἄλλων χώρων τοῦ κτηρίου.

Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν εὐρημάτων ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς:

Τρία τεμάχια παλαιοχριστιανικῶν λύχνων (εἰκ. 7). Εἰς τὸ ἀριστερὸν εἰκονίζεται πτηνὸν ραμφίζον δένδρον. Εἰς τὸ ἄνω δεξιὸν αἶγαγρος καὶ εἰς τὸ κάτω δεξιὸν δελφῖνες ἐντὸς ἀκτινωτῶν διαχώρων.

Τρία θραύσματα ἀγγείων μὲ ἔκτυπον διάκοσμον· εἰς τὸ ἀριστερόν, ἐκ φαιοῦ πηλοῦ, εἰκονίζεται ὠραῖος κύων, τοῦ ὁποίου ἔλλείπει ἡ κεφαλή. Τὸ τεμάχιον τοῦτο προέρχεται ἐκ μεγαρικοῦ σκύφου, ρωμαϊκῆς ἐποχῆς (εἰκ. 8).

Τὸ ἄνω δεξιόν, προέρχεται ὁμοίως ἐκ μεγαρικοῦ σκύφου,

Εἰκ. 7. Τρία δείγματα παλαιοχριστιανικῶν λύχνων.

πιθανῶς τοῦ ἀ΄ ἡμίσεος τοῦ 2^{ου} αἰῶνος π.Χ., κοσμεῖται δὲ διὰ διπλοῦ ρόδακος καὶ ὁμοκέντρων κύκλων.

Εἰς τὸ κάτω δεξιόν, τὸ ὁποῖον εἶναι βάσις ἐπίσης μεγαρικοῦ μελαμβροῦς σκύφου, εἰκονίζονται τρεῖς ἔκτυποι μορφαί. Αἱ δύο ἀκραῖαι εἶναι γυναικεῖαι, ἡ δὲ κεντρικὴ, κατ' ἐνώπιον, παριστᾷ πιθανῶς τὸν Διόνυσον.

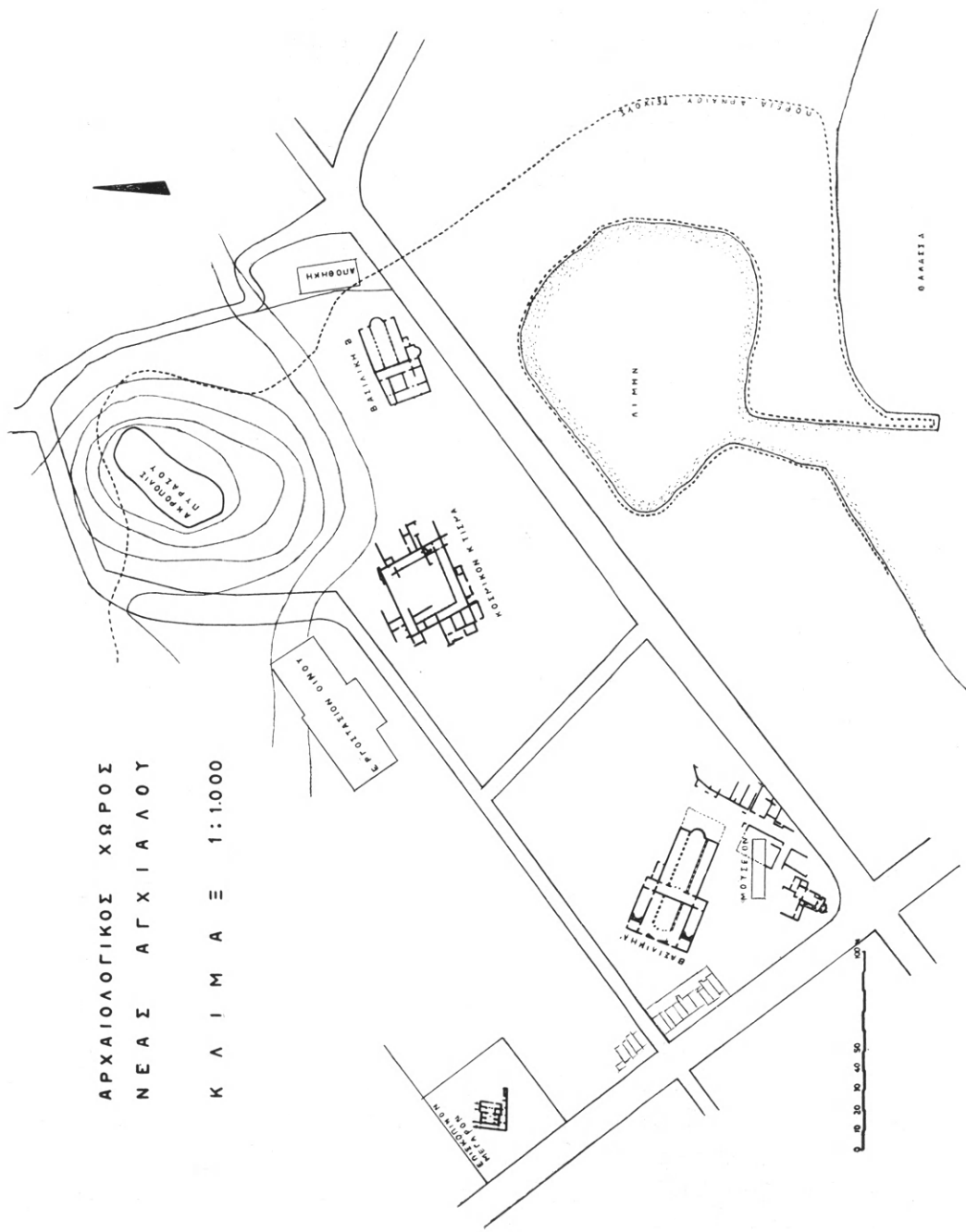
Τὸ σημαντικώτερον ὅμως εὑρημα εἶναι μικρὰ (ὑψους μόλις 0.015 μ.) κεφαλή ἀνδρός (εἰκ. 9), μετὰ τοῦ λαιμοῦ, κατεσκευασμένη ἐξ ὑαλομάζης ἐντὸς μήτρας. Τὰ ζωηρὰ καὶ διωγκωμένα χαρακτηριστικὰ δεικνύουν, ὅτι τὸ εἰκονιζόμενον πρόσωπον ἦτο

Εἰκ. 8. Θραύσματα μεγαρικῶν σκύφων.

Εἰκ. 9. Κεφαλή ἐξ ὑαλομάζης.

Εικ. 10. Τοπογραφικόν σχεδιογράφημα τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου Ν. Ἀγχιάλου.

νέγρος ἢ ἀνήκεν εἰς τινὰ φυλὴν τῆς Ἀνατολῆς. Ὡς πιθανὴ χρονολογία τίθενται οἱ ὑστεροελληνιστικοὶ χρόνοι.

Παραλλήλως πρὸς τὸ ἀνασκαφικὸν ἔργον ἐγένοντο μετρήσεις τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου δι' εἰδικοῦ τοπογραφικοῦ συνεργείου. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μετρήσεων τούτων κατηρτίσθη τὸ παρατιθέμενον τοπογραφικὸν σχέδιον (εἰκ. 10), ἐν τῷ ὁποίῳ δηλοῦται τὸ ἀνασκαπτόμενον κοσμικὸν κτίσμα, κείμενον παρὰ τὸν λόφον τῆς Πυράσου καὶ μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων βασιλικῶν Α καὶ Β, τὰς ὁποίας πρὸ ἐτῶν ἀνέσκαψεν ὁ ἀείμνηστος καθηγητῆς Γ. Σωτηρίου.

3. ΝΑΟΥΣΑ. Μπαλτανέτο.

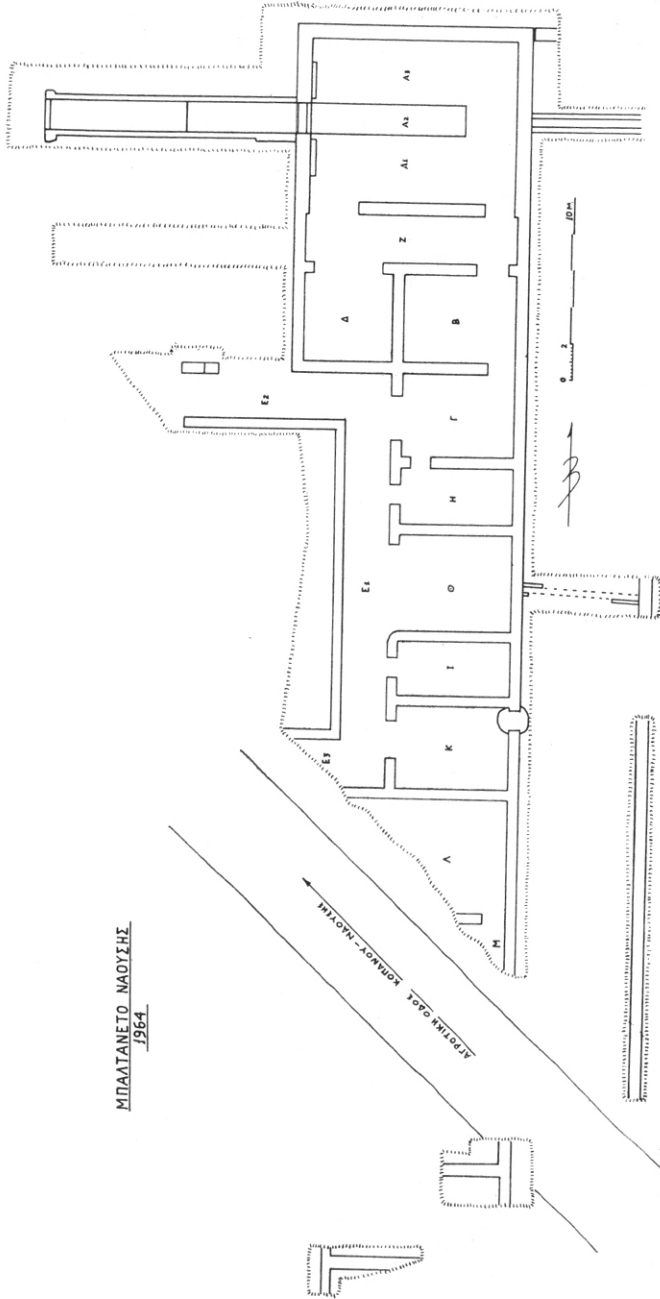
Κατὰ τὸ 1964 συνεχίσθη, διὰ τοῦ ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Φωτίου Μ. Πέτσα, ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ κτηρίου ἐν θέσει Μπαλτανέτο Ναούσης (εἰκ. 11).

Ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἀνασκαφικῆς περιόδου ἦσαν ἀνεσκαμμένοι: ὁ μετὰ δεξαμενῆς χώρος Α1-3, οἱ χώροι Β, Γ καὶ Δ, ἡ βορειοανατολικὴ γωνία τῆς στοᾶς Ε μετὰ τοῦ ἀντιστοίχου τμήματος τοῦ στυλοβάτου, ὁ διάδρομος Ζ, ὁ χώρος Η καὶ μέρος τοῦ χώρου Θ.

Διὰ τῆς γενομένης ἐφέτος ἀνασκαφῆς δὲν ὠλοκληρώθη ἡ ἀποκάλυψις τοῦ κτηρίου, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐβεβαιώθη ὅτι τοῦτο ἐκτείνεται καὶ πρὸς Νότον τῆς ἀγροτικῆς ὁδοῦ Κοπανοῦ - Ναούσης. Ἐπὶ πλέον ἐβεβαιώθη τοῖχος παράλληλος πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ ἀνασκαπτομένου κτηρίου, ὥστε καὶ πρὸς Ἀνατολὰς δέον νὰ ἐκταθῇ ἡ ἀνασκαφὴ.

Διὰ τῆς κατὰ τὸ 1964 ἐργασίας ἀπεκαλύφθη πλήρως ἡ αὐλάξ, ἐξ ἧς εἰσέρρεε τὸ ὕδωρ εἰς τὴν δεξαμενὴν Α2. Ἡ αὐλάξ εἶναι πλακόστρωτος εἰς μῆκος 13.65 μ. Ἐξ ἄλλου ἀπεκαλύφθη μέχρι τῆς ὁδοῦ Κοπανοῦ - Ναούσης ὁ τοῖχος ὁ περικλείων ἀπ' Ἀνατολῶν τὰ ὑπὸ στοιχεῖα Α - Μ δωμάτια, χωρὶς νὰ εὕρεθῃ τοῖχος βαίνων καθέτως πρὸς Ἀνατολὰς, ἀλλὰ μόνον ὑπόγειος ὀχετός, δι' οὗ ἀπωχετεύοντο τὰ ὄμβρια καὶ ἄλλα ὕδατα τοῦ περιστευλίου διὰ τοῦ χώρου Θ ἔξω τοῦ κτηρίου.

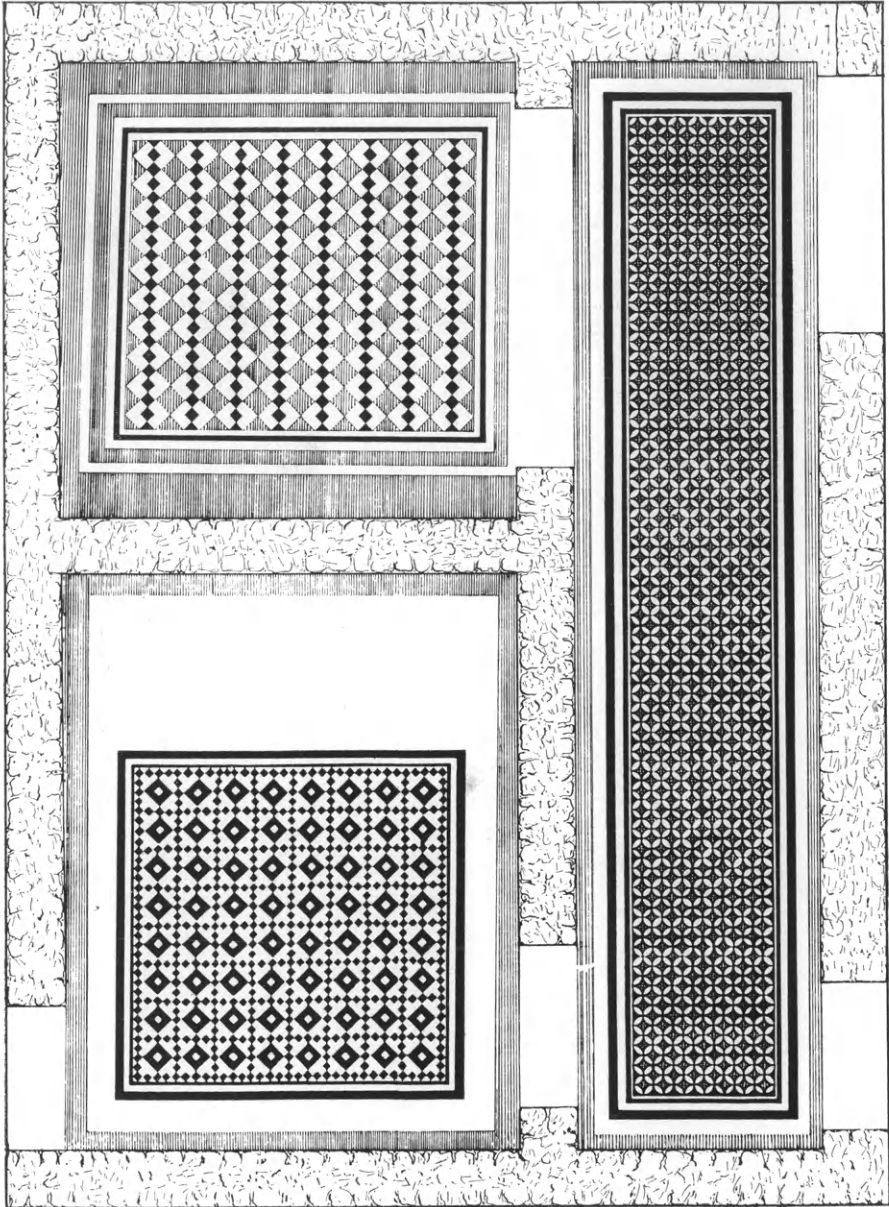
Ὁ χώρος Θ ἐκαθαρίσθη πλήρως καὶ ἐβεβαιώθη ὅτι δὲν

ΜΠΑΛΙΑΝΕΣΤΟ ΜΑΥΡΟΥΣΗΣ
1964

Εἰκ. 11. Τὰ ἀνασκαφέντα μέρη τοῦ ρωμαϊκοῦ κτηρίου.

ἔφερε μωσαϊκὸν δάπεδον, ὡς τὰ ἀποκαλυφθέντα κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη (εἰκ. 12). Κατὰ τὸν ἄξονα περιῖπου τοῦ χώρου Θ,

Εἰκ. 12. Διάφορα μωσαϊκὰ δάπεδα τοῦ ρωμαϊκοῦ κτηρίου.

ὑπὸ τὸ χωμάτινον δάπεδον, βαίνει ὁ προαναφερθεὶς ὄχετός, ὅστις ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ περιστυλίου.

Νοτιώτερον τοῦ χώρου Θ ἀνεσκάφη τὸ δωμάτιον I, τοῦ ὁποίου οἱ τοῖχοι διατηροῦνται εἰς σημαντικὸν ὕψος καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον διετηρήθη ἀδιατάρακτον καὶ τὸ στρώμα κεράμων τῆς στέγης (εἰκ. 13).

Ἐπὶ τοῦ στρώματος τῶν κεράμων, ἀκριβέστερον ἐπὶ χώματος ὀλίγα ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου ὑψηλότερον τῶν κεράμων, εὐ-

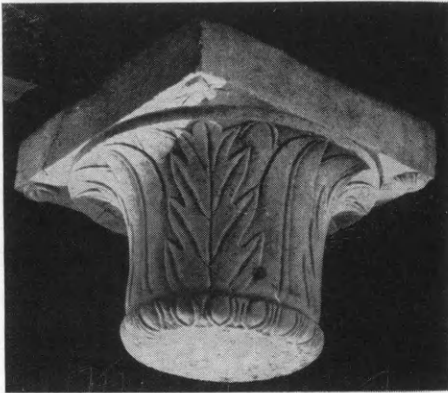
Εἰκ. 13. Δυτικὸν τμήμα τοῦ χώρου I, ἀπὸ Βορρᾶ.

ρέθη, κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ δωματίου I, κιονόκρανον μαρμαρινόν, γενικῶς ὁμοιάζον πρὸς τεμάχιον εὐρεθὲν πέρυσιν ἀλλὰ καὶ μὲ μικρὰς διαφορὰς (εἰκ. 14). Τὸν κάλαθον καλύπτουν φύλλα ὑδροχαροῦς φυτοῦ ἑλαφρῶς ἀνάγλυφα καί, ὑπὲρ αὐτά, φύλλα ἀκάνθης, ἀνὰ ἓν ὑφ' ἑκάστην γωνίαν τοῦ ἄβακος. Ὑπὸ τὸν κάλαθον σχηματίζεται βάσις ὑπὸ μορφὴν ἰωνικοῦ κυματίου. Ἄξιοσημείωτα εἶναι τὰ κοσμοῦντα τὰς γωνίας τοῦ ἄβακος διαφορα ἀντικείμενα: διπλοῦς πέλεκυς, ρόδαξ κλπ.

Τὰ εὐρεθέντα τεμάχια κιονοκράνων ἀνήκουν προφανῶς εἰς τὰς κιονοστοιχίας τοῦ περιστυλίου, τοῦ ὁποίου κατὰ τὸ 1964 ἀπεκαλύφθη ὁλόκληρος ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ στυλοβάτου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διακρίνεται εὐχερῶς ἡ θέσις ἑξ κιόνων. Ἡ βό-

ρειος πλευρά ἔφερε κατ' ἀραιότερα διαστήματα μόνον τρεῖς κίονας. Τῆς νοτίας πλευρᾶς μικρὸν μόνον μέρος ἀπεκαλύφθη.

Κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τῆς στοᾶς ἀνεσκάφη τὸ δωμάτιον Κ, τὸ ὁποῖον, ὡς καὶ τὰ δύο συνεχόμενα πρὸς Βορρᾶν (Θ καὶ Ι), δὲν φέρει μωσαϊκὸν δάπεδον. Κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ δωματίου Κ εὐρέθη στρῶμα ἐκ τεμαχίων κονιάματος λευκοῦ. Σημειωτέον ὅτι λευκὸν κονίαμα σώζεται καὶ ἐπὶ τῶν διατηρουμένων μερῶν τῶν τοίχων, διαφόρων δὲ χρω-

Εἰκ. 14. Μπαλτανέτο Ναούσης· κιονόκρανον τοῦ περιστυλίου.

μάτων κονιάματα εἰς τεμάχια εὐρέθησαν διάσπαρτα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν. Κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ δωματίου Κ ἐκαθαρίσθη σκάμμα εἰς σχῆμα πίθου, ἴσως δεξαμενὴ ὕδατος ἢ χῶρος πρὸς ἀποθήκευσιν.

Ἐν μέρει μόνον ἐκαθαρίσθησαν κατὰ τὸ 1964 τὰ κακῶς διατηρούμενα διαμερίσματα Λ καὶ Μ, τὰ ὁποῖα κα-

τεστράφησαν κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ὁδοῦ Κοπανοῦ - Ναούσης.

Κινητὰ εὐρήματα ἰδιαίτερος ἀξιοσημείωτα δὲν ἐγένοντο. Ἐκτὸς τῶν κιονοκρανῶν εὐρέθησαν καὶ τεμάχια μαρμαρίνων ἀρραβδῶτων κίωνων, τεμάχια μαρμαρίνων πλακῶν ἐξ ὀρθομαρμαρώσεως ἢ πλακοστρώσεως, ἥλοι σιδηροῖ, χαλκᾶ τινὰ νομίσματα ἐφθαρμένα, ὄστρακα καὶ διάφορα μικροαντικείμενα.

Ἡ χρονολόγησις τοῦ κτηρίου εἰς τὸν 2^{ον} αἰ. μ.Χ. ἐνισχύεται καὶ ἐξ ὅσων προέκυψαν ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1964.

Ἐξ ἄλλου αἱ διαστάσεις τοῦ κτηρίου καὶ ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ ἐπιβάλλουν τὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς μέχρι πλήρους ἀποκαλύψεως τοῦ συνόλου, ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὸν καὶ νὰ ἐρμηνευθῇ καὶ νὰ ἀξιολογηθῇ δεόντως τὸ λαμπρὸν οἰκοδόμημα, μοναδικόν, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, τοῦλάχιστον καθ' ἅπασαν τὴν Μακεδονίαν.

4. ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ

Εἰς τὴν Ἀμφίπολιν συνεχίσθησαν αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ τοῦ ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Δημητρίου Λαζαρίδη, ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς διάφορα σημεῖα τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπὶ τοῦ λόφου 133, κειμένου βορείως τῆς Ἀμφιπόλεως, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς νεκροπόλεως.

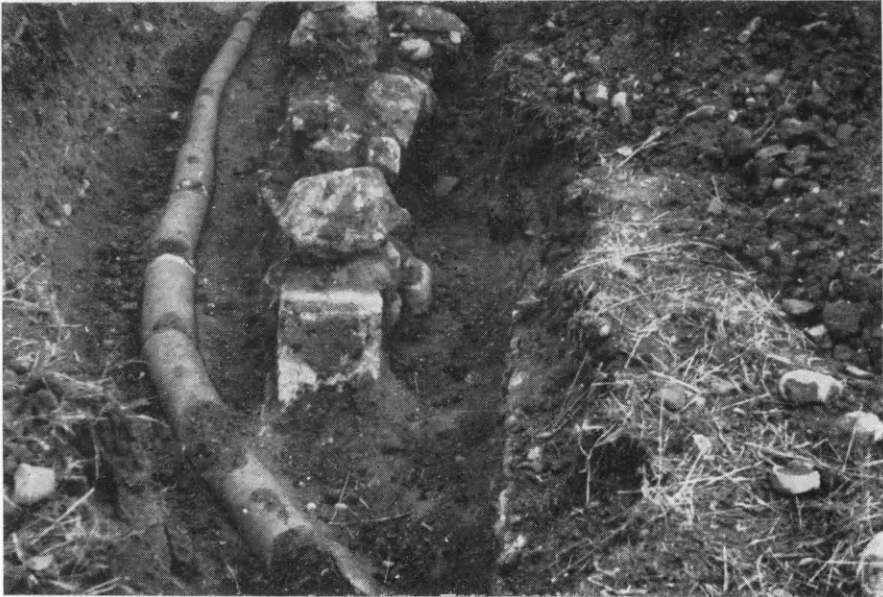

Εἰκ. 15. Θεμέλια οἰκοδομῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς.

1. Εἴκοσιν ἕξ δοκιμαστικαὶ τάφροι, διαφόρων διαστάσεων, ἠνοίχθησαν ἐντὸς ἀγρῶν, εὐρισκομένων εἰς θέσιν τῆς Ἀμφιπόλεως, ἔνθα κατὰ τὴν καλλιέργειαν εἶχον ἀνευρεθῆ τυχαίως ἀρχαιότητες ἢ ὑπῆρχον πιθανότητες ἀνευρέσεως κτηρίων. Πολλὰ ἐκ τούτων ἀπεκάλυψαν τοίχους οἰκοδομῶν ρωμαϊκῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, χρόνων (εἰκ. 15). Εἰς τὴν τοιχοδομίαν των, ἥτις δὲν εἶναι ἐπιμελής, ἐχρησιμοποιήθησαν λογάδες λίθοι, πλίνθοι πω-

ρολίθου και ὀπταὶ πλίνθοι, συνδεδεμένοι δι' ἀσβεστοκονιάματος. Διεπιστώθη πρὸς τούτους, ὅτι τὸ δάπεδον ἐτέρας οἰκοδομῆς ρωμαϊκῶν χρόνων καλύπτεται ὑπὸ κοινοῦ μωσαϊκοῦ ἐκ μικρῶν τμημάτων λευκοῦ μαρμάρου.

Ἄλλαι δοκιμαστικαὶ τάφροι ἀπεκάλυψαν εὐτελεῖ τοῖχον οἰκοδομῆς καὶ παρ' αὐτὸν πήλινον ἀγωγὸν ὕδραγωγείου (εἰκ. 16), ἀρράβδωτον κίονα (εἰκ. 17) καὶ παρ' αὐτὸν τοῖχον κτηρίου, τμήμα τοῖχου, εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ὁποῦ ἐχρησιμοποιήθησαν μαρ-

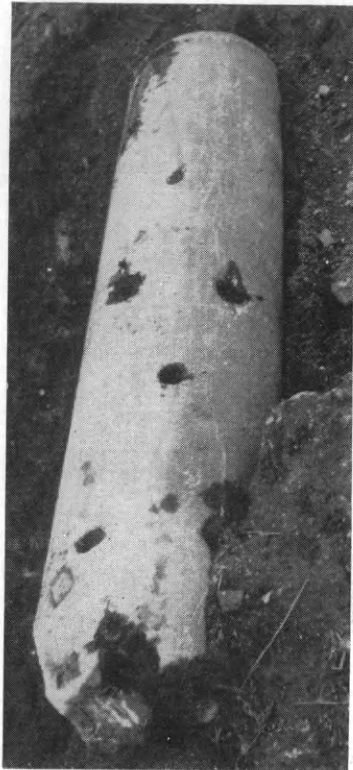

Εἰκ. 16. Θεμέλια οἰκοδομῆς καὶ πήλινος ἀγωγὸς ὕδατος.

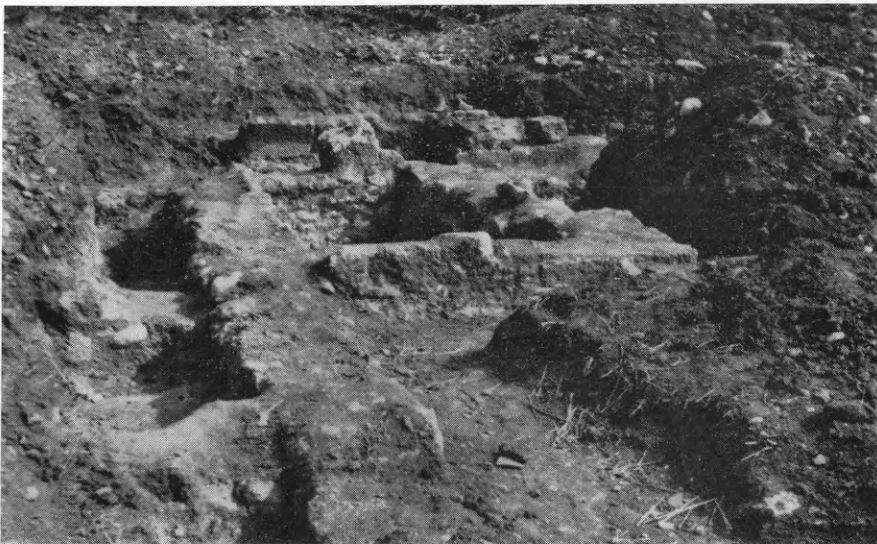
μαρόπλινθοι ἀρχαιότερου κτηρίου καὶ ἰωνικὴ βᾶσις μετὰ τοῦ κάτω τμήματος σφονδύλου ἐκ πορολίθου. Ἐν τέλει ἡ διενεργηθεῖσα ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὸ δυτικώτερον σημεῖον τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἐγγὺς τοῦ ἀποκαλυφθέντος κατὰ τὸ παρελθὸν περιβόλου τοῦ τείχους, ἀπεκάλυψε κτήριο τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος, διατηρούμενον ὅμως εἰς κακὴν κατάστασιν λόγῳ τῆς πολὺ μικρᾶς ἐπιχώσεως καὶ τῆς καταστροφῆς του κατὰ τὴν μηχανικὴν καλλιέργειαν τοῦ ἀγροῦ (εἰκ. 18). Πρόκειται πιθανῶς περὶ μεγάλης οἰκίας, ἀποκαλυφθείσης ἐπὶ μήκους 13 περίπου μέτρων. Εἰς τὰ χώματα τῆς ἐπιχώσεως ἐκτὸς τοῦ πλήθους τῶν θραυσμάτων μελαμβραφῶν ἀγγείων τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος καὶ τῶν ἐλληνιστικῶν

χρόνων, τμημάτων ἐπιχρισμάτων τῶν τοίχων, ζωηροῦ ἐρυθροῦ καὶ κιτρίνου χρώματος, ἅτινα περισυνελέγησαν, ἀνευρέθη καὶ ἡ ἀετωματώδης ἐπίστεψις μεγάλης στήλης, δυστυχῶς ἀποκεκρουμένης, λίαν ἐπιμελοῦς ἐργασίας (εἰκ. 19).

Ἄλλ' ὅμως τὸ πλέον ἀξιόλογον κτήριο ἦτο ναὸς παλαιοχριστιανικῶν χρόνων, ἀποκαλυφθεὶς εἰς τὴν θέσιν «Μπεξεστένι» καὶ ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Ἰωσήφ Εὐθυμιάδη, ἀνατολικῶς τῆς ἀποκαλυφθείσης ἐν ἔτει 1961 κιονοστοιχίας (Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας 1961, σ. 72). Ἐκπληξιν προκαλεῖ τὸ γεγονός, ὅτι 4 παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ εἶχον οἰκοδομηθῆ εἰς τόσον μικρὰν ἀπόστασιν ἢ μία ἀπὸ τῆς ἄλλης. Τῆς βασιλικῆς Δ μικρὸν μόνον μέρος ἀπεκαλύφθη, ἥτοι ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ ἐξωτερικῶς (εἰκ. 20)

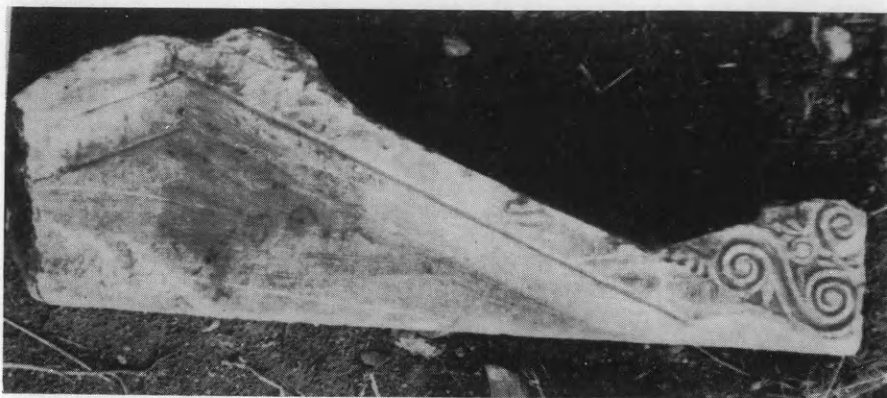

Εἰκ. 17. Κορμὸς ἀρραβδώτου κίονος.

Εἰκ. 18. Θεμέλια οἰκοδομῆς τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

καὶ μέρος μόνον τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου τοίχου. Διεπιστώθη ὅτι πρόκειται περὶ τρικλίτου βασιλικῆς πλάτους 19.85 μ.

Εἰκ. 19. Ἄετωματόδης ἐπίστεψις στήλης.

καὶ διαμέτρου κόγχης 6.75 μ. Ἡ νοτία πλευρὰ ἀπεκαλύφθη ἐπὶ μήκους 14.38 μ., ἡ δὲ βορεία 11.20 μ. Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι

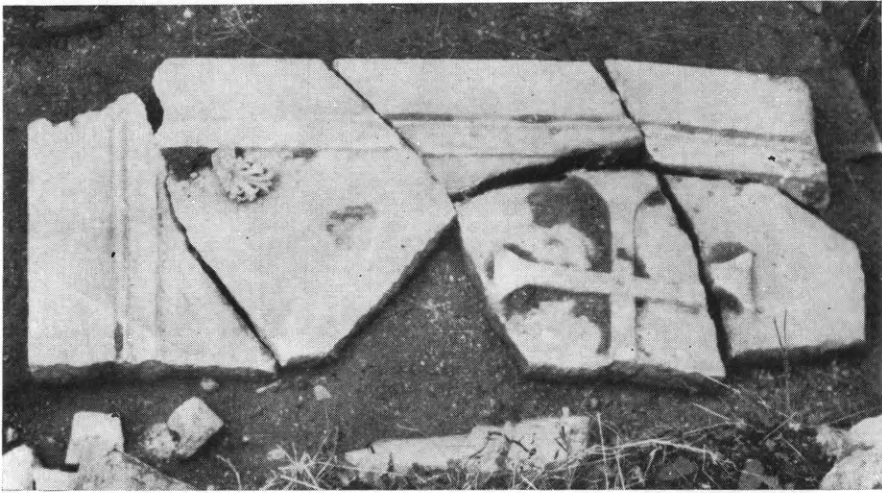

Εἰκ. 20. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς βασιλικῆς Δ Ἀμφιπόλεως μετὰ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ.

ἔχουν πάχος 0.80-0.85 μ., ὁ δὲ τοῖχος τῆς κόγχης 1 μέτρον καὶ ὁ στυλοβάτης 0.73 μ. Δοκιμαστικὴ τάφρος, γενομένη εἰς τὸ κεντρικὸν κλίτος, ἀπεκάλυψε πλακόστρωτον δάπεδον. Κατὰ τὴν

ἔρευναν ταύτην ἀνευρέθησαν τμήματα θωρακίων με ἀπλὴν διακόσμησιν σταυρῶν (εἰκ. 21) καὶ διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἦτοι τμήματα κίωνων καὶ κιονόκρανον με διακόσμησιν φύλλων μαλακῆς ἀκάνθης καὶ σταυροῦ εἰς τὸ μέσον. Εἰς τὰ χώματα τῆς ἐπιχώσεως περισυνελέγησαν ψηφίδες καὶ τμήματα ἐκ τῆς καταστραφείσης μωσαϊκῆς διακοσμήσεως τῶν τοίχων τῆς βασιλικῆς.

Κατὰ τὰς ἐρεῦνας τοῦ ἔτους τούτου περισυνελέγησαν ἐντὸς τῶν τάφρων πολλὰ θραύσματα ἢ μεγάλα τμήματα μελαμβ-

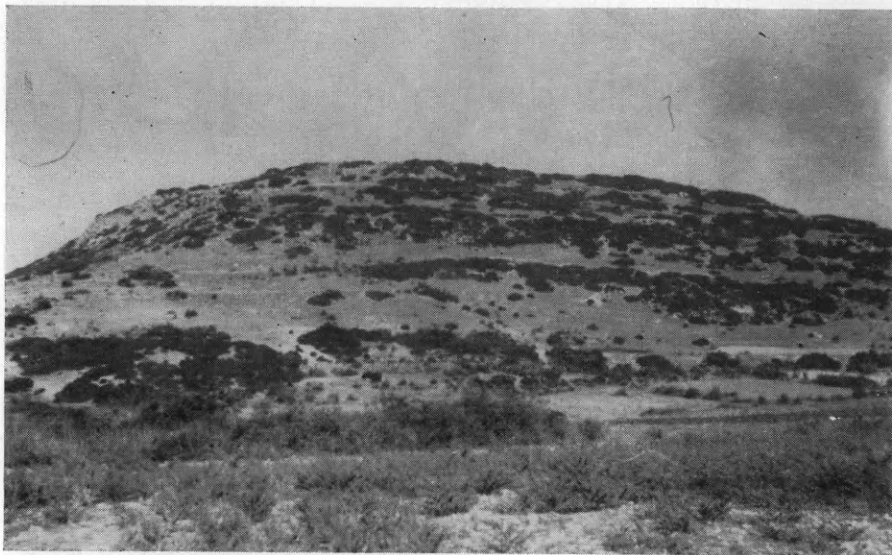
Εἰκ. 21. Θωράκιον 5^{της} βασιλικῆς Δ' Ἀμφιπόλεως.

φῶν ἀγγείων τοῦ 4^{ου} αἰῶνος καὶ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, ὄστρακα μεγαρικῶν σκύφων καὶ ρυθμοῦ «δυτικῶν προπόδων», ἀγγεῖα ρωμαϊκῆς ἐποχῆς με ἐρυθρὸν γάνωμα, τμήματα ὑαλίνων ἀγγείων, ἀγνῦθες, ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ἀμφορέων, θασιακῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐργαστηρίων, τμήματα εἰδωλίων, λύχνοι καὶ χαλκᾶ νομίσματα διαφόρων ἐποχῶν.

Πρὸς τούτοις ἀνευρέθησαν τμήματα γλυπτῶν ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Τὰ πλέον ἀξιόλογα ἐξ αὐτῶν εἶναι κορμὸς ἀγάλματος ἐνδεδυμένης γυναικὸς—ὑψ. 0.89 μ.—, κεφαλὴ ἀγαλματίου γυναικὸς, χεὶρ ἀγαλματίου κρατοῦσα κύλινδρον, κάτω δεξιὸς ποὺς ἀγάλματος μετὰ σανδαλίου καὶ κορμὸς ἀγαλματίου γυμνῆς Ἀφροδίτης ἐκ συμπλέγματος μετὰ Πανός(;).

2. Περὶ τὰ τρία χιλιόμετρα κατ' εὐθειαν γραμμὴν βορείως

τῆς Κοινότητος Ἀμφιπόλεως ἐγγύτατα τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης

Εἰκ. 22. Ἀποψις τοῦ λόφου 133, βορείως τῆς Ἀμφιπόλεως.

τοῦ Στρυμόνος ὑψοῦται ὁ φύσει ὄχυρός λόφος 133 (εἰκ. 22 καὶ 23). Τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἔρευναν τούτου προὐκάλεσε φι-

Εἰκ. 23. Ἀποψις τοῦ Στρυμόνος καὶ τῆς Ἀμφιπόλεως ἐκ τῶν κλιτύων τοῦ λόφου 133.

λικὴ ἀνακοίνωσις τοῦ κ. E. Vanderpool, ὅστις ἐπεσκέφθη τὸν

λόφον μετὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. W. K. Pritchett τὸ ἔτος 1960 καὶ μετὰ τῶν μελῶν τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν τὸ ἔτος 1962. Κατὰ τὰς ἐπισκέψεις του ταύτας ὁ κ. Vanderpool περισυνέλεξε λίαν ἐνδιαφέροντα ὄστρακα ἀγγείων, ὀψίμου νεολιθικῆς καὶ πρωίμου ἐποχῆς χαλκοῦ, γεωμετρικῆς, ἀρχαϊκῆς καὶ κλασσικῆς ἐποχῆς, ἅτινα μετὰ τοῦ συνταχθέντος ὑπ' αὐτοῦ καταλόγου καὶ τῶν παρατηρήσεών του εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ ἀποστείλῃ εἰς τὸ Μουσεῖον Καβάλας.

Ἡ κορυφὴ τοῦ λόφου εἶναι ὁμαλὸν ὑψίπεδον, χιλιάδων τετραγωνικῶν μέτρων. Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ὑψιπέδου τούτου καὶ εἰς διάφορα σημεῖα ἀπέχοντα ἀλλήλων ἠνοίχθησαν δώδεκα δοκιμαστικαὶ τάφροι, διαστάσεων 6×2 μέτρων. Ἡ ἔρευνα ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ αὐτοφυοῦς βράχου, ὅστις ἐνεφανίζετο εἰς βάθος ἀπὸ 0.30 μ. μέχρι 2 μέτρων.

Ἐντὸς τῶν ἀνωτέρων στρωμάτων τῆς ἐπιχώσεως περισυνελέγη πλῆθος ὀστράκων ἀγγείων τῆς γεωμετρικῆς καὶ τῆς ὑπογεωμετρικῆς περιόδου, ὡς καὶ τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, ἅτινα συχνάκις ἦσαν ἀναμεμειγμένα μὲ ὄστρακα ἀγγείων προϊστορικῶν χρόνων. Ἡ κερραμικὴ τῶν περιόδων αὐτῶν περιλαμβάνει τὰ ἑξῆς εἶδη :

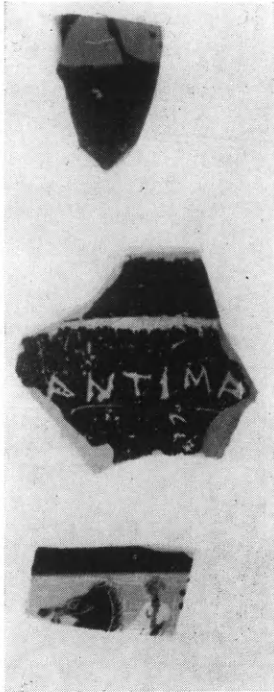
α) Ὅστρακα ἀγγείων μὲ γραμμικὴν γεωμετρικὴν διακόσμησιν ὁμοκέντρων κύκλων καὶ παραλλήλων γραμμῶν, ἀνήκοντα εἰς δύο διάφορα ἐργαστήρια :

Εἰς τὰ δείγματα τοῦ ἐνὸς ἐργαστηρίου ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου καλύπτεται μὲ ἐπίχρῖσμα (eugobe) ὑποκιτρίνου ἢ ροδίνου χρώματος, διὰ δὲ τὴν διακόσμησιν χρησιμοποιεῖται ἐρυθρὸν ἢ καστανὸν χρῶμα. Εἰς τὰ δείγματα τοῦ ἐτέρου ἐργαστηρίου χρησιμοποιεῖται μέλαν χρῶμα, τὸ ὁποῖον τίθεται ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου. Τὸ αὐτὸ μέλαν χρῶμα καλύπτει καὶ τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ. Τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ τοῦ δευτέρου ἐργαστηρίου θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 7^{ου} καὶ τὸν 6^{ον} π.Χ. αἰῶνα. Ἀγγεῖα τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου, ἀποδιδόμενα εἰς τὴν Θάσον, ἀνευρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Θάσου (βλ. *Études Thasiennes VII*, L. GHALI-KAHIL, *La Céramique Grecque*, πίν. XX καὶ XXI ἀφ. 10-29).

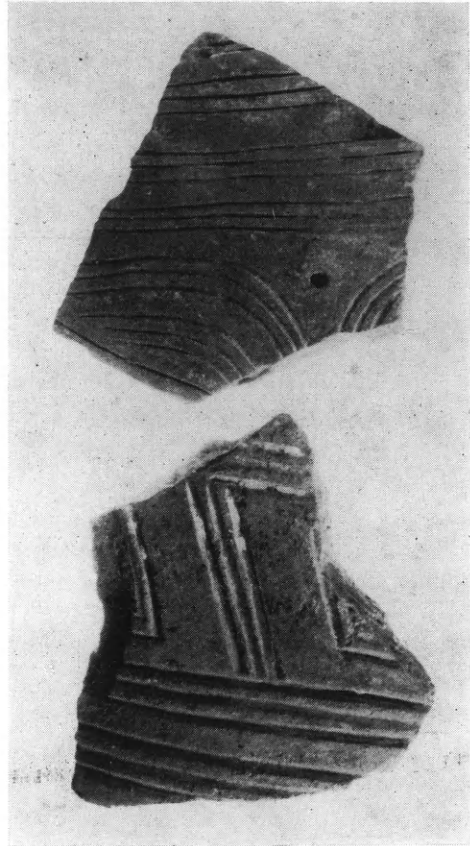
β) Ὅστρακα κυλίκων καὶ ἄλλων ἀγγείων διαφόρων ἰωνικῶν ἐργαστηρίων.

γ) Ὑστρακα μελανομόρφων καὶ μελαμβραφῶν ἀττικῶν ἀγγείων (εἰκ. 24) καὶ

δ) Ὑστρακα μεγάλων ἀγγείων, ἀκαθορίστου, πιθανῶς τοπικοῦ, ἐργαστηρίου μὲ διακόσμησιν ταινιῶν, δακτυλίων ἢ καμπύλων γραμμῶν ἐρυθροῦ ἢ καστανοῦ χρώματος.

Εἰκ. 24. Ὑστρακα μελανομόρφων, ὡς καὶ μελαμβραφῶς μετ' ἐγχάρακτου ἐπιγραφῆς, ἀγγείων ἐκ τοῦ λόφου 133.

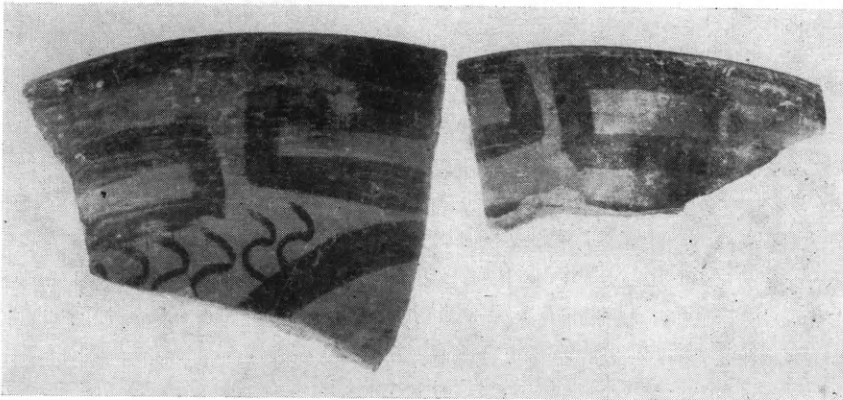

Εἰκ. 25. Ὑστρακα προϊστορικῶν ἀγγείων μὲ ἐγχάρακτον διακόσμησιν ἐκ τοῦ λόφου 133.

Μόνον 2-3 ὕστρακα ἀνήκουν εἰς ἐρυθρόμορφα ἀττικὰ ἀγγεῖα.

Ἡ κεραμεικὴ τῶν προϊστορικῶν χρόνων περιλαμβάνει τὰς κάτωθι κατηγορίας: α) Ὑστρακα χονδροειδῶν ἀγγείων μὲ ἐπιφάνειαν μέλαιναν ἢ χρώματος πηλοῦ, περισσότερο ἢ ὀλιγότερον λείαν, ἄνευ οἰασδήποτε διακοσμήσεως. β) Ὑστρακα ἀγγείων μὲ ἐγχάρακτον διακόσμησιν (εἰκ. 25) καὶ γ) ὕστρακα ἀγγείων

γείων με γραπτήν γραμμικὴν διακόσμησιν διὰ μελανοῦ χρώματος ἐπὶ τοῦ ἐρυθροῦ βάθους τοῦ ἀγγείου (εἰκ. 26). Πρὸς τούτοις ἀνευρέθη ἓν μόνον ὄστρακον ἀγγείου, τὸ ὁποῖον ἔχει διακόσμησιν διὰ γραφίτου, καὶ ἓν ὄστρακον, φέρον γραμμικὴν διακόσμησιν διὰ καστανοῦ χρώματος ἐπὶ τῆς ὑποκιτρίνης ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου, ὁμοιάζον μετὰ τὸ ὑπ' ἀριθ. Α 1184, προσερχόμενον ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Ντικιλί-Τάς. Τὰ δείγματα αὐτὰ τῆς κεραμεικῆς τοῦ λόφου 133 εἶναι ὅμοια μετὰ τὰ ἀνευρεθέντα εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Ντικιλί-Τάς, ἀνήκουν δὲ προφανῶς εἰς τὰ

Εἰκ. 26. Ὅστρακα προϊστορικῶν ἀγγείων μετὰ γραπτὴν διακόσμησιν ἐκ τοῦ λόφου 133.

αὐτὰ ἐργαστήρια (βλ. Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΝ, Τὸ Ἔργον 1961, σ. 90, εἰκ. 87 καὶ 88).

Πρὸς τούτοις περισυνελέγησαν εἰς λίθινος πέλεκυς, πήλινα σφονδύλια, ἀγνῦθες, δύο σμίλαι, ὄστρεα τῆς θαλάσσης καὶ ὄδους ἀγριοχοίρου.

Θεμέλια οἰκημάτων ἢ δάπεδα δὲν ἀνευρέθησαν. Ἐκ τοῦ βάθους μιᾶς τάφρου περισυνελέγησαν μικρὰ τμήματα ὠμοπλίνθων μετὰ σαφῆ ἴχνη καύσεως καὶ ἀνθράκων ἐπ' αὐτῶν, ἀνήκοντα πιθανῶς εἰς ἐστίαν.

Συναρπαστικὴ εἶναι ἡ διατυπωθεῖσα μετὰ ἐπιφυλάξεις ὑπόθεσις τοῦ κ. Vanderpool εἰς ἀδημοσίευτον ἔκθεσίν του, ὅτι ἐπὶ τοῦ λόφου τούτου ἔκειτο πιθανῶς ἡ θρακικὴ πόλις Ἐννέα Ὀδοί (Ἡρόδοτος VII 114. ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ I 100. 3 καὶ IV 102. 3), ἣτις προϋπῆρχε τῆς ιδρύσεως τῆς Ἀμφιπόλεως. Ἴσως ἡ μελλοντικὴ ἔρευνα νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν ὑπόθεσιν.

3. Ήρευναι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς νεκροπόλεως.

α) Εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων δεκάδων μέτρων ἀνατολικῶς τοῦ ὑπ' ἀριθ. 133 λόφου, εἰς τὴν θέσιν «Καστάς», ὑπάρχει λοφίσκος, εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀνευρεθῆ κατὰ τὸ

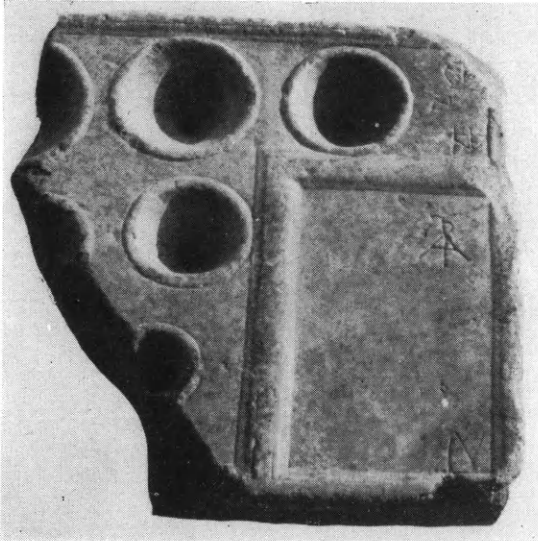

Εἰκ. 27. Λύχνου ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ δρόμου «μακεδονικοῦ» τάφου Ἀμφιπόλεως.

παρελθὸν τάφος ἐκ πωρολίθου, κάτωθεν δὲ τοῦ τάφου τούτου ἀπεκαλύφθη καὶ δεύτερος τάφος παιδίου. Τὸ κανονικὸν σχῆμα τοῦ λοφίσκου καὶ τὸ πλῆθος τῶν λατυπῶν μαρμάρου, αἵτινες εἶχον ἀνευρεθῆ τότε εἰς τὰ χῶματα τῆς ἐπιχώσεως, χωρὶς νὰ ἀποκαλυφθῆ μέχρι σήμερον τάφος ἐκ μαρμάρου, ἦσαν τὰ κίνητρα διὰ νὰ ἐπιχειρηθῆ μικρὰ ἔρευνα, ἣτις ἐγένετο εἰς δύο σημεία τῆς δυτικῆς καὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς, παρὰ τὴν βᾶσιν τοῦ λοφίσκου. Διὰ τῆς ἐρεύνης διεπιστώθη ὅτι ἡ ἐπίχωσις εἶναι ἀμμόδης, ἐντὸς αὐτῆς δὲ ἀνευρέθησαν τμήματα κεράμων. Πρόκειται ἄρα περὶ

μεγάλου τεχνητοῦ τύμβου, ὅστις πιθανῶς καλύπτει μέγαζταφικὸν οἰκοδόμημα. Διὰ τῆς μελλοντικῆς ἐρεύνης τοῦ τύμβου θὰ ἐλεγ-
χθῆ ἡ ὀρθότης τῆς ὑποθέσεως ταύτης.

β) Ἐντὸς τῆς Κοινότητος Ἀμφιπόλεως, ὀπισθεν τῆς οἰκίας Γεωργίου Παπαδοπούλου, κατὰ τὴν διάνοξιν τάφρου θεμελίων διὰ τὴν οἰκοδομὴν ἐκκλησίας, εἶχε διαπιστωθῆ ἡ ὕπαρξις ὀρθογωνίου σκάμματος ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου. Ἀνασκαφικὴ

Εἰκ. 28. Σήκωμα ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ δρόμου «μακεδονικοῦ» τάφου Ἀμφιπόλεως.

ἔρευνα, διενεργηθεῖσα εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ἀπεκάλυψε τὴν ὕπαρξιν δρόμου καὶ μικρᾶς κλίμακος, λαξευτῆς ἐπὶ τοῦ βράχου, ἀγούσης εἰς καμαροσκεπῆ ὑπόγειον νεκρικὸν θάλαμον. Διεπιστώθη οὕτως, ὅτι πρόκειται περὶ λαξευτοῦ τάφου ἐκ τῶν λεγομένων «μακεδονικῶν». Ὁ νεκρικὸς θάλαμος ἦτο πλήρης χωμάτων. Ταφὴ δὲν διεπιστώθη, οὐδ' ἀνευρέθησαν ὀστᾶ. Εἰς τὰ χώματα τῆς ἐπιχώσεως τοῦ δρόμου καὶ τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου περισυνελέγησαν 4 ἀκέραιοι λύχνοι ἑλληνιστικῶν χρόνων (εἰκ. 27) καὶ τμήματα ἄλλων λύχνων, τμήματα καὶ 4 κεφαλαὶ πηλίνων εἰδωλίων, 8 ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ὀξυπυθμένων ἀμφορέων, μέγα πλῆθος ὀστράκων μελαμβραφῶν ἢ χονδροειδῶν ἀγγείων ὡς καὶ μεγάλα τμήματα ἀγγείων ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἀγνύς, 3 χαλκᾶ νομίσματα καὶ τμήμα μαρμαρίνης τραπέζης ἐλέγχου σταθμῶν χωρητικότητος (εἰκ. 28).

γ) Τὴν προτελευταίαν ἡμέραν τῶν ἀνασκαφῶν κάτοικος τῆς Ἀμφιπόλεως ὑπέδειξεν ἐντὸς κοινοχρήστου ἐκτάσεως εἰς τὴν περιοχὴν τῆς νεκροπόλεως σκάμμα ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου, τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο ὡς ἡ εἴσοδος τάφου λαξευτοῦ ἐπὶ τοῦ βράχου. Ἡ ἐπιχειρηθεῖσα ἐνταῦθα ἔρευνα ἀπέδωσε λαξευτὴν κλίμακα, τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθησαν 6 βαθμίδες.

Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τῆς κλίμακος ἀνευρέθησαν μελαμβρα-

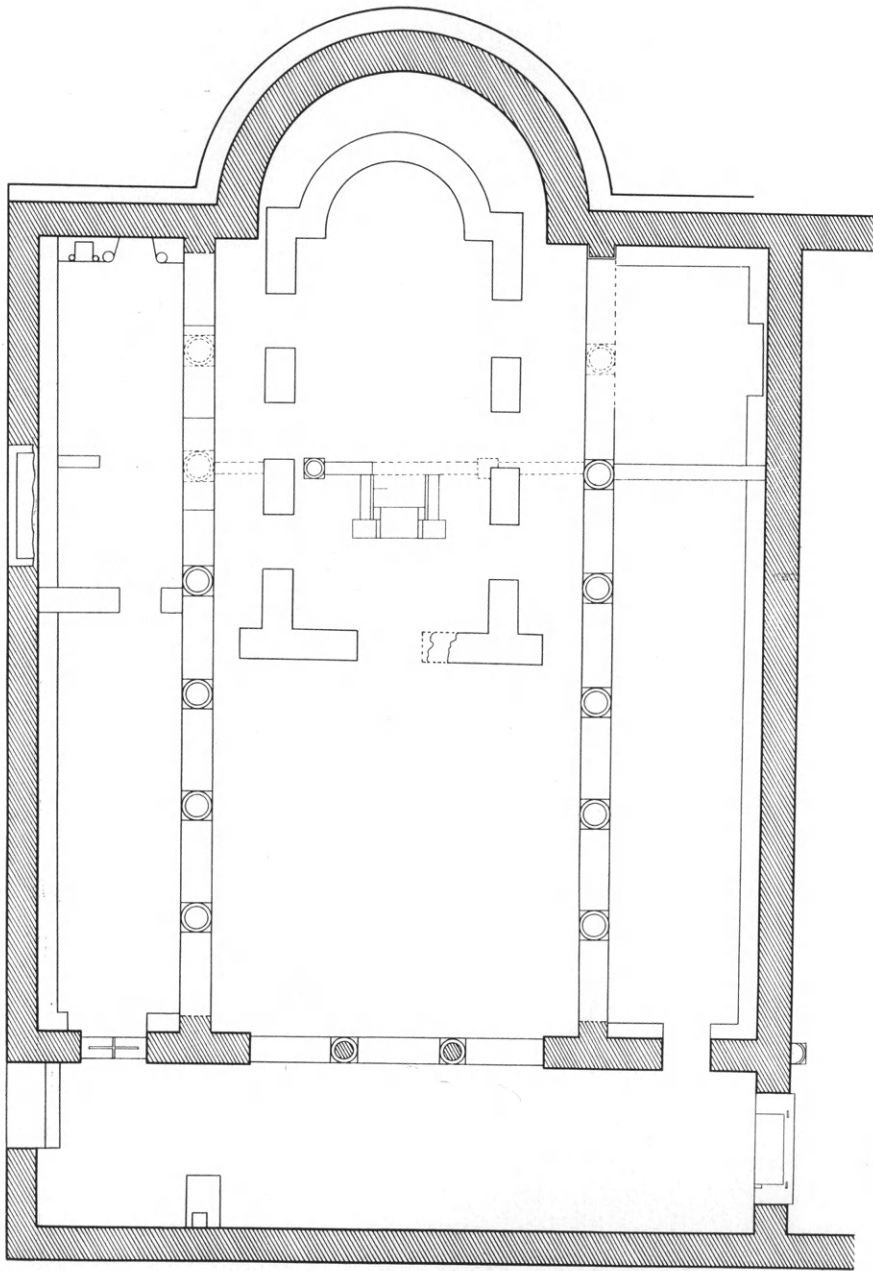
Εἰκ. 29. Ἀγγεῖα καὶ λύχνος ἐκ τῆς ἐπιχώσεως κλίμακος «μακεδονικοῦ» τάφου τῆς Ἀμφιπόλεως.

φῆς πυξίς, ὕψους 0.12 μ., φέρουσα ἐπὶ τοῦ καλύμματος διακόσμησιν ρυθμοῦ «δυτικῶν προπόδων» (διπλοῦς βλαστὸς με φύλλα κισσοῦ, γλῶσσαι, δακτύλιοι) διὰ λευκοῦ, ἐρυθροῦ καὶ ὑποκιτρίνου χρώματος, ἀγγεῖον, ὕψ. 0.115 μ., σχήματος γαμικοῦ λέβητος με διακόσμησιν ρυθμοῦ «δυτικῶν προπόδων» καὶ μελαμβραφῆς λύχνος, μήκους 0.095 μ. (εἰκ. 29). Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ κλίμαξ ἀνήκει εἰς δρόμον «μακεδονικοῦ τάφου». Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου ἐκαλύφθη καὶ πάλιν διὰ χωμάτων, ἡ δὲ ἔρευνα τούτου θὰ πραγματοποιηθῆ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος.

5. ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ. Βασιλικὴ Γ.

Διὰ τοῦ Διευθυντοῦ Ἀναστηλώσεως κ. Εὐστ. Στίκα συνεχίσθη κατὰ τὸ 1964 ἡ ἀνασκαφὴ τῆς κατὰ τὸ 1962 ἐν μέρει ἀποκαλυφθείσης ὑπὸ τοῦ ἰδίου παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς (Γ) παρὰ τὴν ἀρχαίαν Ἀμφίπολιν.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΑΜΦΙΠΟΛΕΩΣ

Εἰκ. 30. Κάτοπις τῆς βασιλικῆς Γ τῆς Ἀμφιπόλεωσ.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν ἐπερατώθη ἡ ἀποκάλυψις τοῦ νοτίου καὶ τοῦ κεντρικοῦ κλίτους, τμῆμα τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀποκαλυφθῆ κατὰ τὸ 1962, ἔχον τὸ δάπεδον κεκαλυμμένον, δί- κην τάπητος, διὰ πολυχρώμου ψηφιδωτοῦ περιβαλλομένου ὑπὸ πέντε ὁμολόγων πλαισίων (βλ. Ἔργον 1962, εἰκ. 66).

Εἰκ. 31. Ἄποψις ἀπὸ Δ. τῆς ἀποκαλυφθείσης βασιλικῆς Γ τῆς Ἀμφιπόλεως.

Ἦδη ἀπεκαλύφθη ὁλόκληρον τὸ μέσον κλίτος (εἰκ. 30, 31 καὶ 32), τὸ ὁποῖον καλύπτεται ἐπίσης δι' ἐγγρώμων ψηφιδωτῶν μετὰ συνθέτου κοσμήματος φέροντος εἰς τὸ κέντρον τετράγωνον ἔμβλημα περιβάλλον μέγαν κύκλον, εἰς σχῆμα περιδινουμένου τροχοῦ (πυροστρόβιλος). Εἰς τὰ ἄκρα τοῦ τετραγώνου εἰκονίζονται τέσσαρες κἀνθαροὶ ἢ ἀμφορεῖς, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξέρχονται κλιματίδες μὲ βότρως περιβάλλουσαι τὸν κύκλον (εἰκ. 33).

Τὸ ψηφιδωτὸν τοῦτο σώζεται εἰς ἀρίστην κατάστασιν καθ' ὅλον τὸ μέσον κλίτος πλὴν τοῦ τμήματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου βαίνουν

οί τοῖχοι τῆς μεταγενεστέρας μικρᾶς ἐκκλησίας, ἣτις καταλαμβάνει τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς βασιλικῆς (εἰκ. 30).

Εἰς τὸ κέντρον τῆς νεωτέρας ἐκκλησίας ἀπεκαλύφθη κατὰ χώραν ἢ βάσις τοῦ ἀρχικοῦ τέμπλου, πλησίον δὲ ταύτης ἀνευρέθη

Εἰκ. 32. Ἀποψις τῆς βασιλικῆς Γ ἀπὸ τοῦ νάρθηκος πρὸς τὸ ἱερόν.

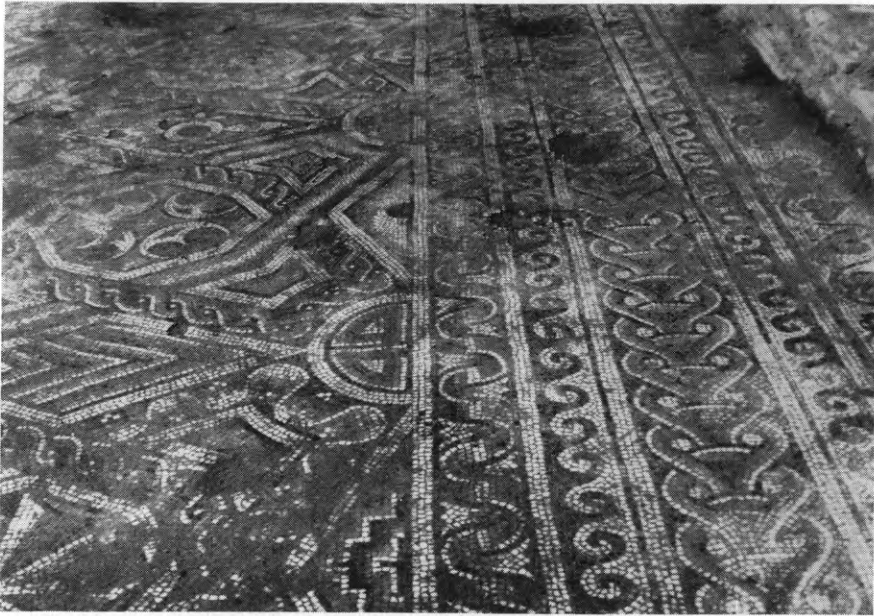
μεγάλῃ τετραγωνικῇ παραστάς, ἐν εἴδει πεσοῦ, πλευρᾶς 0.27 μ., μετὰ κορινθιακοῦ ἐπικράνου ἐκ φύλλων ἀκάνθης (εἰκ. 34). Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν δύο πλευρῶν τῆς φέρει ἡ παραστάς γλυφὰς καὶ εἰδικὰς ἐγκοπὰς, ἐντὸς τῶν ὁποίων φαίνεται ὅτι προσηρμόζοντο μεταλλικοὶ σταυροί, ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων δύο φέρει τὰς χαρακτηριστικὰς γλυφὰς τῶν πεσσῶν τοῦ τέμπλου. Ἡ ἐν λόγῳ παραστάς (πεσσός) πιθανῶς νὰ προήρχετο ἀπὸ δικιόνιον πρόστασιν τοῦ τέμπλου πρὸ τῆς Ὁραίας Πύλης, ἣτις θὰ ἐκαλύπτετο μὲ θόλον ἐν εἴδει κι-

Εικ. 33. Τὸ παρὰ τὸ τρίβηλον τμήμα τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ μέσου κλίτους.

Εικ. 33α. Τὸ κεντρικὸν διακοσμητικὸν θέμα τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ μέσου κλίτους.

Εικ. 33β. Ἐποψίς τοῦ βορείου τμήματος τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου.
τοῦ μέσου κλίτους, ἀπ' Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς.

Εικ. 33γ. Τὸ νότιον τμήμα τοῦ ἀποκαλυφθέντος ψηφιδωτοῦ τοῦ μέσου κλίτους.

βωορίου. Ἐνευρέθη ὡσαύτως ὄραϊον ἀνάγλυφον θωράκιον τοῦ

Εἰκ. 34. Πεσσὸς
μετὰ τοῦ κιονοκράνου.

Εἰκ. 35. Ἀνάγλυφον θωράκιον
ἐκ τοῦ ἄμβωνος τῆς βασιλικῆς Γ.

ἄμβωνος, διαστ. 0.685×0.323 μ., με ὀρθογώνιον πλαίσιον χωρι-

Εἰκ. 36. Τμῆμα τοῦ θριγκοῦ.

σμένον εἰς τρία τμήματα, ἐξ ὧν τὸ ἄνω φέρει ἡμικύκλιον με στρεπτὰς ἀκτινωτὰς ραβδώσεις, τὸ μέσον ρόμβον μετὰ γλυπτοῦ κοσμήματος καὶ τὸ κάτω δύο συμπλεκόμενα δελφίνια (εἰκ. 35). Τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ θωρακίου ἀπολήγει εἰς πεσίσκον, ὅστις φέρει ἄνωθεν σφαιρᾶν (μῆ-

λον)· ὡς ἐκ τούτου εἶναι πιθανὸν ὅτι τὸ θωράκιον τοῦτο θ' ἀνήκεν εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ἄμβωνος. Εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ἀνευρέθησαν καὶ τμήματα τοῦ θριγκοῦ πολυγωνικοῦ ἄμβωνος (εἰκ. 36), ὅστις ἔφερε κάτωθεν τὰς χαρα-

κτηριστικὰς κογχωτὰς κοιλότητας (εἰκ. 36), οἷας συναντῶμεν εἰς πολλοὺς παλαιοχριστιανικοὺς ἄμβωνας¹ τῆς Β. Ἑλλάδος. Εὐρέθη ἐπίσης καὶ τμήμα κιονίσκου, ὡς καὶ κομψὸν κορινθιακὸν κιονόκρανον μὲ καμπύλον τὸν ἄβακα, τὸ ὁποῖον προσαρμύζεται ἀκριβῶς εἰς τὴν γωνίαν τοῦ εὐρεθέντος τμήματος τοῦ ἄμβωνος (εἰκ. 37). Συνεπῶς ὁ ἄμβων ἐστηρίζετο κάτωθεν ἐπὶ μικρῶν κιονίσκων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἠνοίγοντο αἱ κόγχαι. Ὡσαύτως ἀνευρέθησαν ὁ ἰωνικὰ κιονόκρανα, πολλὰ τεμάχια μαρμαρίνων θωρακίων καὶ πλῆθος μαρμαρίνων ζεύξεων, τέλος δὲ καὶ μεγάλη μαρμαρίνη παραστὰς ἢ ἐπιστύλιον (εἰκ. 38), σωζομένου μήκους 1.91 μ., μετ' ἀκανθωτοῦ ἐλικοειδοῦς ἀνθεμίου, ρωμαϊκῶν πιθανώτατα χρόνων.

Εἰκ. 37. Τμήμα τοῦ μετὰ γλυφῶν ἄμβωνος τῆς βασιλικῆς Γ.

Εἰκ. 38. Παραστὰς ἢ ἐπιστύλιον μετ' ἀναγλύφου διακοσμῆσεως.

Κατὰ τὴν τελικὴν ἀνασκαφὴν τῆς βασιλικῆς εὐρέθησαν κατὰ χώραν εἰς τὸν βόρειον καὶ τὸν νότιον στυλοβάτην ἀνὰ πέντε μαρμαρίναι ἰωνικαὶ βάσεις διαμ. 0.66 μ. (εἰκ. 30). Ὁ στυλοβάτης τῆς βασιλικῆς ἔφερεν ἐν συνόλῳ ἀρχικῶς ἕξ κίονας, ἀλλ' ἡ ἕκτη πρὸς Ἀνατολὰς βάσις τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου στυλοβάτου ἐλλείπει.

Τὸ δάπεδον τοῦ βορείου κλίτους ἦτο κεκαλυμμένον μὲ πολύχρωμα ψηφιδωτά, ἅτινα ὁμως εἰς πλεῖστα σημεῖα εὐρέθησαν κατεστραμμένα. Ἀντιθέτως τὸ νότιον κλίτος εὐρέθη κεκαλυμμένον δι' ὠραίων ποικιλοχρῶμων ψηφιδωτῶν παραστάσεων πτηνῶν

1 Φθιωτίδων Θηβῶν, Θεσσαλονίκης κλπ.

καὶ ζώων, παρεμβαλλομένων εἰς τὰ κενὰ ἀλυσοειδοῦς μαιάνδρου (εἰκ. 40), διατηρουμένων δὲ εἰς καλὴν κατάστασιν.

Εἰς ἀπόστασιν 13.34 μ. ἀπὸ τοῦ θυραίου δυτικοῦ τοίχου τὸ νότιον κλίτος χωρίζεται εἰς δύο δι' ἐγκαρσίου τοίχου πάχους 0.37 μ. (εἰκ. 30 καὶ 39). Τὸ πρῶτον τμήμα τοῦ νοτίου κλίτους, διαστάσεων

Εἰκ. 39. Γενικὴ ἄποψις τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ νοτίου κλίτους.

13.34×3.50μ., περιβάλλεται ὑπὸ πλαισίου ἐκ τριῶν ὁμολόγων ταινιῶν καὶ διαιρεῖται εἰς 24 τετράγωνα (διάχωρα), ἐντὸς τῶν ὁποίων εἶναι διατεταγμένα κατὰ πολὺ ὥραϊον τρόπον ζῶα καὶ πτηνά. Ἀρχόμενοι ἀπὸ Δυσμῶν βλέπομεν παρὰ τὴν θύραν τοῦ νοτίου κλίτους εἰς μὲν τὸ κέντρον πρόβατον ἐντὸς τετραγώνου, ἐν συνεχείᾳ δὲ δύο τετράγωνα σταυροειδῶς διατεταγμένα. Ἐκ τούτων τὸ μὲν δεξιὸν περικλείει πέρδικα, τὸ δὲ ἀριστερὸν φασιανὸν μὲ ἀνεμιζομένην ἐρυθρὰν ταινίαν περὶ τὸν λαιμόν (εἰκ. 41). Ἄλλα πάλιν τετράγωνα κοσμοῦνται μὲ ἵπποπόταμον, πάνθηρα,

(εἰκ. 42), ἔλαφον, πέριδικα, φασιανόν, ταῦρον (εἰκ. 43), αἶγα-
 γρον, ἵππον, ὑδρόβιον πτηνόν, πτηνὸν ραμφίζον τὸν ἀριστερὸν
 πόδα του ἴσως ἀλέκτορα (εἰκ. 44) καὶ τέλος κύνα (εἰκ. 45) καὶ
 ἔλαφον.

Εἰκ. 40. Διάχωρα τοῦ νοτίου κλίτους μετὰ ζώων καὶ πτηνῶν
 παρεμβαλλόμενα εἰς τὰ κενὰ ἀλυσσοειδοῦς μαιάνδρου.

Ἐξ ἑτέρου τὸ πρὸς Ἀνατολὰς ὀρθογώνιον διαμέρισμα
 (διαστ. 4.62×3.50 μ.) εὐρέθῃ ἐστρωμένον μὲ θαναμάσια ψηφι-
 δωτά. Τὸ ὅλον περιβάλλεται ὑπὸ πλαισίου μὲ ἐλικοειδῶς διατε-
 ταγμένα φύλλα κισσοῦ (εἰκ. 46), ἐνῶ ὁ ὑπόλοιπος χῶρος τοῦ ὀρ-
 θογωνίου καταλαμβάνεται ἀπὸ ὀκτὼ ἐλλείψεις διατεταγμένας
 κατὰ τρόπον ἐλεύθερον καὶ ἀρκετὰ ἀρμονικόν. Αἱ ἐλλείψεις

Είκ. 41. Φασιανός (;) μετ' άνεμιζομένης ταινίας περι τόν λαιμόν του.

Είκ. 42. Πάνθηρ όρμώων προς δεξιιά, έκ διαχώρου του νοτίου κλίτους.

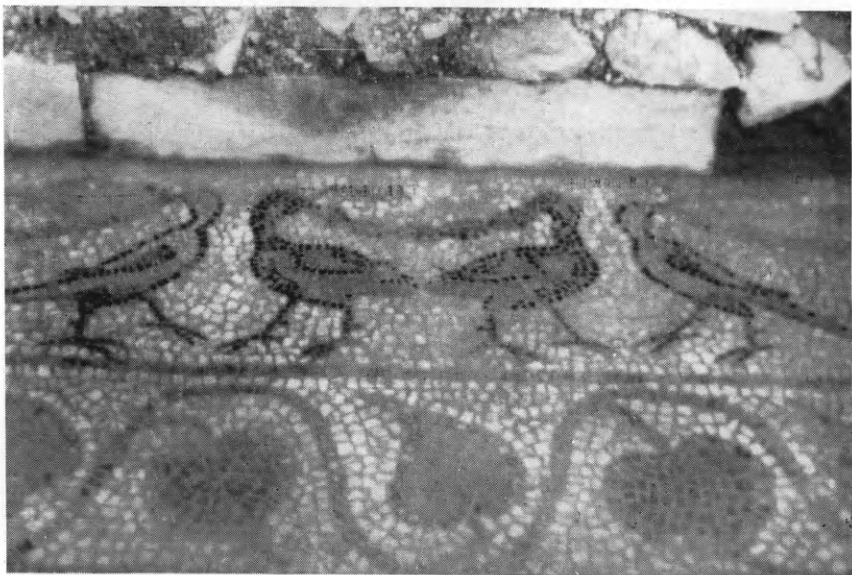
Εικ. 43. Ταῦρος ἐκ διαχώρου τοῦ νοτίου κλίτους.

Εικ. 44. Πτηνὸν (ἀλέκτωρ;) ραμφίζον τὸν πόδα του.

Είκ. 45. Κύνων ἐκ διαχώρου τοῦ νοτίου κλίτους.

Είκ. 46. Τμῆμα τῶν περιβαλλόντων τὸ ἀνατολικὸν
τμῆμα τοῦ νοτίου κλίτους πλαισίων.

αὗται περιβάλλουν ὑδροβία πτηνὰ (νήσσας κλπ.) βαίνοντα ἐν μέσῳ ὑδροβίων φυτῶν, ἐνῶ τὰ πέριξ τῶν ἐλλείψεων κενὰ πληροῦνται διὰ διαφόρων κοσμημάτων καὶ ἰχθύων (εἰκ. 47 καὶ 48).

Εἰς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ διακονικοῦ ὑπάρχει στενομήκης ὀρθογώνιος ἐσοχή, διαστάσεων 0.36×1.68 μ., ἐντὸς τῆς ὁποίας

Εἰκ. 47. Ἐλλειψοειδὲς διάχωρον μετὰ νήσσης.

εἰκονίζονται κατὰ θαυμαστὸν τρόπον 6 ἀντιμέτωπα παγώνια, ἀποτελοῦντα ἐν ἁρμονικὸν σύνολον. Ἐκ τῶν τριῶν ζευγῶν παγωνίων τὰ μὲν δύο ἀκραῖα φέρουν μακρὰς οὐράς, τὸ δὲ μεσαῖον κολοβάς. Τὰ παγώνια στρέφουν κατὰ χαρίεντα τρόπον τὰς κεφαλὰς των πρὸς τὰ ὀπίσω, ἵνα κρατήσουν μεταξὺ αὐτῶν αἰωρούμενον ἀνθοπλόκαμον (γκιρλάνδαν) (εἰκ. 46).

Εἰς ἀπόστασιν 200 μ. πρὸς Νότον τῆς βασιλικῆς ἀπεκαλύφθη, κατόπιν δοκιμαστικῆς σκαφῆς, καὶ ἕτερον κτήριον, τὸ ὁποῖον φέρει ψηφιδωτὰ δάπεδα. Τοῦ κτηρίου τούτου ἀπεκαλύφθησαν μέχρι τοῦδε δύο διαμερίσματα, ὧν τὸ ἕν, ὀρθογωνίου σχήματος (πλάτους 2.38 μ. καὶ ἀνασκαφέντος μέχρι τοῦδε μήκους 6.70 μ.), φέρει πλαίσιον ἐκ διπλῶν τετραγωνιδίων, ἕκαστον τῶν ὁποίων

Εικ. 48 Πτηνόν ἐντός ἑλλειψοειδοῦς διαχώρου τοῦ νοτίου κλίτους.

Εικ. 49. Ψηφιδωτή παράσταση ἀρπαγῆς τῆς Εὐρώπης
ὑπὸ τοῦ εἰς ταῦρον μεταμορφωθέντος Διός.

περιβάλλει ἔγχρωμον σταυρόν. Ἐν συνεχείᾳ ὑπάρχει δεύτερον πλαίσιον ἐκ διπλοῦ μαιάνδρου, μεθ' ὃ ἀκολουθεῖ τὸ κεντρικὸν ὀρθογώνιον, καλυπτόμενον ὑπὸ τετραγώνων καὶ ἑξαγώνων σχημάτων.

Εἰς ἀπόστασιν 3.53 μ. ἀπὸ τῆς στενῆς πλευρᾶς τοῦ ὀρθογωνίου ἀπεκαλύφθη ψηφιδωτὴ παράστασις, ἐντὸς πλαισίου διαστ. 0.82×0.71 μ., ἡ ὁποία ἀπεικονίζει ταῦρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κάθεται γυμνὴ γυναικεία μορφή (εἰκ. 49). Ἡ παράστασις αὕτη εἰκονίζει βεβαίως τὴν ἀπαγωγὴν τῆς Εὐρώπης ὑπὸ τοῦ Διὸς μεταμορφωθέντος εἰς ταῦρον.

Μέχρι τοῦδε ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας Ἀμφιπόλεως πέντε παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικάι, μετὰ δὲ τὴν πλήρη ἀνασκαφὴν τούτων θὰ συνταχθῆ λεπτομερὲς τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς περιοχῆς, ἣτις ἀποδεικνύεται οὕτω σπουδαῖον παλαιοχριστιανικὸν κέντρον τῆς Βορείου Ἑλλάδος.

6. ΦΙΛΙΠΠΟΙ. Ὀκτάγωνος ναός.

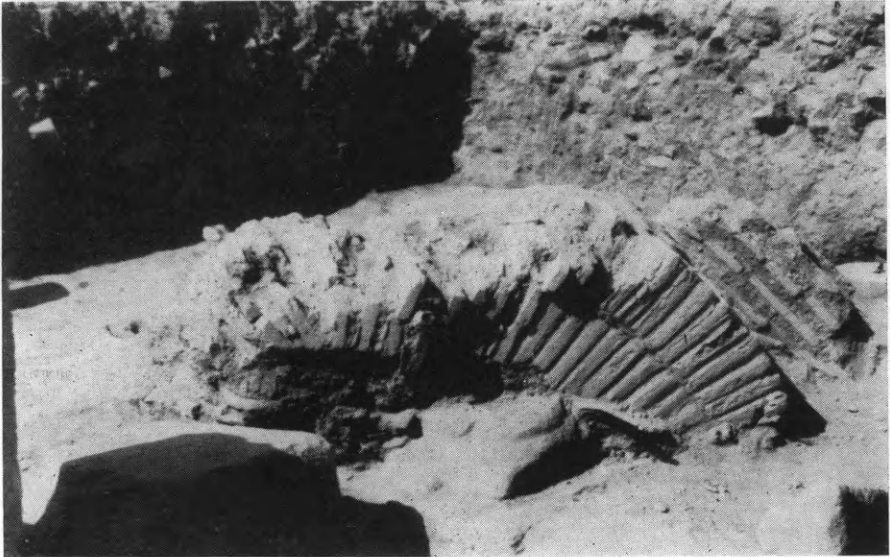
Συνεχίσθη καὶ ἐφέτος ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸ συγκρότημα τοῦ Ὀκταγώνου διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Στυλ. Πελεκανίδη, βοηθουμένου ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων κ. Νικ. Νικονάνου, τῶν δεσποινίδων Εὐτυχίας Κουρκουτίδου καὶ Χρυσάνθης Μαυροπούλου καὶ φοιτητῶν τινων τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Σκοποὶ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἔτους τούτου ἐτέθησαν: ἀφ' ἑνὸς ἡ περαιτέρω ἀποκάλυψις τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ καὶ τῆς ἐπ' αὐτῆς καθέτου παρόδου, ὡς καὶ τῶν πέρυσιν ἐπισημανθέντων ΒΑ. τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τοῦ Ὀκταγώνου προσκτισμάτων καὶ τοῦ πρὸ τοῦ νάρθηκος ἐκτεινομένου χώρου καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν ἀνατολικῶς τῆς παρόδου οἰκοδομημάτων, ὡς καὶ τῆς λεπτομεροῦς διερευνήσεως καὶ μελέτης τοῦ λουτρῶνος.

Ἐπὶ τὰς αὐτὰς πάντοτε δυσχερείας ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐπιχώσεως καὶ τῆς μετατοπίσεως τῶν ὀγκωδῶν μαρμαρολίθων τοῦ καταστρώματος προὐχώρησε πρὸς Ἀνατολὰς ἡ ἀποκάλυψις τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ εἰς μῆκος 9 μ., ἔνθα διεπιστώθη ὅτι αὕτη στενοῦται τμήμα τοῦ πλάτους αὐτῆς καταλαμβάνει νεωτερικὸν πρό-

χειρον κτίσμα, τὸ ὁποῖον ἐρευνηθὲν οὐδὲν ἀξιόλογον ἀπέδωκε.

Παραλλήλως ἐγένετο προσπάθεια ἀποκαλύψεως καὶ τῆς πρὸς Δυσμᾶς τῶν Προπυλαίων ἐκτάσεως τῆς Ἑγνατίας. Ἡ ἀνασκαφὴ ἔφθασεν εἰς μῆκος 7 μ., ὅπου καὶ διεκόπη, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ σημείου τούτου διέρχεται ἀγροτικὴ ὁδός. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς σχετικῶς μικρᾶς ταύτης ἐρεύνης προέκυψαν ἀξιόλογοι διαπιστώσεις. Ἀμέσως μετὰ τὸν δυτικὸν κίονα τῶν προπυλαίων (βλ. Ἔργον

Εἰκ. 50. Τμήμα τοῦ πλινθίνου τόξου τῆς δυτικῆς τῶν προπυλαίων στοᾶς.

1961, 74, εἰκ. 76), ὁπόθεν ἡ Ἑγνατία (ὡς καὶ ἄλλοτε παρατηρήθη) παρουσιάζει ποιάν τινα κατωφέρεια πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς Ρωμαϊκῆς Ἀγορᾶς, διαμορφοῦται πρὸς Δυσμᾶς στενομήκης χώρος, πλάτ. 3 μ. περίπου, ἀποκαλυφθεὶς μέχρι σήμερον εἰς μῆκος 7.30 μ. Ἡ ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ χώρου τούτου, ἣτις ἀκολουθεῖ τὴν αὐτὴν καὶ τὰ προπύλαια ἐξωτερικὴν εὐθείαν (περασιὰ) περιορίζεται ὑπὸ τοξοστοιχίας, τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθη τμήμα τοῦ στυλοβάτου καὶ δύο κατὰ χώραν βάσεις. Εἰς τὸ δεύτερον μετακίονιον καὶ ἐπὶ τῆς μιᾶς βάσεως εὐρέθησαν, ἀκέραιον τὸ μὲν καὶ κολοβωμένον τὸ ἕτερον, δύο τόξα ἐξ ὀπτοπλίνθων ἐκ τῶν γεφυρῶν τῶν μετακίωνιων (εἰκ. 50). Ἐπίσης παρὰ τὸν στυλοβάτην ἔκειντο τεθραυσμένοι οἱ δύο κίονες καὶ ἀκέραια τὰ σύνθετα ἰωνικὰ κιονόκρανα αὐτῶν. Τὸ πρόβλημα τῆς ἐν συνεχείᾳ διαμορ-

φώσεως τῆς κιονοστοιχίας ἐν σχέσει πρὸς τὴν κατωφέρειαν τοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ ἠδράζετο, θὰ λυθῆ ἴσως μόνον διὰ τῆς περαιτέρω ἀνασκαφῆς.

Ἀπεκαλύφθη περαιτέρω ὁλόκληρος ἡ ἐπὶ τῆς Ἑγνατίας κάθετος ὁδός, ἡ ὁποία ἐφεξῆς θὰ χαρακτηρίζεται ὡς παράδος. Αὕτη κατὰ μὲν τὸ βόρειον τμήμα της ἔχει πλάτος 3.50 μ. κατὰ δὲ τὸ νότιον, διαπλατυνομένη ὁμαλῶς καὶ χωρὶς τοῦτο ἐκ πρώ-

Εἰκ. 51. Ἐπιπέδου τῆς ἐπὶ τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ κάθετου παρόδου.

της ὕψους νὰ γίνεται αἰσθητόν, φθάνει τὸ πλάτος τῶν 5.20 μ. ἀπολήγουσα εἰς πύλην, τῆς ὁποίας ὁ οὐδὸς εὐρέθη κατὰ χώραν (εἰκ. 51). Εἰς τὸ κέντρον ἡ παράδος φέρει μέγαν κτιστὸν ἀγωγὸν τομῆς τετραγώνου, καλυπτόμενον ὑπὸ τῶν ὀγκολίθων τοῦ καταστρώματος. Εἰς τὸν ἀγωγὸν τοῦτον ἀπωχετεύοντο τὰ ἐκ τῶν στεγῶν τῶν κτισμάτων ὄμβρια καὶ τὰ ἐκ τοῦ λουτρῶνος ἀπορρέοντα ὕδατα. Πρὸς τοῦτο ὑπῆρχον δύο μορφαὶ ἀγωγῶν, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη ἐνεφάνιζε κτιστὸν ἐκ κεραμικοῦ κονιάματος καὶ πλίνθων ἀγωγόν, διατρέχοντα ὅλον τὸ μήκος τῆς βάσεως τοῦ παρακειμένου κτηρίου, ἡ δὲ δευτέρα κτιστοὺς τετραγώνους ἢ πηλίνους μικρᾶς διατομῆς ἀγωγούς.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἀνατολικῶς τῆς κόγχης τοῦ Ὀκταγώνου χώρου ἀπεκάλυψεν, ὅτι ὁ χώρος οὗτος διαμορφώνεται κατὰ τρό-

πον σπάνιον. Εἰς ἀπόστασιν 3.90 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Ὁκταγώνου ἀπεκαλύφθη τοῖχος πάχ. 0.60 μ., ὁ ὁποῖος βαίνει παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ, ἐπαναλαμβάνων τὴν διάρθρωσιν αὐτῆς. Οὕτω παρουσιάζεται ἡ σπανιωτάτη μορφή: ἡ ἀψὶς τοῦ Ἱεροῦ Βήματος νὰ ἐγγράφηται ἐντὸς ὁμοκέντρου ἡμικυκλίου, ὅπως περίπου εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Μιλίτου. Ἄλλ' ἐνῶ εἰς τὴν Μίλητον ὅλον τὸ ἀνατολι-

Εἰκ. 52. Ὁ ὄπισθεν τῆς ἀψίδος τοῦ Ἱεροῦ Βήματος χώρος.

κὸν τμήμα τοῦ ναοῦ ἐγγράφεται ἐντὸς ἡμιελλείψεως, εἰς τοὺς Φιλίππους ὁ ἀποκαλυφθεὶς τοῖχος ἔχει αὐτούσιον τὸ σχῆμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ Ὁκταγώνου (εἰκ. 52).

Αἱ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἔρευναι εἰς τὸν δυτικῶς τοῦ νάρθηκος χώρον ὠδήγησαν εἰς τὴν διαπίστωσιν, ὅτι ἐν συνεχείᾳ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος, εἰς βάθος 0.20 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου αὐτοῦ, ἐξετείνεται δάπεδον μετὰ μαρμαροθετήματος, πλάτους 3.80 μ., καὶ διατηρηθέντος μήκους 8 μ. Τὸ δάπεδον τοῦτο ἀπολήγει κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν εἰς τοιχάριον, πάχ. 0.55 μ., ἐλαφρῶς ἐξέχον ἀπὸ τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου.

Δυτικώτερον τοῦ τοιχαρίου τούτου καὶ εἰς βάθος 1 μ. εὑρέθη ἀρχαιότερον δάπεδον ἐστρωμένον διὰ μεγάλων παραλληλογράμμων καὶ ἀνισομεγέθων πλακῶν. Ἐρευνα γενομένη εἰς ἕκτα-

σιν 10 μ. κατὰ πλάτος καὶ 8 μ. κατὰ μῆκος διεπίστωσεν, ὅτι τὸ δάπεδον τοῦτο προχωρεῖ κάτωθι τοῦ εἰς ὑψηλοτέραν στάθμην δαπέδου μετὰ μαρμαροθετήματος, ὅτι ἐκτείνεται πρὸς Β. καὶ Ν. καὶ ὅτι πιθανῶς εὐρίσκεται εἰς συνάρτησιν πρὸς τὰ κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ νάρθηκος τοῦ Ὑκταγώνου ἐπισημανθέντα πέρυσι διαμερίσματα (βλ. Ἔργον 1961, 56). Κατὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν κρημνισμάτων τοῦ χώρου τούτου διεπιστώθησαν ἄφθονα ἴχνη

Εἰκ. 53. Ὁ δυτικῶς τοῦ νάρθηκος ἀποκαλυπτόμενος χῶρος.

πυρᾶς, εὐρέθησαν ἀπηνθρακωμένα ξύλα, πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἄλλα ἐν συμφυρῶ μετὰ τῶν κρημνισμάτων καὶ ἄλλα ἐπὶ τοῦ δαπέδου, πολλὰ τεμάχια κίωνων καὶ μεγάλων κορινθιακῶν κιονοκράνων, βάσεις, πεσίσκοι, θωράκια κ.ἄ. (εἰκ. 53).

Δοκιμαστικῶς ἀνεσκάφη τὸ ΒΑ. ἄκρον τῆς παρόδου, ἔνθα διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς οἰκοδομήματος ἀποτελοῦντος μέρος νέου οἰκοδομικοῦ τετραγώνου, ὡς ἐξ ἄλλων ἐνδείξεων τεκμαίρεται. Ἀπεκαλύφθη μέρος μόνον γωνιαίου δωματίου κατὰ δὲ τὴν νοτίαν αὐτοῦ πλευρὰν στενομήκης χῶρος (2.80 μ. × 7.75 μ.). Εἰς τὸ δάπεδον αὐτοῦ ὑπάρχει σύστημα ἀγωγῶν κατὰ δὲ τὸ νότιον τμήμα τοῦ δυτικοῦ τοίχου μαρμαρίνη λεκάνη. Τὰ ἐκ τῆς λεκάνης ταύτης καὶ τῶν ἀγωγῶν ὕδατα ἀπωχετεύοντο διὰ δύο ἀγωγῶν κατὰ τὸ νότιον τμήμα τοῦ δυτικοῦ τοίχου εἰς τὸν κεντρικὸν ὄχε-

τὸν τῆς παρόδου, ἐνῶ ἕτερος ἀγωγὸς ἐξέβαλεν εἰς κυλινδρικήν μαρμαρίνην λεκάνην στενουμένην κατὰ τὴν βάσιν καὶ περιβαλλομένην κατὰ τὸ ἥμισυ τῆς περιφερείας τῆς ὑπὸ κόγχης, ἡ ὁποία ἀνοίγεται εἰς τὴν ἐξωτερικὴν παρεῖαν τοῦ τοίχου τοῦ προσκειμένου πρὸς τὴν πάροδον διαμερίσματος (εἰκ. 51).

Ἔνεκα τῶν συνεχῶν κατὰ καιροὺς μετασκευῶν εἰς τὸν λουτρῶνα ἐπεβάλλετο καὶ ἐπιβάλλεται καὶ εἰς τὸ μέλλον συστηματι-

Εἰκ. 54. Ἡ δεξαμενὴ τοῦ λουτρῶνος.

κὴ καὶ προσεκτικὴ ἔρευνα. Οὕτω ἐγένετο προσπάθεια ὅπως ἀποσαφηνηθῇ ἡ πραγματικὴ μορφή τοῦ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ λουτρῶνος δωματίου (διαμέρισμα 1 Α). Διεπιστώθη ὅτι ὑπὸ τὸ μεταγενέστερον δάπεδον καὶ εἰς βάθος 0.55 μ. ὑπάρχει παλαιότερον, ἐστρωμένον ἄλλοτε διὰ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν καὶ ἔχον ἰσχυρὰν κλίσιν πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον. Οἱ τοῖχοι τοῦ διαμερίσματος μέχρις ὠρισμένου ὕψους ἦσαν ἐπικεχρισμένοι διὰ παχέος κεραμικοῦ κονιάματος, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν κάτω ἀπόληξιν, σχηματίζον ἀμβλεῖαν γωνίαν, ἐπεκάθητο ἐπὶ τῶν περάτων τῆς πλακώσεως τοῦ δαπέδου. Ἐπίσης ἀνευρέθη σύστημα παροχῆς καὶ ἀποχετεύσεως ὕδατος. Αἱ ἀνωτέρω ἐνδείξεις συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι τὸ δωματίον τοῦτο ἀρχικῶς ἐχρησίμευεν ὡς δεξαμενὴ. Εἰς ὕψος 1.60 μ. περίπου ἠνοίγοντο εἰς μὲν τὸν

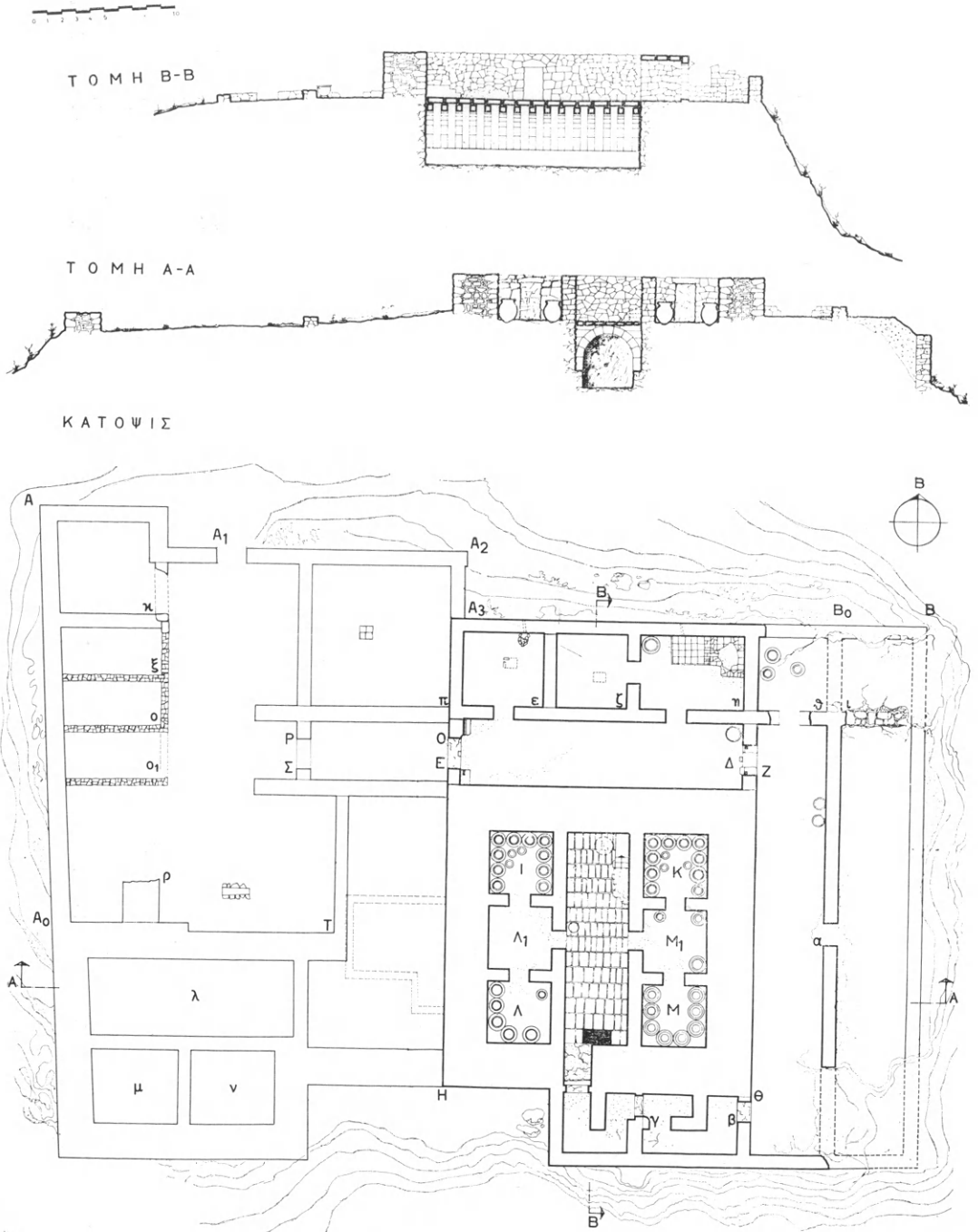
βόρειον τοῖχον αὐτοῦ δύο εἰς δὲ τὸν ἀνατολικὸν μία κογχωτὴ θύρῃς, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν μετασκευὴν τοῦ χώρου κατηργήθησαν ἐντοιχισθεῖσαι (εἰκ. 54).

Μετασκευαὶ ἐπάλληλοι διεπιστώθησαν ἐπίσης καὶ εἰς τὸν ἔνδον οἶκον (caldarium) τοῦ λουτρῶνος καὶ εἰς τὸν δυτικῶς αὐτοῦ ὑπαίθριον χῶρον τὸν περικλείοντα τὴν ἀψίδα αὐτοῦ (Ἔργον 1961, 80), ἔνθα ἦλθεν εἰς φῶς πολύπλοκον ἀποχετευτικὸν σύστημα.

7. ΗΠΕΙΡΟΣ. Νεκρομαντεῖον Ἐφύρας.

Ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξε καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος ἡ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου κ. Σ. Δάκαρη γενομένη ἀνασκαφὴ τοῦ νεκρομαντείου τοῦ Ἀχέροντος παρὰ τὴν Ἐφύραν, ἣτις ἐστράφη πρὸς τὸν μυχὸν τοῦ κυρίως ἱεροῦ, ἥτοι πρὸς τὰ δωμάτια I, K, M₁, καὶ τὸ βορειότερον τμήμα τῆς κεντρικῆς αἰθούσης ΙΚΛΜ (εἰκ. 55), ἔνθα, ὡς εἶχεν ὑποτεθῆ, ἐπεφαίνοντο εἰς τοὺς χρηστηριαζομένους τὰ φάσματα τῶν νεκρῶν (ΠΑΕ 1961, σ. 108). Ἡρευνήθη ἐπίσης καὶ ἡ μεγάλη τετραγωνικὴ αἶθουσα π, ἀριστερᾶ τῆς ἑξωτερικῆς εἰσόδου Α₁, μερικῶς μόνον, διότι ὁ χῶρος κατεῖχετο ὑπὸ τῶν καταπεσόντων ὀγκολίθων τῶν τοίχων. Ὅμοιαν εἰκόνα παρουσιάζουν ἐπίσης καὶ τὰ δωμάτια λ, μ, ν εἰς τὸ νότιον μέρος τοῦ τεμένους, τῶν ὁποίων τὰ βαθύτερα στρώματα, κυρίως τεχνηταὶ ἐπιχώσεις, χρήζουσιν περαιτέρω ἐρεύνης. Αὕτη ὅμως θὰ καταστῆ δυνατὴ μὲ τὴν παράλληλον ἀνάσυρσιν καὶ ἐπανατοποθέτησιν τῶν λίθων εἰς τὴν ἀρχικὴν τῶν θέσιν. Ἰδιαιτέρως ἐπιβάλλεται τοῦτο εἰς τὴν ὑπόγειον αἶθουσαν, τὴν ἐρμηνευθεῖσαν ὡς τὸ σκοτεινὸν δῶμα τοῦ Ἄδου, ἐπειδὴ οἱ εἰσχωρήσαντες ἐκ τοῦ ὑπεργείου μνημείου ὀγκόλιθοι ἐμποδίζουν τὴν ἔρευναν τοῦ σημαντικοῦ τούτου τμήματος.

Νοτίως τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων δωματίων, ξ καὶ ο, ἀπεκαλύφθη καὶ ἕτερον χωρῖσμα ΟΙ, ἄνευ ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος. Ἡ τετράγωνος αἶθουσα π, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 10 × 10 μ. περίπου, ἠρευνήθη περὶ τὸ κέντρον μόνον. Ταύτης τὸ δάπεδον εὐρέθη εἰς βάθος 2 μ. περίπου χαμηλότερον τοῦ πρὸς Νότον ἐδάφους τοῦ διαδρόμου ΡΣ — ΟΕ. Εἶναι ἄρα ὑπόγειον, λαξευθὲν ἐν

Είχ. 55. Κάτωψις και τομαί του Νεκρομαντείου τῆς Ἐφύρας.

μέρει ἐντὸς φυσικῆς κοιλότητος, τὸ δὲ ἰσόγειον δάπεδον ἐστηρί-
 ζετο ἐπὶ ἐνὸς ἢ δύο κτιστῶν τετραγωνικῶν πεσσῶν, ἐξ ὧν ὁ εἷς
 ἀπεκαλύφθη (μῆκος πλευρᾶς 0.95 μ.). Ἔχει κτισθῆ διὰ μεγά-
 λων ὀπτοπλίνθων, διαστάσεων 0.47 μ., συνδεομένων διὰ πη-
 λοῦ, καθ' ὃν τρόπον ὑπετέθη ὅτι εἶχε κατασκευασθῆ καὶ ἡ ὑπερά-
 νω τοῦ λιθολογήματος ἀνωδομία τοῦ ἱεροῦ. Ἐπειδὴ ὁ εὐρεθεὶς
 πεσσὸς εὐρίσκεται δυτικῶς τοῦ ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον ἄξονος, ἡ
 ὑπαρξίς καὶ ἐτέρου πεσσοῦ ἀνατολικώτερον εἶναι πολὺ πιθανή.

Εἰς τὸ ἀνασκαφὲν τμῆμα περισυνελέγησαν ἀνθρακες, ὅστᾳ
 ζῶων καὶ ἀστράγαλοι, ὄστρεα, κογχύλια, θαλάσσιαι ψῆφοι, ἀγνῦ-
 θες, μία μὲ ἔντυπον μορφὴν τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς μὲ ἀσπίδα καὶ
 δόρυ, μικρὰ πῆλινα ὑπόστατα, ὄστρακα ἀγγείων, πολλὰ τῶν
 ὁποίων εἰς τὸ βάθος τῶν ἐπιχώσεων ἀνήκουν εἰς τὴν ἐγχώριον
 προϊστορικὴν κεραμεικὴν μὲ τὴν ἀνάγλυφον διακόσμησιν. Παρε-
 τηρήθη τελεία ἔλλειψις εὐρημάτων ρωμαϊκῶν χρόνων, τεκμήριον,
 ὅτι αὕτη δὲν ἐχρησιμοποιήθη πλέον μετὰ τὴν καταστρεπτικὴν
 πυρκαϊάν.

Ἡ εἴσοδος εὐρίσκετο πιθανῶς ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου, ἀλλὰ
 τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ βεβαιωθῆ ἐκ τῆς καταστάσεως τῶν
 διατηρηθέντων θεμελίων.

Ἡ μερικὴ ἔρευνα τούτου ἔδωσε τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαπιστω-
 θῆ ὅτι ἡ αἵθουσα αὕτη, ὡς καὶ τὸ λοιπὸν συγκρότημα τοῦ τεμέ-
 νους, δυτικῶς τοῦ κυρίως ἱεροῦ, κατεσκευάσθη εἰς μεταγενεστέ-
 ραν φάσιν, ἀσφαλῶς ὅμως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἡπειρωτικῆς
 Δημοκρατίας (234/33 – 168/7 π.Χ.): διότι εἰς τὸ σημεῖον ἐπαφῆς
 Α3, π, Ε, Η, οἱ τοῖχοι τοῦ τεμένους συνδέονται ἀνοργάνως πρὸς
 τὸ λοιπὸν οἰκοδόμημα, προσέτι δὲ εἰς τὰ σημεία συνδέσεως τῆς
 αἰθούσης π (Α3 καὶ π) οἱ δόμοι, οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸν δυτικὸν τοῖ-
 χον τοῦ δώματος ε, εἶναι εἰργασμένοι ἐπιμελῶς, αἱ δὲ γωνίαι φέ-
 ρουν τὴν συνήθη κατακόρυφον ταινιωτὴν λάξευσιν εἰς τὰς ἐκα-
 τέρωθεν ἀκμάς.

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀνασκαφῆς εἰργάσθη ὁ τεχνίτης
 κ. Ζαχ. Κανάκης μὲ βοηθὸν τὸν φύλακα τοῦ Δημ. Μουσείου
 κ. Δ. Χατζῆν εἰς τὴν συγκόλλησιν δύο εὐμεγέθων πίθων (ῦψος
 1.60 μ., διάμ. κοιλίας 1.13 καὶ 1.19 μ.) τοῦ δώματος Μ, ἐκ τῶν

ὄκτὸ ἀποκαλυφθέντων ἐκεῖ (εἰκ. 56), καὶ τοῦ λουτηρίου (λέβητος) πρὸ τῆς εἰσόδου Ζ.

Εἰς τὸν πυθμένα τῶν πίθων εὐρέθη μᾶζα μολύβδου, προερχομένη ἐκ τῆς τήξεως τῶν ἀρχαίων συνδέσμων εἰς τὰ σημεῖα θραύσεως τῶν τοιχωμάτων, τεκμήριον ὅτι οἱ πίθοι οὗτοι δὲν περιεῖχον ὑγρὰς προσφορὰς, ἀλλὰ καρπούς.

Ἐντὸς τοῦ πίθου Ι ὑπῆρχον τρία ἀγγεῖα, ἐξ ὧν εἰς ἀμφο-

Εἰκ. 56. Τὸ δῶμα Μ μετὰ τῶν δύο συγκολληθέντων πίθων, ὁρώμενον ἀπὸ τοῦ Μ₁.

ρεὺς φέρει ἐπὶ τῶν ὧμων ἐγγάρακτα τὰ ἀρχικά τοῦ ὀνόματος τοῦ νεκροῦ ἢ τοῦ ἀναθέτου, ΛΥΣ.....

Ὁ καθαρισμὸς τοῦ δαπέδου τοῦ δωματός Μ₁, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον εὐρεθῆ πολλά ἀγγεῖα κατὰ τὸ 1960 (Τὸ Ἔργον 1960, σ. 108, εἰκ. 123), ἀπέδωσε μὲ τὸν καθαρισμὸν τοῦ λοιποῦ δαπέδου καὶ ἄλλα ἀγγεῖα, ἐξ ὧν ὁ ἀμφορεὺς τῆς εἰκόνας 57 προέχει εἰς τεχνικήν καὶ διακοσμητικὴν ἐπιμέλειαν, καρπούς ἀπηνθρακωμένους, σῖτον, κυάμους καὶ ἕτερον δυσδιάγνωστον εἰσέτι καρπὸν, ἄθικτον τεμάχιον θείου καὶ 3 πίθους.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ δωματίου προέρχονται τέσσαρες κεφαλαὶ πηλίνων εἰδωλίων τοῦ 4^{ου}-5^{ου} π.Χ. αἰ., παριστῶσαι τὴν θεὰν Περσε-

φρόνην, καὶ μικρὰ ἀργυρᾶ κεφαλὴ μόσχου (εἰκ. 58), ἐξάρτημα ἀσφαλῶς μεταλλίνου ἀγγείου, ἀφανισθέντος ἐκ τοῦ πυρός. Τὸ μεγαλύτερον τῶν εἰδωλίων τῆς θεᾶς, ὕψους 0.09 μ., (εἰκ. 59) διατηρεῖ ἔντονα τὰ ἴχνη τοῦ ὑπερύθρου χρωματισμοῦ τῆς κόμης, φέρει δὲ ὀπισθεν κυκλικὸν τμήμα ἐξαερισμοῦ, καλυπτόμενόν ποτε ὑπὸ τῆς καλύπτρας, ἣ ὁποία ἔχει ἐξαφανισθῆ.

Εἰκ. 57. Ἀμφορεὺς ἐκ τοῦ Μ1.

Εἰς τὸ δωμάτιον Κ εὑρέθησαν 10 μεγάλοι πίθοι καὶ τρεῖς μικρότεροι περιέχοντες καρπούς ἀπηνθρακωμένους, σῆτον, τῆς ποικιλίας *triticum vulgare*, μικροσπέρμους κυάμους, λάθυρον, δύο εἰδῶν, λάθυρον

τὸν ἐδώδιμον (*Lathyrus Sativus* L.), κοινῶς λαθοῦρι, καὶ λάθυρον τὸν ἐρέβινθον (*Lathyrus Cicera* L.). Μερικοὶ τῶν πίθων πι-

θανῶς περιεῖχον καὶ ὑγρὰς προσφοράς, ἀλλ' ἢ διερεύνησις τοῦ ἐσωτερικοῦ των ἀνεβλήθη δι' εὐθετώτερον χρόνον. Ὅπισθεν τῶν πίθων καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δώματος εὑρέθησαν ἐστοιβαγμένα ὑπὲρ τὰ 60 ἀγγεῖα, ἀμφορεῖς καὶ ὑδρῖαι, τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον εἶχεν ἐκκενωθῆ εἰς τοὺς μεγάλους πίθους καὶ εἶχεν ἀπο-

Εἰκ. 58. Προτομὴ κεφαλῆς μόσχου.

τεθῆ ἐκεῖ. Ἐντεῦθεν προέρχεται καὶ ὁ μέγας σφαιρικός σκύφος (διάμ. στομίου 0.21 – 0.215 μ.), μὲ γραπτὴν ζωφόρον ἐκ βλαστοῦ μὲ ἐναλλασσόμενα φύλλα καὶ καρπούς κισσοῦ ὑπὸ τὸ στόμιον

(εἰκ. 60) καὶ τρεῖς ἀναγλύπτους προτομὰς περὶ τὴν βάσιν ἐκ τῆς

Εἰκ. 59. Πηλίνη κεφαλὴ Περσεφόνης.

Εἰκ. 60. Σκύφος ἐκ τοῦ Κ.

αὐτῆς μήτρας, παριστώσας τὸν Διόνυσον - Ἄδην. Ὁ θεὸς φέρει

Εἰκ. 61. Προτομὴ Διονύσου, λεπτομέρεια τῆς εἰκόνας 60.

στέφανον ἐκ κισσοῦ, βότρους σταφυλῆς, κρεμαμένους ἐκ τῶν

βοστρώχων ὑπὸ τὰ ὄτα, καὶ θύρσον εἰς τὴν ἀριστεράν (εἰκ. 61).

Εἰς τὸ αὐτὸ δωμάτιον εὐρέθησαν πολλὰ σιδηρᾶ ἐργαλεῖα, ἦτοι δίκελλαι, ἀξίναι, πρίονες, ποικίλα ἐργαλεῖα λιθουργίας καὶ λατομίας, δρέπανα, κλεῖδες καὶ σιδηρότευκτα κλεῖθρα, ἐφηλίδες, πολλάκις ἀμφικέφαλοι, πέλεκυς διπλοῦς, ἐλάσματα ἐπενδύσεων θυρωμάτων, ὁμοίωμα κέρατος ἐλάφου ἐξ ἀργυροῦ μὲ ἐμπαιστικὴν διακόσμησιν ἀνθεμίου, ἀρύταινα, τῆς ὁποίας ἡ λαβὴ ἀπολήγει εἰς κεφαλὴν κύκνου, προσέτι δὲ 22 σιδηραῖ πλίνθοι διαστάσεων $7.5 \times 10 \times 16$ ἐκ. ἢ καὶ ἔτι πλέον. Ἐπειδὴ τὸ βᾶρος τούτων κυμαίνεται ἀπὸ 6 μέχρι 10,5 χιλιογράμμων καὶ δὲν ἀποτελοῦν ἐπομένως κανονικὰς ὑποδιαίρέσεις σταθμῶν, ἢ ὑπόθεσις, ὅτι πρόκειται περὶ ἀργοῦ μεταλλικοῦ νομίσματος, ἴσως ἀρχαιοτέρου τοῦ ἔτους 342 π.Χ. (ὅτε διὰ πρώτην φορὰν ἐκόπησαν κανονικὰ μεταλλικὰ νομίσματα εἰς τὴν Θεσπρωτίαν), εἶναι ἡ πλέον εὐλογοφανὴς ἐρμηνεία.

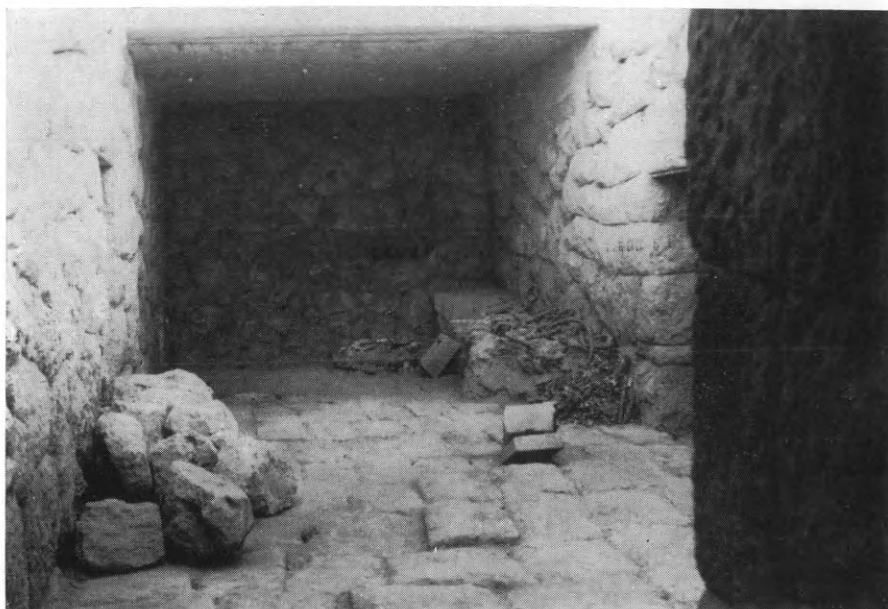
Ἰσάριθμοι ἐπίσης πίθοι μὲ τὴν αὐτὴν διάταξιν ἀπεκαλύφθησαν καὶ εἰς τὸ ἀντίστοιχον δωμάτιον 1 τοῦ δυτικοῦ κλίτους, τὸ ὁποῖον ὑπέστη μετὰ τοῦ δωματίου Δ₁ τὴν μεγαλυτέραν καταστροφήν ἐκ τοῦ πυρός. Περιεῖχον καὶ οὗτοι ἀπληθρακωμένους καρπούς. Λίθοι καὶ πλίνθοι καὶ χώματα ἀπετέλουν μάζας συμπαγεῖς, ἔνεκα τῆς τήξεως τῶν κεράμων καὶ τῆς ἀβεστοποιήσεως τῶν λίθων. Ἐνίοτε μάλιστα τὰ ἀγγεῖα εἶχον περιέλθει ἐκ τῆς θερμότητος εἰς κατάστασιν ὑαλοποιήσεως καὶ εἶχον παραμορφωθῆ. Ἐπειδὴ δὲ ἐνίοτε τὰ χώματα ἐφαίνοντο ὡς νὰ εἶχον διαποτισθῆ διὰ ρευστῆς κιτρινωπῆς ὕλης, ἡ ὁποία εἶχεν ἐρμηνευθῆ ὡς μέλι ἐνὸς τῶν πίθων (Τὸ Ἔργον 1960, σ. 105), πιθανῶς ἐδῶ εἶχεν ἀποθηκευθῆ ποσότης θείου, ἡ ὁποία προεκάλεσε καὶ τὴν ὑπερθέρμανσιν τῶν δωματίων τούτων.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ χώρου προέρχονται ἐπίσης ἀγνῦθες, δακρυδόχοι καὶ πολλὰ ἐργαλεῖα, ὅμοια περίπου πρὸς τὰ τοῦ δώματος K, ἐπίσης πολλὰ πήλινα πώματα ἀμφορέων κεραμοποιηθέντα ἐκ τοῦ πυρός. Πρόκειται περὶ μάζης πηλοῦ πρὸς ἔμφραξιν τῶν στομίων τῶν ἀγγείων, φέροντος σφράγισμα μὲ τὰ στοιχεῖα $\sigma \omega \varsigma \eta \mu \omega \mu$ εἰς σχῆμα σταυροῦ

M
Σ Ω Σ
M

Εἰκ. 62. Τὸ κεντρικὸν κλίτος τοῦ κυρίως ἱεροῦ, θεώμενον ἀπὸ Βορρᾶ.

Εἰκ. 63. Τὸ κεντρικὸν κλίτος τοῦ κυρίως ἱεροῦ, θεώμενον ἀπὸ Νότου.
Εἰς τὸ βάθος δεξιᾶ τὰ σιδηρᾶ ἐλάσματα μηχανῆς, ἡ κλίμαξ καὶ
παρ' αὐτὴν ἐπὶ τοῦ δαπέδου ὁ χαλκοῦς λέβηθς.

Ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξεν ἡ ἔρευνα εἰς τὸ κεντρικὸν κλίτος τοῦ ἱεροῦ ΙΚΛΜ (εἰκ. 62-63). Τὸ δάπεδον εὐρέθη ἐπεστρωμένον διὰ χονδρῶν πλακῶν (πάχους 0.35 μ.) ἐκ πωρολίθου, τοποθετημένων εἰς 14 ἐγκαρσίας σειρᾶς, στηριζομένων ἐπὶ τῶν ὑποκάτω 15 πωρίνων ἐπίσης τόξων τῆς ὑπογείου αἰθούσης.

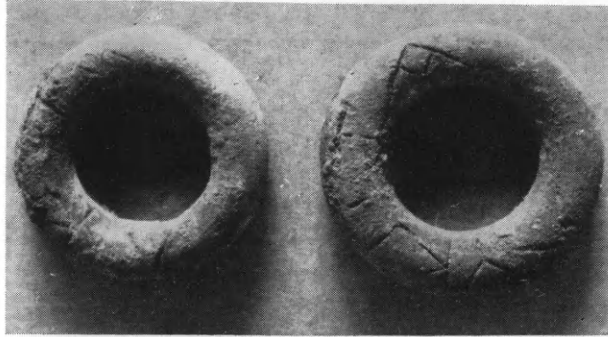
Ἐπὶ τοῦ προσθίου μέρους τοῦ δαπέδου εὐρέθη, ὡς καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1960, στρῶμα ὀστράκων θρυμματισμένων ἀγγείων, εἰς τὴν ἑβδόμην σειρὰν τῆς πλακοστρώσεως ὀλίγοι μυλόλιθοι (εἰκ. 62)

Εἰκ. 64. Λεῖψανα ἀγγείων ἐκ μολύβδου ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ κεντρικοῦ κλίτους τοῦ κυρίου ἱεροῦ.

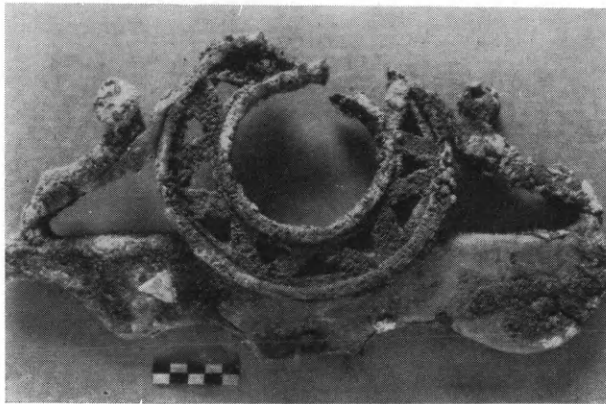
τοῦ ὀρθογωνικοῦ τύπου, εἰς τὴν ὀγδόην πλησίον τῆς δυτικῆς θύρας πῆλινος λέβης (εἰκ. 62 δεξιᾶ), εἰς τὴν ἑνδεκάτην καὶ δωδεκάτην παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον τέσσαρες πυθμένες ἀγγείων ἐκ μολύβδου (εἰκ. 64) καὶ μᾶζαι τοῦ συγχωνευθέντος μολύβδου, λαβὴ ἀγγείου μὲ ἔντυπον σφράγισμα (ρόδον καὶ ἐπιγραφὴ ΔΑΜΟΚΡΑΤΗΣ), κρῖκοι χαλκοῖ μὲ ἐπιγραφὴν τὸ ὄνομα ΛΥΚΩΤΑ (εἰκ. 65). Παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον κατέκειτο μέγας χαλκοῦς λέβης μετὰ δύο χυτῶν λαβῶν ἰσχυρῶς βεβλαμμένος. Εἶναι κατεσκευασμένος ἐκ 10 μεγάλων σφυρηλάτων ἐλασμάτων, συνδεομένων δι' ἀμφικεφάλων χαλκῶν ἤλων καὶ ἐνισχυτικῶν ἐλασμάτων. Αἱ λαβαὶ ἀποτελοῦνται ἐκ τοῦ ἐπιθήματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου δύο λέοντες ὀρθοῦμενοι καὶ

στηριζόμενοι ἑκατέρωθεν τροχοῦ (εἰκ. 66). Ἡ ἰσχυρὰ θερμότης εἶχε φέρει τὴν λαβὴν εἰς κατάστασιν τήξεως τῆς ἐπιφανείας. Οἱ εὐρεθέντες συνολικῶς πίθαι ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ἀνέρχονται εἰς 40 μεγάλους, 7 μικροτέρους, ὡς καὶ εἰς 4 λέβητας, ἐκτὸς τοῦ χαλκοῦ.

Εἰκ. 65. Χαλκοὶ κρίκοι με ἐγγάρακτον τὸ ὄνομα Λυκάτα.

Πρὸς τὰ δεξιὰ ἀπεκαλύφθη πωρίνη κλίμαξ, ὕψους 0.90 μ., μετὰ τριῶν ἀναβαθμῶν (ὕψος ἀναβαθμοῦ 0.30 μ.), με ἐμφανῆ τὰ ἴχνη τριβῆς ἐκ τῆς μακροχρονίου χρήσεως (εἰκ. 63). Ὁ σκοπὸς ταύτης δὲν εἶναι σαφής. Πιθανώτατα ὠδήγει τῇ βοηθείᾳ ξυλίνης

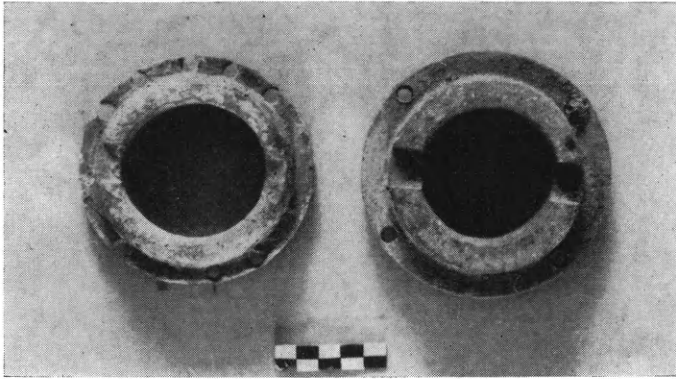

Εἰκ. 66. Χαλκὴ λαβὴ τοῦ μεγάλου λέβητος.

κλίμακος εἰς τὸν ἄνω ὄροφον, διότι καὶ ἡ θέσις τῶν διαφόρων εὐρημάτων μαρτυρεῖ περὶ ὑπάρξεως ἐτέρου ὄροφου.

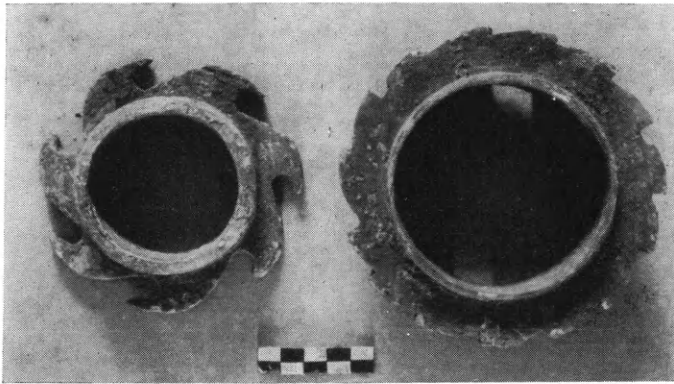
Πρὸ τῆς κλίμακος ὑπῆρχε σωρὸς ἐκ θρυμματισμένων σιδηρῶν ἐλασμάτων (εἰκ. 63), προερχομένων ἐκ μεγάλων τροχῶν μετ' ἀκτίνων, ὡς περίπου οἱ τροχοὶ σημερινοῦ ἱππηλάτου τροχοφόρου, διεσκορπισμένοι δὲ εἰς τὸ ἔδαφος, συνελέγησαν μικρότεροι χυτοὶ

τροχοὶ χαλκοῖ (εἰκ. 67), διαφόρων μεγεθῶν (διαμέτρου 0.10 – 0.21 μ.), πάντοτε ἀνά ἓν ἢ δύο ζεύγη ἐκ τοῦ αὐτοῦ μεγέθους. Δύο τοιοῦτοι τροχοὶ μέσου μεγέθους εἶχον εὐρεθῆ καὶ παλαιότε-

Εἰκ. 67. Χαλκοὶ τροχοὶ ἐργατοκυλίνδρου.

ρον εἰς τὸ Μ, ἕτεροι δὲ εἰς τὸ Μ₁, ἀλλὰ παρέμενον ἔκτοτε αἰνιγματικοί. Ὅσοι ἐκαθαρίσθησαν ἐπαρκῶς φέρουν διὰ στίξεων τὸ στοιχεῖον Ε ἢ Μ ἢ Λ, δηλοῦν τὴν θέσιν τοῦ τροχοῦ ἐπὶ τῆς μη-

Εἰκ. 68. Ἐπίσχεστρα χαλκᾶ. Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ τὸ στοιχεῖον Μ.

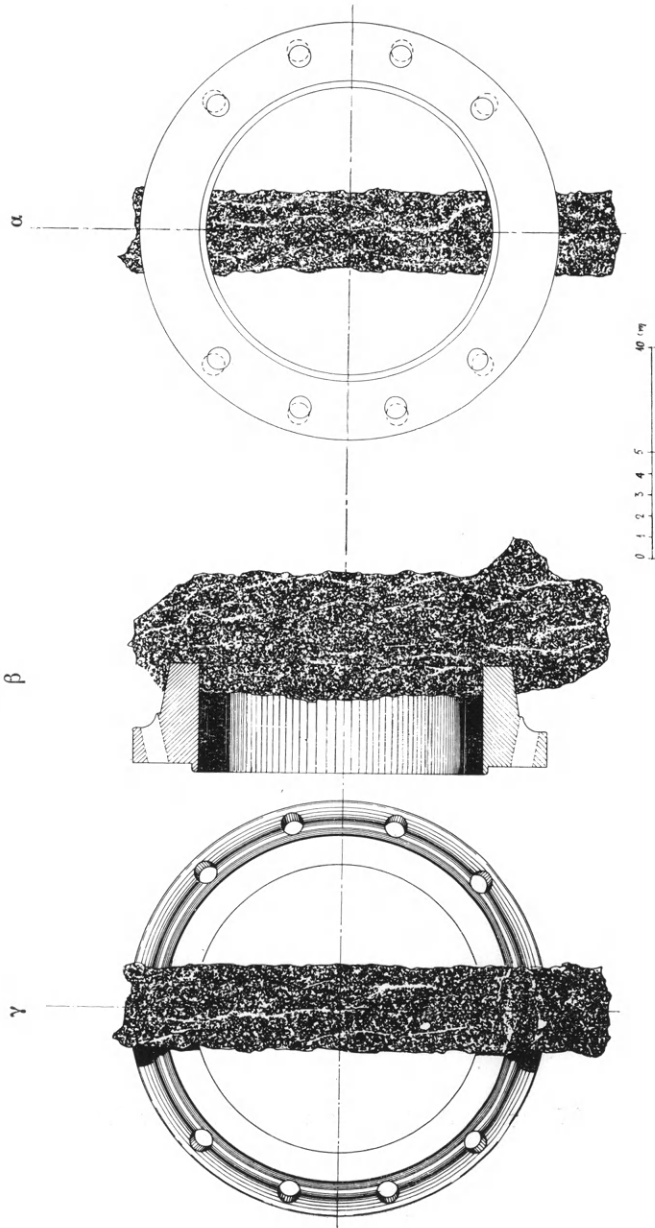
χανῆς, εἶναι δὲ δύο τύπων, τροχοὶ κυκλικοὶ ἀνήκοντες εἰς ἐργατοκύλινδρον ἢ ἐργάτην (εἰκ. 67) καὶ τροχοὶ ἐπίσχεστρα (καστάνιες) πρὸς ἐπίσχεσιν τῆς παλινδρομικῆς κινήσεως τοῦ ἐργατοκυλίνδρου (εἰκ. 68). Εἰς τὴν περιφέρειαν οἱ τροχοὶ φέρουν ὅπας πρὸς συνήλωσιν ἐπὶ τοῦ δρυϊνοῦ κυλίνδρου, μεταξὺ δὲ τούτων δύο κατ' ἄξονα ἐγκοπὰς πρὸς στήριξιν τῆς σκυτάλης, τῇ βοηθείᾳ

τῆς ὁποίας περιστρέφετο ὁ ἐργάτης. Εἷς ἐκ τῶν μεγαλυτέρων τροχῶν (εἰκ. 68) διατηρεῖ εἰσέτι τμήμα τῆς σιδηρᾶς σκντάλης πρὸς περιστροφὴν. Ἄνὰ δύο ἐπομένως τοιοῦτοι τροχοὶ προσηλωμένοι εἰς τὰ πέρατα τοῦ δρυίνου κυλίνδρου ἢ αὐχένος ἀπετέλουν τὸν ἐργάτην (εἰκ. 69), φερόμενοι ἴσως ἐπὶ δύο ἰστῶν.

Θὰ ἀπαιτηθῆ καθαρισμὸς καὶ μελέτη τοῦ πολυτίμου τούτου ὑλικοῦ διὰ νὰ καταλήξῃ τις εἰς θετικώτερα συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴν λειτουργίαν τῶν μηχανῶν τούτων, προοριζομένων δι' ἔλξιν ἢ ἄρσιν ἢ καὶ καταγωγὴν μεγάλων βαρῶν.

Ὅτι ἐνδεχομένως οἱ τροχοὶ οὗτοι ἀνήκουν εἰς μηχανὰς διὰ τὴν ἔλξιν ἢ ἄρσιν ὀγκολίθων κατὰ τὰς ἐργασίας κατασκευῆς τοῦ ἱεροῦ εἶναι πιθανόν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐρμηνεύει τὴν παραπλεύρως ὑπάρχουσαν μᾶζαν σιδηρῶν τροχῶν. Τὸ γεγονός ἐπίσης, ὅτι ὅλον τοῦτο τὸ σύστημα εὐρέθη εἰς τὸ βάθος τῆς κεντρικῆς αἰθούσης, ἔνθα ἐπεφαίνοντο τὰ εἶδωλα τῶν νεκρῶν, καθιστᾷ πολὺ πιθανὴν τὴν ἄποψιν, ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα μηχανὴ διὰ τὴν καταγωγὴν τῶν φασμάτων ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου, ὁμοίαν μὲ ἐκείνας τὰς ὁποίας ἐχρησιμοποιοῦν διὰ παραλλήλους σκοποὺς εἰς τὰ ἀρχαῖα θέατρα κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν δραμάτων. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ μέγας χαλκοῦς λέβης ἐχρησίμευεν ὡς σφενδόνη διὰ τὴν καταγωγὴν τῶν «φασμάτων».

Φαίνεται λοιπὸν πιθανώτατον, ὅτι, ὡσάκις δὲν καθίστατο δυνατὴ ἡ «ἐμφάνισις» τῶν εἰδώλων, παρὰ τὰς σωματικὰς καὶ ψυχικὰς δοκιμασίας, εἰς τὰς ὁποίας ἐπεβάλλετο ὁ χρηστηριαζόμενος, ἐτίθετο εἰς ἐνέργειαν ἡ μηχανὴ ἢ αἱ μηχαναί. Ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου ἢ τοῦ ὑποθετικοῦ διαδρόμου, τοῦ σχηματιζομένου μεταξὺ τῶν παχυτάτων ἐξωτερικῶν τοίχων, κατήγοντο τὰ «φάσματα» εἰς τὴν κεντρικὴν αἴθουσαν, ἡ ὁποία ἀπετέλει, ὡς εἶπομεν ἄλλοτε, τὸ τέρμα τῆς πορείας τῶν χρηστηριαζομένων. Εἰς τὸ ἀπόλυτον σκότος, ὑπὸ τὰς ἀναθυμιάσεις καὶ τὰς κυανιζούσας ἀνταυγείας τοῦ καιομένου θείου, ἐνεφανίζοντο τὰ εἶδωλα καὶ συνωμίλουν μετὰ τῶν χρηστηριαζομένων, τῶν ὁποίων ἡ αἴσθησις καὶ ὁ νοῦς εἶχον ποικιλοτρόπως διαταραχθῆ, ἐπειδὴ πλὴν τῶν ἄλλων ψυχολογικῶν ἐπιδράσεων ἐδίδοντο εἰς αὐτοὺς καὶ τροφαὶ τοξικαί, ὡς οἱ κύαμοι (ΠΑΕ ἔ.ἀ. σ. 115 ἐξ.) καὶ οἱ λάθυροι. Περὶ τῶν τελευταίων τούτων ὁ καθηγητὴς τῆς Βοτανολογίας κ. Δημ. Καβ-

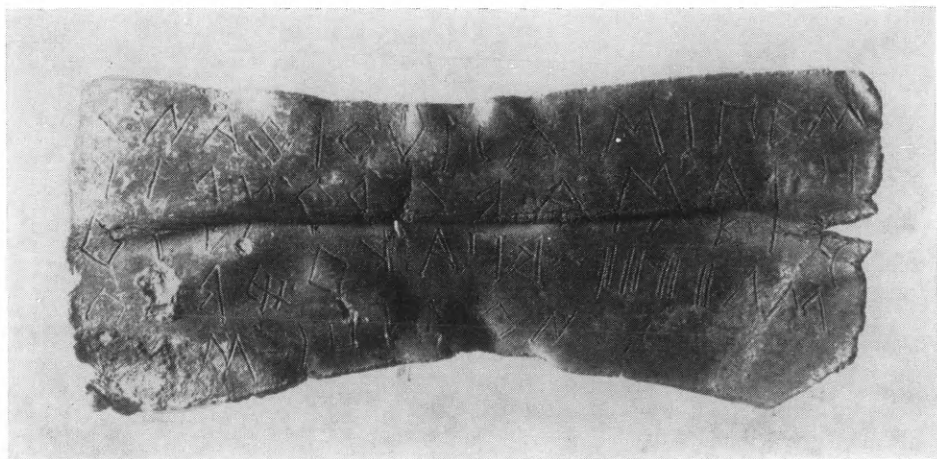
Εἰκ. 69. Χαλκοῦς τροχὸς ἐργατοκυλίνδρου, κατόψεις (α, γ) καὶ τομὴ (β).

βάδας εἶχε τὴν εὐγενῆ καλωσύνην νὰ σημειώσῃ τὰ ἐξῆς: «Τὰ σπέρματα τοῦ εἶδους τούτου ὑπὸ νωπὴν (χλωρὰν) κατάστασιν ἀποτελοῦν εὐγευστον λαχανικόν, ὑπὸ ξηρὰν ὁμως μορφήν εἶναι τοξικά, διότι ὁ φλοιὸς αὐτῶν ἐνέχει σημαντικὴν ποσότητα λαθυρίνης, ἣτις προκαλεῖ λαθυρισμόν, ἥτοι νευρικὰς διαταραχὰς, ἐκδηλουμένας μὲ σπασμούς, τρόμον καὶ ἐνίοτε δυσκινησίαν τῶν κάτω ἄκρων». Καὶ προσθέτει ὁ ἀνασκάψας:

Ἐπὶ τοιαύτας λοιπὸν συνθήκας μὲ τὴν σωματικὴν καὶ ψυχικὴν ἐξουθένωσιν τῶν χρηστηριαζομένων κατὰ τὴν πολυήμερον παραμονὴν τῶν ἐπισκεπτῶν, διὰ τῆς χρήσεως ναρκωτικῶν ἢ τοξικῶν τροφῶν, μὲ τεχνητὰς ἀναθυμιάσεις τοῦ καιομένου θείου κατήρχοντο διὰ μηχανῆς τὰ σκηνοθετημένα εἶδωλα καὶ συνωμίλουν μετὰ τῶν ζώντων.

8. ΚΕΡΚΥΡΑ

Ἐν Κερκύρᾳ διεξήχθη ὑπὸ τοῦ ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Γ. Δοντᾶ βοηθημένου ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Π. Καλλιγᾶ

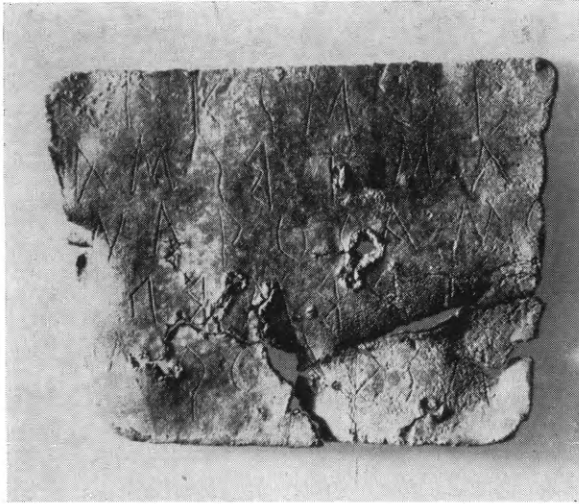

Εἰκ. 70. Ὑστεροαρχαϊκὸν ἐνεπίγραφον μολύβδινον ἔλασμα.

μικρὰ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς δύο τομεῖς τοῦ ρωμαϊκοῦ βαλαλείου, τὸ ὁποῖον εἶχε πρὸ ἐτῶν ἀποκαλυφθῆ ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. Καλλιπολίτη ἐντὸς τοῦ κτήματος τοῦ Ἰνστιτούτου Ἐλαίας.

Ἀπὸ τὴν ἔρευναν αὐτὴν προέκυψεν ἡ ἐξῆς εἰκὼν τοῦ χώ-

ρου : Ἐκεῖ ὅπου περὶ τὸ 100 μ.Χ. ἐκτίσθη τὸ βαλανεῖον εἰς τὴν

Εἰκ. 71. Ὑστεροαρχαῖκὸν ἐνεπίγραφον μολύβδινον ἔλασμα.

ὕστεραν ἑλληνιστικὴν περίοδον ὑπῆρχον, ὡς φαίνεται, οἰκίαι.

Εἰκ. 72. Ὑστεροαρχαῖκὸν ἐνεπίγραφον μολύβδινον ἔλασμα.

Αὗται κατεστράφησαν κατὰ τὴν πρώιμον ρωμαϊκὴν περίοδον ὑπὸ

πυρκαϊᾶς, τὰ δὲ συντρίμματα τῆς σκευῆς των ἀπερρίφθησαν κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ βαλανείου εἰς λάκκους πρὸς τοῦτο διανοι-

Εἰκ. 73. Ἀνάγλυφος ἀνθεμωτὸς καλυπτῆρ.

χθέντας κατὰ τὴν περιφέρειαν αὐτοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων εἰς εὐρέθη κατὰ τὸ βορειοανατολικόν.

Τὸ βαλανεῖον ἔζησεν, ὅπως ἀπεδείχθη ἐκ τῆς κεραμεικῆς καὶ δύο νομισμάτων Ἰουστίνου Β΄ καὶ Σοφίας, μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 6^{ου} μ.Χ. αἰῶνος, ὅποτε κατεστράφη πιθανῶς ἐκ σεισμοῦ.

Εἰκ. 74. Πήλινος ἔρωτιδεύς.

Ἰδιωτικὸν βίον εἰς τὴν ἀρχαίαν Κέρκυραν.

Εἰς τὴν ἐπίχωσιν καταστροφῆς τῆς οἰκίας εὐρέθη ἀνάγλυφος ἀνθεμωτὸς καλυπτῆρ κλασσικῆς ἐποχῆς (εἰκ. 73). Ἐκ τοῦ σχετι-

κοῦ λάκκου προῆλθον πλὴν ἄλλων καὶ 5 πήλιναι κεφαλαὶ Ἐφρο-

Εἰκ. 75. Πήλιναι κεφαλαὶ Ἐφροδίτης.

δίτης ἑλληνιστικῶν χρόνων (εἰκ. 75) καὶ μία λαβὴ ἀμφορέως μετ' ἐμπιέστον λατινιστὶ τὸ ὄνομα *Heracida* (εἰκ. 76). Εἰς τὰς

Εἰκ. 76. Λαβὴ ἀμφορέως μετ' ἐμπιέστου ὀνόματος.

ἐπιφανειακὰς ἐπιχώσεις εὐρέθη πλὴν ἄλλων καὶ ὁ ἐν εἰκόνι 74 πήλινος ἔρωτιδεὺς κρατῶν ἀνοικτὸν πτυκτὸν κάτοπτρον, γνωστοῦ δ' ἑλληνιστικοῦ τύπου.

9. ΜΥΚΗΝΑΙ

Ἡ διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Μυλωνᾶ ἐνεργηθεῖσα ἀνασκαφή τοῦ 1964 ὑπῆρξε τόσον πλουσία εἰς ἀποτελέσματα, ὥστε μόνη μία σύντομος ἀπαρίθμησις τῶν κυριωτέρων πορισμάτων θὰ εἶναι ἐδῶ δυνατή. Ὡς καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, αἱ ἔρευναι διεξήχθησαν καὶ ἐκτὸς καὶ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως.

Α. Ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως: εἰς τὴν θέσιν Γκορτσούλια, 2 χιλιόμετρα ΒΑ. τῆς ἀκροπόλεως, ἀνεσκάφησαν 4 θαλαμωτοὶ τάφοι. Ἀνάγονται εἰς τὴν ΥἘ ΙΙΙΓ περίοδον καὶ ἀπέδωσαν, πλὴν τῶν σκελετῶν, ἀγγεῖα διάφορα (εἰκ. 77), εἰδώλια, χάνδρας, χαλ-

Εκ. 77. Ψευδόστομοι ἀμφορεῖς ἀπὸ τοὺς θαλαμωτοὺς τάφους 1 καὶ 2.

κοῦν δίσκον κατόπτρου καὶ ἄλλα. Εἰς τοὺς δρόμους δύο τῶν τάφων εὐρέθησαν κόγχοι, χρησιμοποιοηθεῖσαι διὰ τὴν ταφήν παιδίων.

Β. Ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως: συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφή τῆς βορειοδυτικῆς κλιτύος τοῦ λόφου καὶ ἀπέδειξεν ὅτι ἡ κλιτὺς αὕτη, ἡ ὁποία τὸ πρῶτον κατάρκηθη εἰς ΜΕ χρόνους, κατεῖχεται ἀκόμη πυκνῶς ὑπὸ οἰκημάτων καὶ κατὰ τὴν ΥἘ ΙΙΙΓ περίοδον. Λιθόστρωτος πλατεῖα ἐσχημάτιζε κέντρον, εἰς τὸ ὁποῖον κατέληγον ἢ ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἤρχιζον διάφοροι δρομίσκοι τῆς ἀκροπόλεως. Ὅπου ἡ κλίσις τοῦ ἐδάφους ἦτο ἀπότομος, ἐδημιουργοῦντο κλιμακοστάσια. Ἐν τούτων, καλῶς διατηρούμενον, ἀπεκαλύφθη εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τῆς ἀνασκαφείσης περιοχῆς (εἰκ. 78). Ἀπεκαλύφθη ἐπίσης ἡ μεγάλη εἴσοδος εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ κτηρίου Μ, τοῦ ἀποκαλυφθέντος τὸ 1963, οὕτως ὥστε τὸ μέγεθος καὶ τὸ σχῆμα τοῦ κτηρίου τούτου ἐξηκριβώθησαν πλήρως.

Ἡ ἐνίσχυσις καὶ ἡ στερέωσις τῶν τοίχων τοῦ διαδρόμου Γ ὑπὸ τῆς ὑπερσείας Ἀναστηλώσεως ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Ε. Στίκα ἐπέτρεψε τὴν πλήρη ἀνασκαφὴν καὶ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ λιθοστρώτου δαπέδου του εἰς ὅλον του τὸ μῆκος, ἀνερχόμε-

Εἰκ. 78. Κλιμακοστάσιον μυκηναϊκῶν χρόνων εἰς τὴν βορειοδυτικὴν κλιτὴν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν.

νον εἰς 28.50 μ. (εἰκ. 79). Εἰς τὸ δάπεδον εὐρέθησαν πολλὰ ὄστρακα, ἐν οἷς καὶ ΥΕ ΠΙΓ, ἀποδεικνύοντα ὅτι ὁ διάδρομος εἶχε παραμείνει ἐν χρήσει κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ 12^{ου} αἰῶνος. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ ἀνατολικοῦ του ἄκρου εὐρέθησαν καὶ δύο τεμάχια ἐλεφαντοστοῦ, προφανῶς κοσμήματα, τὰ ὁποῖα εἶχον τεθῆ ἐπὶ ἄλλων ἀντικειμένων (εἰκ. 80, ἄνω καὶ κάτω δεξιὰ). Εἰς τὴν ἀνασκαφῆσαν περιοχὴν εὐρέθησαν πολλὰ πήλινα εἰδώλια (εἰκ. 81). Ἐν τούτων (τὸ ἀκραῖον δεξιὸν) εἶναι μοναδικὸν εἶδωλιον ἀνδρός, ὁ ὁποῖος φέρει τὰς χεῖρας εἰς τὸ μέτωπον. Τὰ λοιπὰ εἶναι τῶν γνωστῶν μυκηναϊκῶν τύπων.

Μικρὸν τμήμα ἀρχαϊκῆς ἐπιγραφῆς βουστροφηδὸν γεγραμμένης, τοῦ 550-525 π.Χ. περίπου, εὐρέθη ἐντετοιχισμένον εἰς ἓνα τῶν ἐλληνιστικῶν τοίχων τῆς περιοχῆς (εἰκ. 82). Μολονότι ἡ

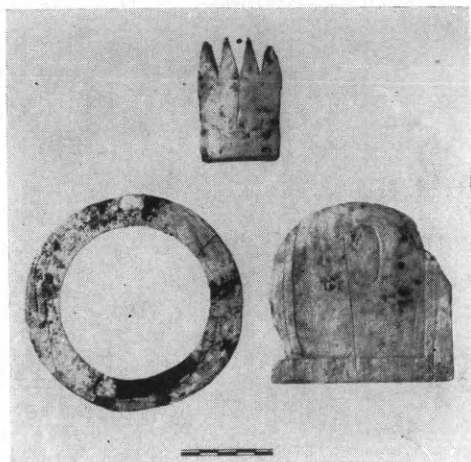
ἐπιγραφὴ εἶναι ἐλλιπής, ἐν τούτοις παρουσιάζει πολὺ ἐνδιαφέρον· διότι ἐλάχισται ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ ἐκ Μυκηθῶν εἶναι γνωσταί.

Εἰκ. 79. Ὁ διάδρομος Γ.

Πρὸς τὰ ΝΑ. τῆς Πύλης τῶν Λεόντων ἠρευνήθη ἡ ἔκτασις τῆς μεγάλης τάφρου τοῦ Schliemann καὶ τῆς γνωστῆς δεξαμενῆς (εἰκ. 83, ἡ ἔκτασις πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς). Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς αὐτῆς ὄχι μόνον ἡ ὄψις τῆς εἰσόδου τῆς ἀκροπόλεως ἐβεελτιώθη (εἰκ. 84), ἀλλὰ πρὸς τούτοις ἀπεκαλύφθη μία εἰσέτι ἄνοδος, διάφορος τῆς

γνωστῆς ἀναβάθρας (Ramp), πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ λόφου διὰ τοῦ ἀνατολικοῦ ἀνδῆρου. Ἡ ἀνοδος αὕτη κατεσκευάσθη πρὸς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΠΙΒ περιόδου. Κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου,

Εἰκ. 80. Κοσμήματα ἐξ ἑλεφαντοστοῦ.

ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ἀπὸ τῆς Πύλης τῶν Λεόντων πρὸς τὸ ἀνάκτορον δρόμου, ἀπεκαλύφθη μικρὸν

Εἰκ. 81. Εἰδώλια ἐκ τῆς βορειοδυτικῆς κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηναῶν.

τμήμα τῆς πρώτης ἀπὸ τῆς Πύλης ἐκείνης ἐπικλινοῦς πρὸς τὸ ἀνάκτορον ἀνόδου, ὡς καὶ ἀναλημματικὸς τοίχος, ὁ ὁποῖος ὑπεβάσταξε τὴν μεσοελλαδικὴν ἀνοδὸν πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου.

Ἡ πλήρης ἀνασκαφὴ τοῦ χώρου ἀπέδειξεν ὅτι ἡ μεγάλη δε-

ξαμενή ἀνάγεται εἰς τὸν 3^{ον} π.Χ. αἰῶνα καὶ ἐθεμελιώθη ἐπὶ καταπεσόντος, πυρακτωμένου μυκηναϊκοῦ τοίχου.

Εἰκ. 82. Τμῆμα ἀρχαϊκῆς ἐπιγραφῆς.

Εἰκ. 83 Ἡ τάφος Schliemann (1876) πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1964.

Εἰς τὴν ΒΑ. ἐπέκτασιν καὶ παρὰ τὸ νότιον σκέλος τοῦ πε-

ριβόλου της ἀπεκαλύφθη μικρὸν ἰσόγειον δωμάτιον, εἰς τὸ δάπεδον τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν κατὰ χώραν 7 πίθοι τεθραυσμένοι (εἰκ. 85). Μεταξὺ τῶν θραυσμάτων τῶν πίθων εὐρέθησαν 9 ἄλλα ἀγγεῖα, ἓν δοχεῖον ἐκ μολύβδου, μία τριποδικὴ λιθίνη φιάλη, εἷς σφραγιδόλιθος, τμῆμα κυκλικοῦ κοσμήματος ἐξ ἔλεφαντοστοῦ καὶ ἄλλα μικροαντικείμενα. Πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ἰσογείου δωμα-

Εἰκ. 84. Ἡ περιοχὴ τῆς τάφρου Schliemann μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1964.

τίου, πλὴν 4 ἀγγείων καὶ πολλῶν ὀστράκων, εὐρέθη τὸ ἥμισυ πηλίνου λουτήρος (ἄσαμίνθου) εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ θέσιν. Κατὰ μῆκος τῆς τομῆς τοῦ λουτήρος εὐρέθη ἡ πλευρὰ τάφρου, τὴν ὁποίαν εἶχε σκάψει ὁ Schliemann τὸ 1874. Φαίνεται ὅτι τότε κατεστράφη τὸ λοιπὸν μέρος τοῦ μοναδικοῦ διὰ τὰς Μυκήνας λουτήρος τούτου.

Εἰς τὸ βόρειον τμῆμα τῆς ἐπεκτάσεως ἀπεκαλύφθη πλήρως τὸ μυκηναϊκὸν κτήριο Β (εἰκ. 86). Τὰ μυκηναϊκὰ ἐκ κονιάματος δάπεδα δύο τῶν δωματίων του διατηροῦνται καλῶς καὶ ἐπ' αὐτῶν εὐρέθησαν ἀγγεῖα μυκηναϊκὰ χρονολογοῦντα τὸ κτήριο. Τὸ ἐκ χαλίκων δάπεδον ἐτέρου δωματίου εὐρέθη ἀνέπαφον καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη ἀριθμὸς ἀγγείων χαρακτηριστικῶν τῶν

Εικ. 85. Πίθοι τοῦ ἰσογείου δωματίου τοῦ κτηρίου Α.

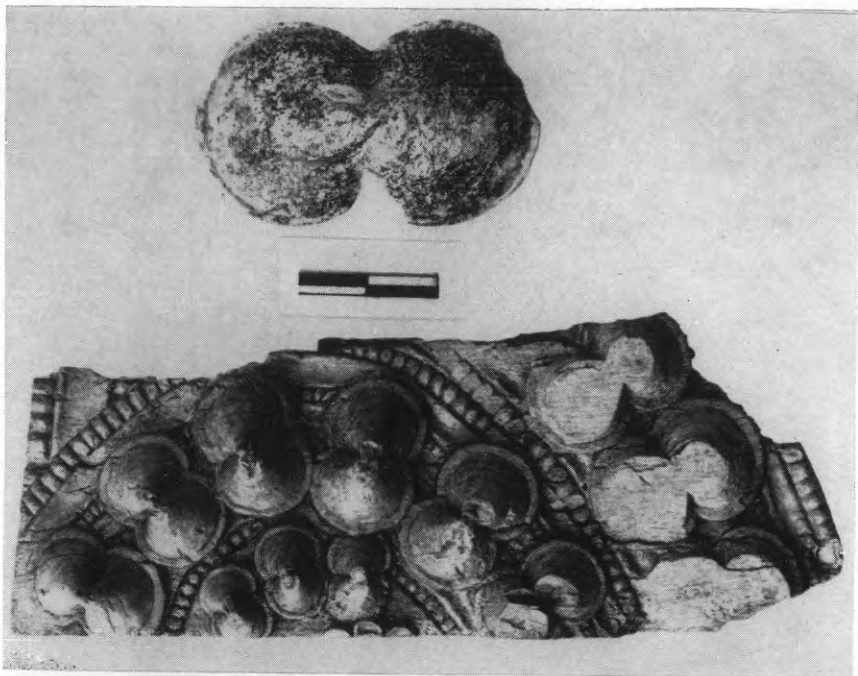
Εικ. 86. Τὸ κτήριο Β.

Εικ. 87. Ὁ νότιος τοῖχος τοῦ κτηρίου Β καὶ ἡ μεγάλη κάθοδος, πρὸς τὴν Βοραιοανατολικὴν ἐπέκτασιν.

Εικ. 88. Ἀγγεῖα, ὡς εὐρέθησαν εἰς τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου 4 τοῦ κτηρίου Β.

Είκ. 89. Τεμάχιον έλεφαντοστού και όκτώσχημος άσπις έκ φαγεντιανής.

Είκ. 90. Κάθοδος προς την βόρειον σύριγγα.

τελευταίων χρόνων τῆς ΥΕ ΙΙΒ καὶ τῶν πρώτων τῆς ΥΕ ΙΙΓ περιόδου (εἰκ. 88).

Ὁ νότιος τοῖχος τοῦ κτηρίου Β σώζεται εἰς ὁλόκληρον τὸ μῆκος του. Κατὰ μῆκος αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη μέρος τῆς ἀπὸ τοῦ ἀνακτόρου πρὸς τὴν ΒΑ. ἐπέκτασιν καθόδου (εἰκ. 87). Ἐπὶ τῶν διαπέδων τῆς καθόδου αὐτῆς εὐρέθη πλῆθος ὀστράκων, ὡς καὶ τμῆμα πλακῶς ἐξ ἔλεφαντοστοῦ, μήκους 0.115 μ., πλάτους 0.045 μ. καὶ πάχους 0.015 μ., ἡ ἐπιφάνεια τῆς ὁποίας καλύπτεται ὑπὸ θαυμαστῆς, γλυπτῆς διακοσμῆσεως ὀκτωσχήμων ἀσπίδων (εἰκ. 89).

Εἰς τὸ βόρειον σκέλος τῆς ἐπεκτάσεως καὶ περὶ τὰ 4.50 μ. βορείως τῆς ὑπογείου δεξαμενῆς ὑπάρχει σῦριγξ, ἡ ὁποία ἐθεωρεῖτο ὡς ὑπόνομος. Ἦδη ἡ σῦριγξ αὕτη ἀποδεικνύεται ὡς μικρὰ ἔξοδος, τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποιοῦν δι' αἰφνιδιαστικὰς ἐπιθέσεις ἐναντίον ἐχθρῶν. Ἡ πρὸς αὐτὴν κάθοδος ἀπεκαλύφθη πλήρως (εἰκ. 90). Ἐν ἀντιθέσει, ἡ γνωστὴ ὡς «Sally Port» σῦριγξ, εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν σκέλος τῆς ἐπεκτάσεως, ἀπεδείχθη ὅτι εἶναι ἀπλῆ δίοδος πρὸς ἄνδηρον, δημιουργηθὲν ἔξω τοῦ περιβόλου καὶ κατὰ μῆκος αὐτοῦ.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βορειοανατολικῆς ἐπεκτάσεως κατέστησε δυνατὴν τὴν χρονολογικὴν τοποθέτησιν τῆς κατασκευῆς τῶν τειχῶν τῆς πρὸς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου καὶ ἐπεβεβαίωσε τὸν σκοπὸν, τὸν ὁποῖον ἐξυπηρέτει καὶ ὁ ὁποῖος ἀποδεικνύεται ὅτι ἦτο ἡ ἐξασφάλισις τῆς ὑδρεύσεως τῶν ἐν τῇ ἀκροπόλει μυκηναίων ἐν καιρῷ πολιορκίας ἢ καὶ ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν.

10. ΠΥΛΟΣ

Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ 1964 διεξήχθησαν διὰ τοῦ καθηγ. κ. Μαρινάτου εἰς τρία μέρη: Βολιμιδία, Βλαχόπουλον καὶ Περιστεριάν.

Εἰς τὴν ἐκτεταμένην νεκρόπολιν Βολιμιδίων πάντες οἱ ἀνασκαφέντες τάφοι εὐρίσκονται παρὰ τὴν Λεωφόρον Κεφαλοβρύσου, ΒΑ. τῆς κωμοπόλεως Χώρας.

Ὁ πρῶτος ἀνασκαφείς θαλαμωτὸς τάφος ἔλαβε τὴν ἀρίθμησιν Βορηᾶ 7 καὶ εὐρέθη τελείως ἄθικτος. Εἰς τὸν δρόμον τοῦ τάφου ἀνεκαλύφθη ἡ γωνία μικροῦ, διὰ κονιάματος καὶ πλίνθων ἐκτισμένου δωματίου, πιθανῶς ἐστεγασμένη Ρωμαϊκῆς

ἐποχῆς δεξαμενῆ ὕδατος (εἰκ. 91). Ἡ θύρα τοῦ τάφου εὐρέθῃ

Εἰκ. 91. Βορηᾶ τ. 7. Δρόμος καὶ τετειχισμένη θύρα.

Εἰκ. 92. Τὸ ἄθικτον ἐσωτερικὸν τοῦ τ. Βορηᾶ 7.

τετειχισμένη καὶ ἄθικτος. Ἡ θόλος τοῦ τάφου ἀνεφάνη κενή.

Ἐπί τῆς λεπτῆς ἐπιχώσεως τοῦ δαπέδου ἐφαίνοντο περὶ τὰ 12 ἀγγεῖα, ἄλλα ἀκέραια καὶ ἄλλα τεθραυσμένα (εἰκ. 92), ἀλλ' οὐδὲν ἶχνος σκελετοῦ, πλὴν μικρῶν τεμαχίων ὀστέων. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο συνέβη νὰ παρατηρηθῇ ἐπανειλημμένως ἐνταῦθα, συνάγεται τὸ

Εἰκ. 93. Βορηᾶ τ. 7. Ἄγγεῖα.

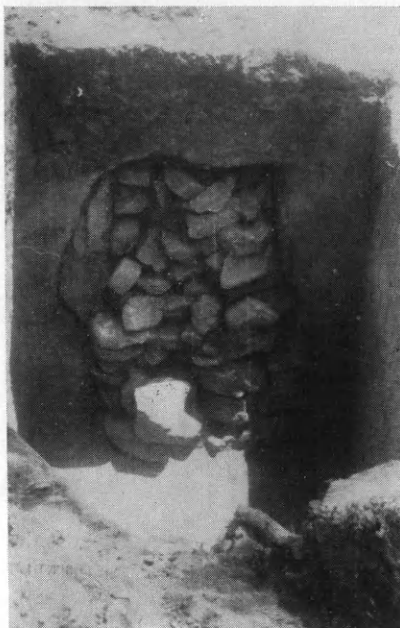
σπουδαιότατον καὶ ἀσφαλὲς συμπέρασμα, ὅτι οἱ θαλαμῶτοὶ τάφοι ἠνοίγοντο καὶ χωρὶς νὰ ταφῇ νεκρός, ἀλλ' ἀπλῶς πρὸς εὐτρεπισμὸν ἢ ἄλλην αἰτίαν, μεθ' ὃ ἐκλείοντο διὰ παντός.

Εἰκ. 94. Βορηᾶ τ. 7. Ἄγγεῖα.

Πάντα ἀνεξαίρετως τὰ ἀγγεῖα τοῦ τάφου τούτου ἀνάγονται εἰς τὸν 14^{ον} αἰῶνα, κατατασσόμενα εἰς τὴν κατηγορίαν IIIA καὶ τὴν πρόμικον IIIB κατὰ FURUMARK. Ὡς παράδειγμα δεικνύομεν ὀλίγα ἀγγεῖα (εἰκ. 93 - 94).

Ὁ ἐπόμενος ἄθικτος εὐρεθεὶς τάφος φέρει τὴν ἀρίθμησιν Κεφαλοβρύσου 3. Πρόκειται περὶ ἐνὸς ἐκ τῶν μικρῶν τάφων,

Εἰκ. 95. Κεφαλοβρύσου τ. 3. Θύρα.

διότι ἡ διάμετρος του (ὄντος ἐλαφρῶς ἐλλειψοειδοῦς) εἶναι περίξ τῶν 4 μέτρων. Ἡ θύρα εὐρέθη τετειχισμένη ἕως ἄνω (εἰκ 95). Τὸ ἐσωτερικὸν εὐρέθη κοῖλον, ἐνταῦθα ὅμως ἡ ἐπίχωσις ἦτο 20 - 25 ἑκατοστῶν. Τὸ δάπεδον περιεῖχεν ἓνα λάκκον κατὰ τὸ κέντρον περιπόου, μὲ ἓνα καλῶς διατηρούμενον σκελετὸν κόρης 18 - 20 ἐτῶν, ἄνευ κτερισμάτων. Πέριξ τοῦ δαπέδου ὑπῆρχον κόγγαι, ἐνθα εἶχον σωρευθῆ οἱ παλαιότεροι νεκροί, ἀλλὰ μετ' ἐλαχίστων κτερισμάτων.

Τὸ παλαιότατον ἐκ τῆς δεκάδος περιπόου μικρῶν ἀγγείων τοῦ τάφου τούτου εἶναι λεβητοκυάθιον ρυθμοῦ Μυκηναϊκοῦ I ἢ ΙΙΑ (εἰκ. 96), ἐπομένως ὀλίγον μετὰ τὸ 1500. Εὐρέθησαν ὡσαύτως καὶ τινα μαχαίριδια, δύο ἀκόναι καὶ εἷς δοκανοτρίπτῃς. Οὐδὲν τῶν εὐρημάτων κατέρχεται πέρα τῆς Μυκηναϊκῆς ΙΙΒ ἐποχῆς.

Ὁ τάφος Κεφαλοβρύσου 2 δὲν εὐρέθη ἄθικτος, ἀλλὰ παρουσιάζει ἀσύνηθες ἐνδιαφέρον. Ὁ δρόμος ἔφερεν εἰς τὴν δεξιὰν παρεῖαν εὐρεῖαν ταφικὴν κόγχην (εἰκ. 97), ἧς ἡ πλάξ εὐρέθη ἐν ἐλαφρᾷ μετατοπίσει, ὡς φαίνεται ἐπὶ τῆς φωτογραφίας. Ἐντὸς αὐτῆς εἶχε ταφῆ παιδίον, παρὰ τὸν σκελετὸν τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν τρία ἀγγεῖα καὶ ἓν

Τὸ παλαιότατον ἐκ τῆς δεκάδος περιπόου μικρῶν ἀγγείων τοῦ τάφου τούτου εἶναι λεβητοκυάθιον ρυθμοῦ Μυκηναϊκοῦ I ἢ ΙΙΑ (εἰκ. 96), ἐπομένως ὀλίγον μετὰ τὸ 1500. Εὐρέθησαν ὡσαύτως καὶ τινα μαχαίριδια, δύο ἀκόναι καὶ εἷς δοκανοτρίπτῃς. Οὐδὲν τῶν εὐρημάτων κατέρχεται πέρα τῆς Μυκηναϊκῆς ΙΙΒ ἐποχῆς.

Εἰκ. 96. Κεφαλοβρύσου τ. 3. Ἀγγεῖον.

Μυκηναϊκὸν εἰδώλιον (εἰκ. 98), ὅπερ ὁμοῦ μεθ' ἑνὸς τῶν ἀγγείων εἰκονίζονται ἀριστερὰ ἐπὶ τῆς φωτογραφίας. Μόλις 20 ἐκ. ὑψηλότερον εἶχε ταφῇ ἔφηβος κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν. Βίκος καὶ κύπελλον ἔκειντο παρὰ τὸν σκελετόν, μεταξὺ δὲ τῶν σκελῶν εὐρέθη λύχνος (εἰκ. 99). Ὁ ρυθμὸς τοῦ Μυκηναϊκοῦ προχοϊδίου εἶναι πρῶτος IIIA (περὶ τὸ 1400), ἐνῶ τὰ Ἑλληνιστικὰ ἀγγεῖα δέον νὰ χρονολογηθοῦν περὶ τὸ 300. Χιλίων ἐτῶν διαφορὰ χωρίζει τὰς δύο ταφάς, ἀλλὰ τὴν γεφυρώνει ἡ θαυμαστὴ παράδοσις, ἴσως μάλιστα οἰκογενειακὴ, ἣν καὶ ἄλλοτε ἐτονίσαν προκειμένου περὶ τῶν τάφων τῆς Πυλιακῆς περιοχῆς.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κυρίως τάφου παρουσίασε κόγχας, νεκροὺς ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ἀρκετὰ Μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα τῆς Μυκ. I-II, IIIA καὶ IIIB ἐποχῆς, πρὸ παντὸς ὅμως τὰ λείψανα μεγάλης θυ-

Εἰκ. 97. Κεφαλοβρύσου τ. 2. Δρόμος μετὰ ταφικῆς κόγχης (δεξιὰ) καὶ θύρα τοῦ τάφου.

Εἰκ. 98. Κεφαλοβρύσου τ. 2. Κόγχη δρόμου. Κτερίσματα παιδίου.

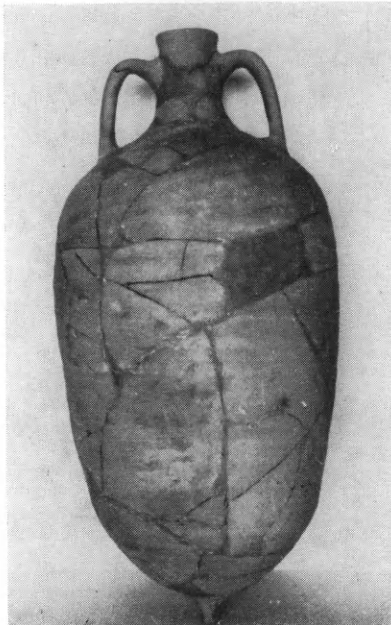
σίας, προσφερθείσης εἰς τοὺς νεκροὺς κατὰ τὸν 3^{ον} ἢ τὸν 2^{ον} μᾶλλον π.Χ. αἰῶνα. Ὀλόκληρος βοῦς εἶχε θυσιασθῆ, οὗ τὸ κρανίον εὐρέθη μετὰ τῶν κεράτων, εἰς δ' ἀμφορεὺς (εἰκ. 100) ἐκλεκτοῦ

οἴνου προσεκομίσθη εἰς τὸν τάφον διὰ τοὺς νεκρούς. Ὁ ἀμφορεὺς φέρει τετράστιχον ἐπιγραφὴν διὰ μελάνης γραφεῖσαν εἰς

Εἰκ. 99. Κεφαλοβρύσου τ. 2. Κτερίσματα Ἑλληνιστικοῦ νεκροῦ.

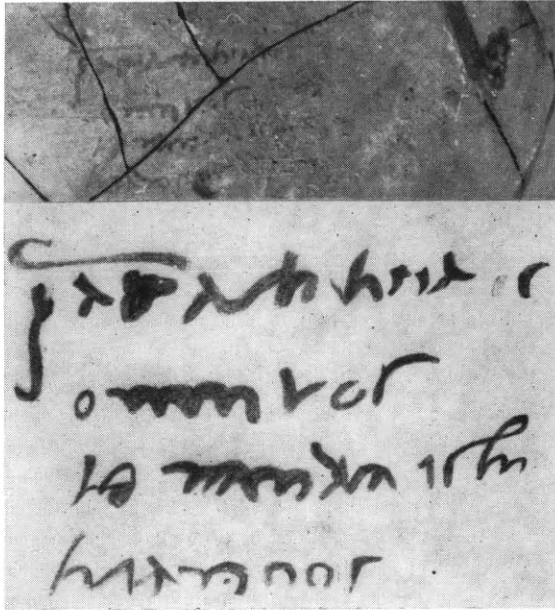
λίαν ἐπισεσυρμένην γραφήν, ἣν ἴσως εἰδικὸς τις παπυρολόγος θὰ δυνηθῆ νὰ ἀναγνώσῃ (εἰκ. 101).

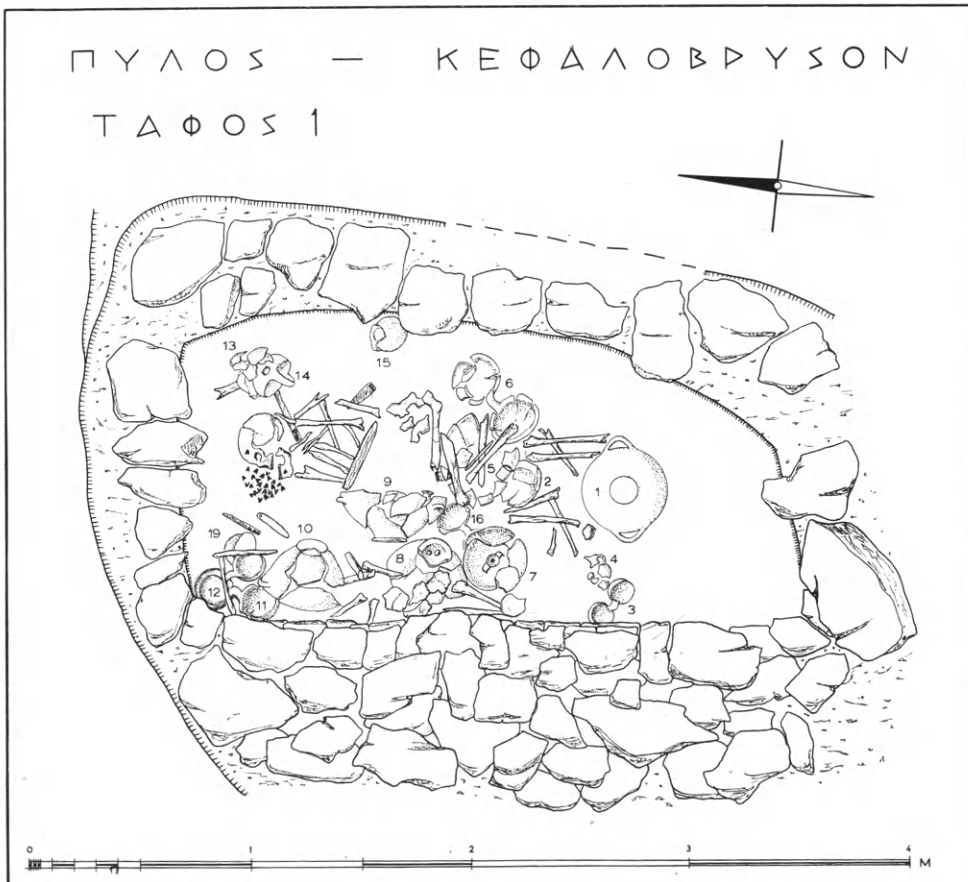
Εἰκ. 100. Κεφαλοβρύσου τ. 2.
Ἄμφορεὺς οἴνου.

Ὁ σπουδαιότατος τῶν ἀνασκαφέντων τάφων ἦτο ὁ Κεφαλοβρύσου 1 (εἰκ. 102), διότι πρόκειται περὶ λακκοειδοῦς τάφου καθαρῶς Μεσοελλαδικοῦ. Διὰ πρώτην φορὰν ἀνευρίσκειται τοιοῦτος τάφος, ἀσφαλῶς πριγκιπικός. Ὁ τάφος ἐκαλύπτετο διὰ δοκῶν, ὑπὲρ τὰς ὁποίας εἶχον τοποθετηθῆ πλακοειδεῖς λίθοι. Ὁ πυθμὴν περιεῖχε νεκρὸν συνεσταλμένον, ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ πλευροῦ (εἰκ. 103), πέριξ δ' αὐτοῦ ἔκειντο περὶ τὰς δύο δωδεκάδας ἀγγείων, τέσσαρα μαχαίρια, ἐν ἀκόνιον καὶ δέσμη 42 λιθίνων βελῶν. Τὰ ἀγγεῖα εἶναι ἐν μέρει πρωτοφανῶν σχημάτων (εἰκ. 104). Προέχει

ἡμίσεια δωδεκάς διπλῶν κυπέλλων, ἅτινα δίδουσι μίαν ἐρμηνεῖαν εἰς τὸ Ὀμηρικὸν δέπας ἀμφικύπελλον. Ἔτερον ἀγγεῖον εἶναι εἶδος σκύφου μετὰ ἐσωτερικῆς λαβῆς. Τοιαῦτα ἀγγεῖα ἐχρησίμευον

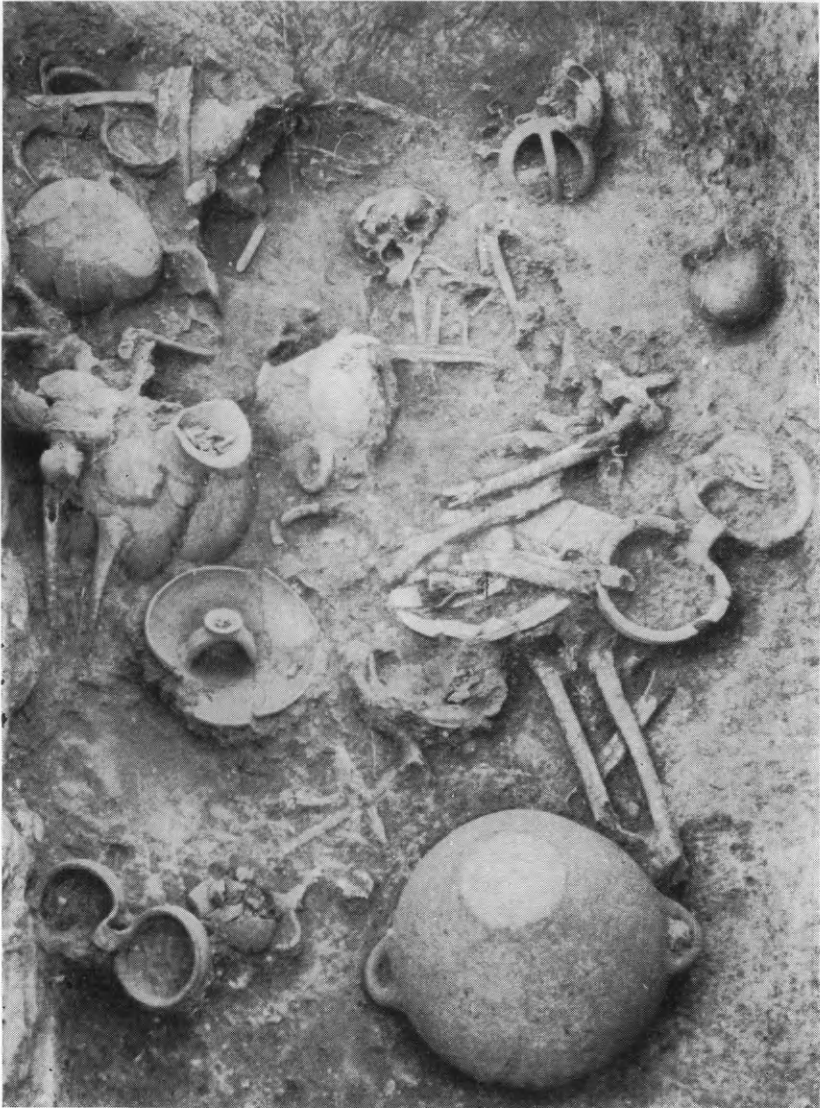

Εἰκ. 101. Κεφαλοβρύσου τ. 2. Ἐπιγραφή ἐπὶ τοῦ ἀμφορέως τῆς εἰκόνος 100.

Εἰκ. 102. Κάτωις τοῦ τάφου 1 τοῦ Κεφαλοβρύσου.

ὅπως τὰ νήματα—μίτοι—δύο ἀγαθίδων—κουβαριῶν—νήθωνται εἰς ἓν μόνον δίμιτον, ἐξ οὗ δύναται νὰ ὀνομασθῇ τὸ ἀγγεῖον τοῦ-

Εἰκ. 103. Κεφαλοβρύσου τ. 2. (Λάκκος).

το διμιτεῦς. Ὅμοῦ εὐρέθησαν καὶ τέσσαρα πήλινα σφονδύλια.

Παρὰ τὸ χωρίον Βλαγόπουλον, εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πυλίας, χωρικοὶ παρεβίασαν μικρὸν θολωτὸν τάφον. Τὰ εὐρήματα περιέσωσεν ὁ ἔφορος κ. Γιαλούρης, ὅστις καὶ εὐγενῶς ἀφῆκεν εἰς τὸν

κ. Μαρινᾶτον τὴν συστηματικὴν ἔρευναν. Ὁ τάφος εἶναι πολὺ μικρῶν διαστάσεων (ἡ διάμετρος τῆς θόλου δὲν φθάνει τὰ τέσσαρα μέτρα) καὶ λίαν ἐπαρχιακῆς κατασκευῆς. Ἡ θύρα του εὐρέθη σχεδὸν ἕως ἄνω τετειχισμένη. Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς θόλου ἔκειντο λείψανα σκελετῶν, τρία μικρὰ χάλκινα μαχαίρια καὶ ὀλίγα τινὰ ἀγγεῖα (εἰκ. 105). Τὸ σπουδαιότατον ἦτο μικρὸς κρατὴρ εὐρεθεὶς ἐπὶ τοῦ ὑποκρατηρίου του. Δεῖγματα τῶν ὑπο-

Εἰκ. 104. Κεφαλοβούσου τ. 2. Κρατὴρ, τετρακότυλος σκύφος, δέπας ἀμφικύπελλον καὶ «διμιτεύς».

λοίπων ἀγγείων παρέχει ἡ ἐπομένη εἰκὼν. Οὐδὲν ἀγγεῖον εἶναι προγενέστερον τῆς IIIA ἐποχῆς, ἐπομένως ὁ τάφος ἐκτίσθη περὶ τὸ 1400.

Εἰς τὴν Περιστεριανὴν (εἰκ. 106) μετὰ τὴν συντελεσθεῖσαν ἀπαλλοτριώσιν ἤρχισεν ἡ ἐτοιμασία συστηματικῆς ἀνασκαφῆς. Κατὰ τὴν προκαταρκτικὴν ἔρευναν ἀνεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια τῆς πρὸ πολλοῦ ὑποτεθείσης Νοτίας ὀχυρώσεως τοῦ λόφου. Ὁ εὐρεθεὶς τοῖχος, πάχους 2.80 καὶ μήκους 30 μ., φέρει εἰς τὸ ὀπίσθιον μέρος δωμάτια, ὥστε ἐνθυμίζει τὰς γνωρίμους ἐγκοίλους ὀχυρώσεις τῆς Ἀνατολῆς (Casemate Walls), εἰς ἃς κατ' ἀρχὴν ὑπάγεται καὶ ἡ διὰ συρίγγων ἐφωδιασμένη ὀχύρωσις τῆς Τίρυνθος.

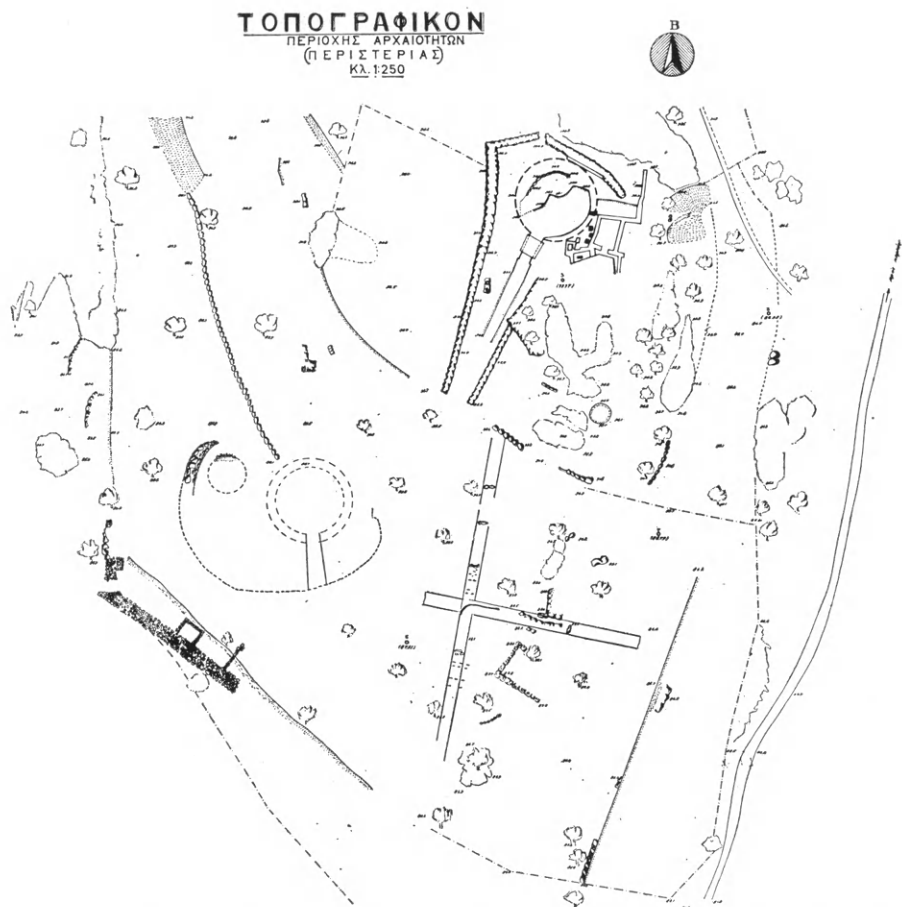
Πρὸς τὸ Δυτικὸν ἄκρον τῆς ὀχυρώσεως ὑπάρχει ἄνοιγμα πύλης, ἐκ τοῦ ὁποίου πλακόστρωτος ὁδὸς ἄγει πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἀκροπόλεως.

Εἰκ. 105. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Βλαχοπούλου.

Συγχρόνως συνετελέσθη πλήρως ὁ καθαρισμὸς τοῦ ἐτέρου τῶν δύο μεγάλων θολωτῶν τάφων (2) καὶ ἐφάνη καλῶς τὸ σύστη-

μα ἀποχετεύσεως τῶν ὑδάτων (εἰκ. 107). Συνελέγησαν ἀρκετὰ ὄστρακα ὠραίων ἀμφορέων τοῦ ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ καὶ ὑπερ-ογκος ἀριθμὸς χρυσῶν φύλλων, ἅτινα ἐπλύθησαν καὶ ἠρηνήθη-σαν ἐν πρὸς ἓν. Μεταξὺ τῶν ἑκατοντάδων ἀμόρφων τεμαχίων

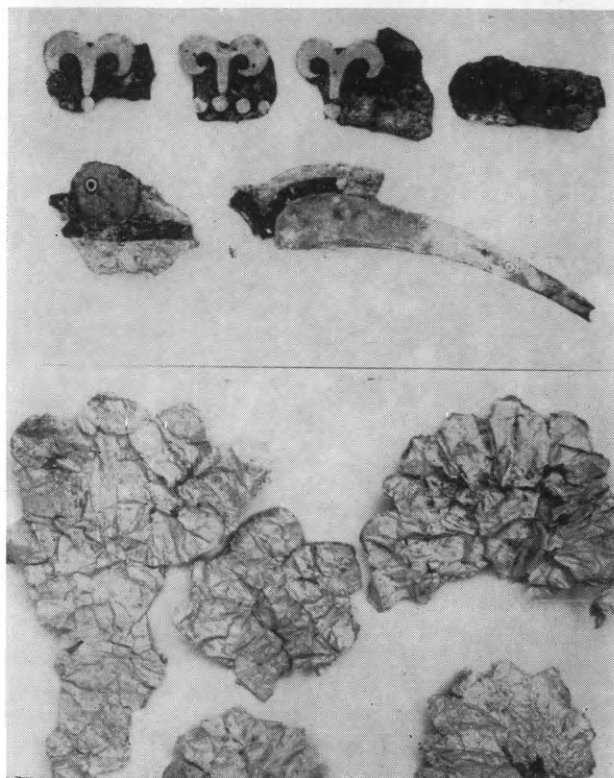
Εἰκ. 106. Τοπογραφικὸν διάγραμμα τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς περιοχῆς Περιστεριάς.

ἀναγνωρίζονται ρόδακες, συγκείμενοι ἐξ ὑπερβολικῶς λεπτοῦ φύλλου (εἰκ. 108 κάτω), ἐνῶ παχύτερον εἶναι τὸ φύλλον, ἐξ οὗ ἐγένοντο ταινίαι, δισκάρια καὶ μικρὰ ὀρθογώνια πλακίδια, πάντοτε ἐφωδιασμένα διὰ μιᾶς μόνης μικροτάτης ὀπῆς. Τὸ πρόβλημα, τί ἐκόσμουσαν τὰ φύλλα ταῦτα, παραμένει πάντοτε.

Εὐρέθησαν ὡσαύτως ἀρκεταὶ χρυσαῖ μέλισσαι, ὑπαρχόντων

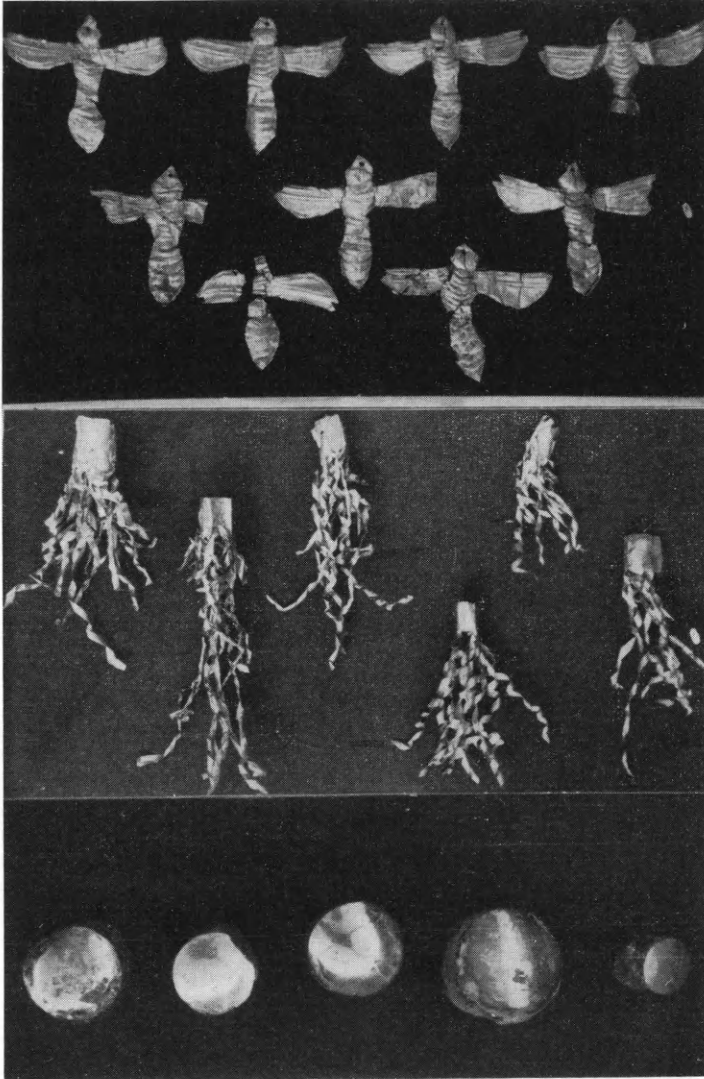

Είκ. 107. Περιστεριά, θολ. τ. 2.^{ης} Θύρα, όχετός, θρανίον και άντηρίδες.

Είκ. 108. Άνω, συντρίμματα ένθέτως κοσμουμένων σκευών. Κάτω, ρόδακες λεπτοῦ χρυσοῦ φύλλου (Περιστ. τ. 2).

νῦν τοῦλάχιστον δέκα τεμαχίων, εὑρέθησαν δὲ καὶ μερικοὶ εἰσέτι χρυσοὶ θύσανοι (εἰκ. 109). Δείγματα ἔτι χαρακτηριστικώτερα τοῦ ποτε πλούτου τῶν τάφων Περιστεριᾶς εἶναι μεγάλοι ἥλοι ἐκ χρυ-

Εἰκ. 109. Ἄνω, χρυσαὶ μέλισσαι. Μέσον, χρυσοὶ θύσανοι.
Κάτω, ἀργυροὺς καὶ χρυσοὶ ἥλοι (δι' ἐπενδύσεως). Περιστ. τ. 2.

σοήλων καὶ ἀργυροήλων ξιφῶν καὶ σκευῶν (εἰκ. 109) καὶ ἀφθονα τεμάχια ἀργυρῶν ἀγγείων, τινὰ διάκοσμα. Ἰδιαιτέρως πολύτιμα ἦσαν τὰ ἐνθέτως κεκοσμημένα σκεύη, ὧν δυστυχῶς οἰκτρὰ μόνον

ἀπομεινάρια εὐρέθησαν. Μία σειρά χαλκῶν τεμαχίων δεικνύει ἐμπίεστα χρυσᾶ κρῖνα. Ἄλλα σκεύη ἐκοσμοῦντο δι' ἐνθέσεως χρυσοῦ, ἀργύρου καὶ νιέλλο, ὡς βλέπει τις ἐπὶ τῆς εἰκόνας 108 ἄνω, ἀλλ' εἶναι δύσκολον νὰ μαντεύσωμεν περὶ τίνων παραστάσεων ἐπρόκειτο.

11. ΜΕΣΣΗΝΗ

Ἐν Μεσσήνῃ συνέχισεν ἡ Ἑταιρεία κατὰ τὸ 1964 τὴν ἀποκάλυψιν τῆς Ἀγορᾶς διὰ τοῦ Γ. Γραμματέως αὐτῆς καθηγητοῦ Ἄν. Ὁρλάνδου.

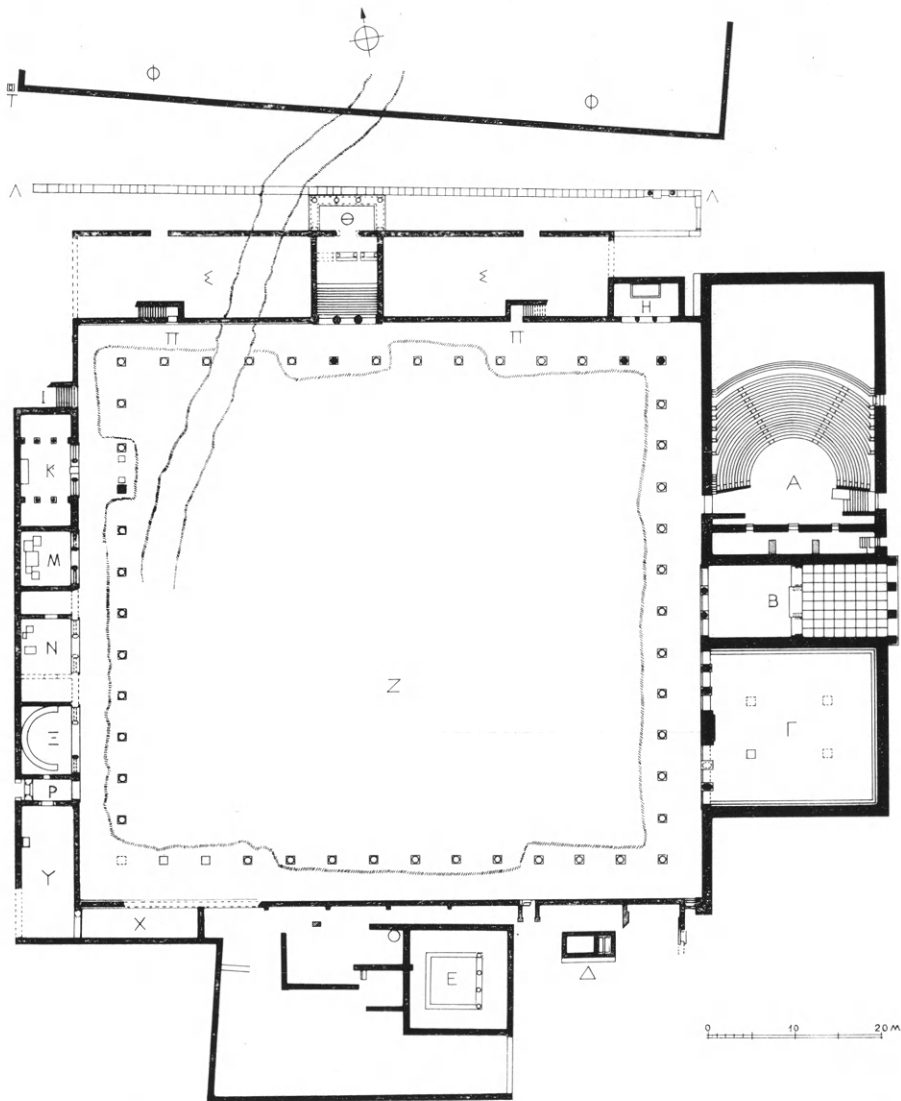
Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐνετοπίσθη ἐφέτος εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τῆς Ἀγορᾶς (εἰκ. 110, Y, X), ἐπελήφθη δὲ καὶ τῆς ἀπομακρύνσεως τμήματος τῶν χωμάτων τῆς αὐτῆς κειμένου κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῶν διαμερισμάτων M, N, Ξ καὶ P (εἰκ. 110).

Ἀμφότεραι αἱ ἐργασίαι αὗται διηκολύνθησαν α) διὰ τῆς ἀγορᾶς γηπέδου ἐκτάσεως τριῶν καὶ ἡμίσεος περίπου στρεμμάτων εὐρισκομένου οὐ μόνον ἔξω τῆς περιοχῆς τῆς Ἀγορᾶς ἀλλὰ— ὅπερ καὶ σπουδαιότερον— εἰς στάθμην κατὰ τρία ἕως 4 μέτρα χαμηλοτέρα τοῦ ἐπιπέδου τῆς Ἀγορᾶς καὶ ἐπομένως λίαν καταλλήλου πρὸς ἀπόρριψιν τῶν ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς χωμάτων, ἀφ' οὗ μάλιστα, ὡς ἐξηκριβώθη διὰ τομῶν, τὸ ἀγορασθὲν γήπεδον δὲν περιεῖχεν ἀρχαῖα κτίσματα καὶ β) διὰ τῆς ἀγορᾶς καὶ ἐπὶ τόπου μεταφορᾶς σιδηροτροχιῶν μήκους 120 μέτρων, τύπου Decauville μετὰ βαγονίου, συναρμολογηθεισῶν καταλλήλως ὑπὸ τοῦ συνεργασθέντος εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἑταιρείας Χαριλάου Σφακιανᾶκη.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἤρχισεν ἀπὸ τῆς πέρυσιν ἀτελῶς ἀποκαλυφθείσης δυτικῆς στενομήκους εἰσόδου τῆς Ἀγορᾶς (εἰκ. 110, P), τῆς ὁποίας ἀπεκάλυψε τὰ κατώφλια τῶν θυρῶν, δι' ὧν αὕτη ἐπεκοινώνει πρὸς τε τὸ ἐξωτερικὸν (εἰκ. 110, 111 καὶ 112) καὶ πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν στοὰν τῆς Ἀγορᾶς καὶ πρὸς τὰ ἐκατέρωθεν διαμερίσματα Ξ καὶ Y. Ἐπροχώρησε μετὰ ταῦτα εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ μεγάλου τελευταίου διαμερίσματος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς Ἀγορᾶς, τοῦ Y (εἰκ. 110).

Τὸ διαμερίσμα τοῦτο (εἰκ. 113) εἶχε πλάτος μὲν ὅσον καὶ τὰ

ὑπόλοιπα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς Ἀγορᾶς (5.80 μ.), μήκος ὅμως μέγα (15.20 μ. ἐσωτερικῶς), ἐπειδὴ ἔφθανεν, ἄνευ χωρίσμα-

Εἰκ. 110. Γενικὴ κάτοπις τῆς Ἀγορᾶς τῆς Μεσσηνίας μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1964.

τός τινος, μέχρι τοῦ νοτίου ἐξωτερικοῦ τοίχου τῆς Ἀγορᾶς (εἰκ. 110 καὶ 113).

Οἱ μακροὶ τοῖχοι τοῦ διαμερίσματος Υ ἦσαν κλειστοί, ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς, ἤτοι πρὸς τὴν στοάν, συνεχίζον δὲ τὴν

γραμμὴν τῶν ἀντιστοίχων τοίχων τῶν ἄλλων διαμερισμάτων τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς Ἀγορᾶς (εἰκ. 110).

Ἀπετελοῦντο δ' οἱ τοῖχοι οὗτοι ἐξ εὐθυνητρίας (ὑψ. 0.24 μ.) τοιχοβάτου (ὑψ. 0.235) καὶ ὀρθοστατῶν μετὰ τῆς σχετικῆς στέ-

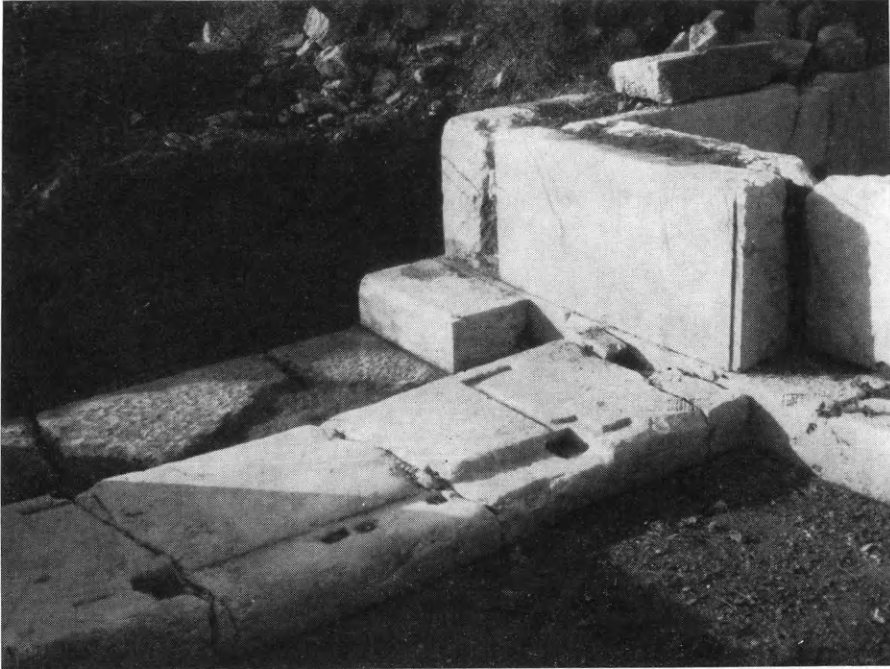

Εἰκ. 111. Ἐπιπέδον τῆς δυτικῆς εἰσόδου εἰς τὴν Ἀγορὰν (διαμέρισμα Ρ).

ψεως (εἰκ. 114). Ἄλλ' ἐν ᾧ οἱ τοιχοβάται τοῦ δυτικοῦ μακροῦ τοίχου ἦσαν διάτονοι, ἤτοι κατελάμβανον ὀλόκληρον τὸ πάχος τοῦ τοίχου 0.70 μ., οἱ τοῦ ἀνατολικοῦ εἶχον πλάτος μόνον 0.40 μ., ἐπειδὴ πρὸ αὐτῶν ἐξωτερικῶς ἐτοποθετεῖτο ὁ ἕτερος τῶν ὀρθοστατῶν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς (εἰκ. 114 καὶ 115) εἰς στάθμην κατὰ 0.17 μ. χαμηλοτέραν, καὶ τοῦτο προφανῶς ἵνα τοποθετηθῇ ἐκεῖ ἡ στέψις τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου (εἰκ. 114).

Ἐκ τῶν ἀπαρτιζόντων τοὺς τοίχους λίθων οἱ μὲν τῆς εὐθυνητρίας τοῦ δυτικοῦ τοίχου εἶχον τὴν ἐξωτερικὴν παρεῖαν τῶν ἀδρῶς εἰργασμένην (εἰκ. 116) ἐν ᾧ οἱ τοῦ ἀνατολικοῦ λείαν. Οἱ

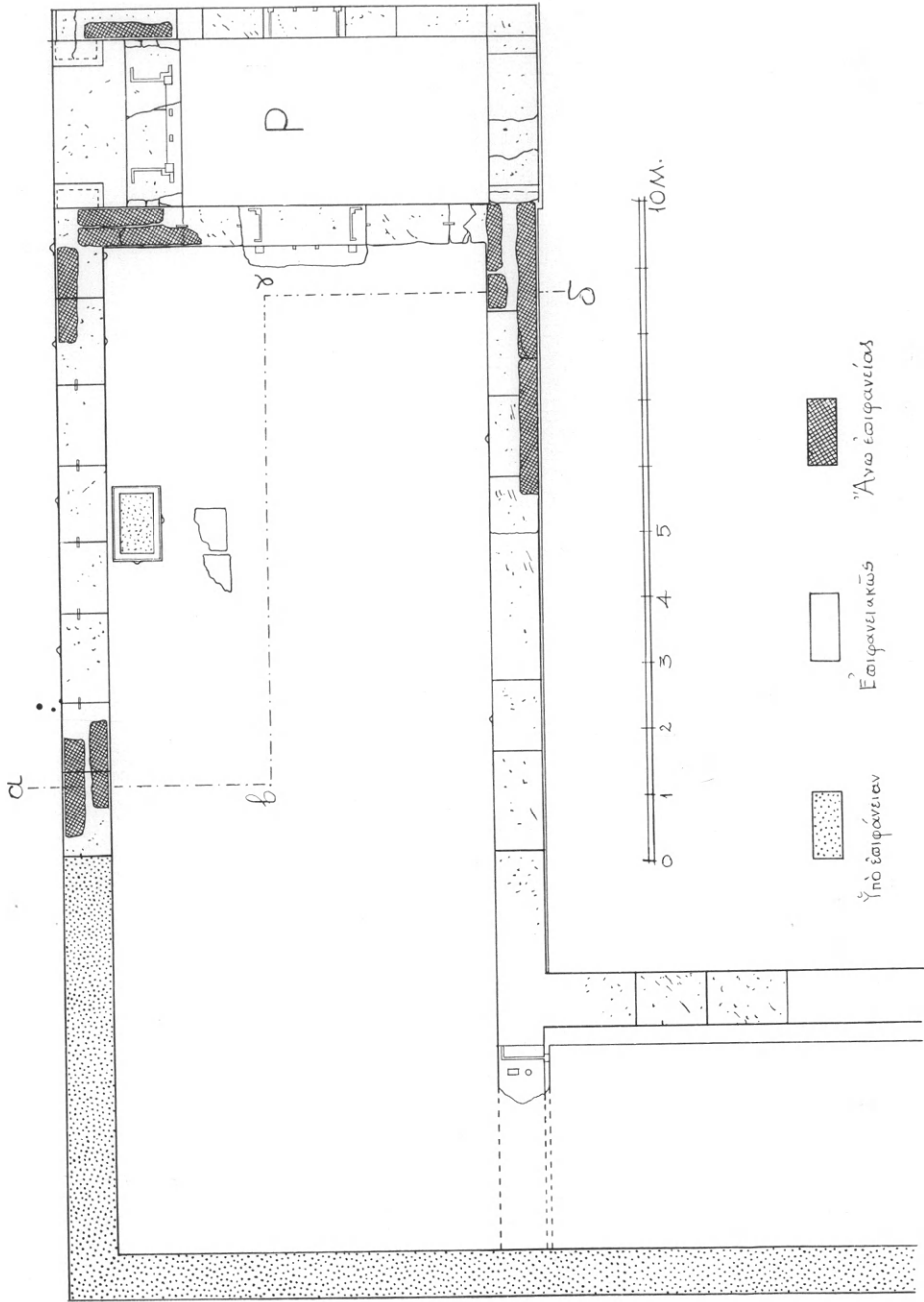
λίθοι τοῦ τοιχοβάτου ἔφερον τεκτονικοὺς ἀγκῶνας (εἰκ. 116), συνεδέοντο δὲ πρὸς ἀλλήλους διὰ συνδέσμων σχήματος πεῖ (εἰκ. 113), μήκους 0.15 μ. Τέλος οἱ ὀρθοστάται—δύο κατὰ τὸ πάχος τοῦ τοίχου—εἶχον ὕψος οἱ μὲν τοῦ δυτικοῦ τοίχου 0.65 μ. (ἦτοι δύο ποδῶν) οἱ δὲ τοῦ ἀνατολικοῦ 0.72 μ. ὁ ἐξωτερικὸς καὶ 0.65 μ. ὁ ἐσωτερικὸς. Ἐκ τῶν στέψεων οὐδὲν τεμάχιον εὐρέθη.

Εἰκ. 112. Τὸ κατώφλιον τῆς δυτικῆς εἰσόδου εἰς τὴν Ἀγορὰν (διαμέρισμα P).

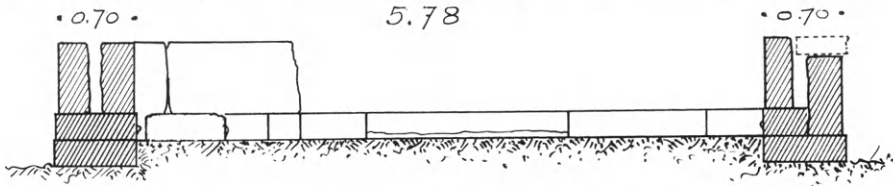
Τὸ διαμέρισμα Y ἐπεκοινώνει πρὸς μὲν τὴν δυτικὴν εἴσοδον P διὰ θύρας, ἧς ἐσώθη τὸ κατώφλιον (εἰκ. 113), δι' ἄλλης δὲ πάλιν θύρας, τῆς ὁποίας εὐρέθη τὸ ἥμισυ τοῦ κατωφλίου (εἰκ. 113), πρὸς στενόμηκες διαμέρισμα X (εἰκ. 110) ἀνήκον εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς Ἀγορᾶς. Ἀμφότερα τὰ διαμερίσματα ταῦτα (Y καὶ X) εἶχον ὡς νότιον τέρμα των ἰσχυρὸν ἰσόδομον τοίχον (εἰκ. 117 καὶ 118) ὀλικοῦ μήκους 23 μ. χρησιμεύοντα καὶ ὡς ἀνάλημμα τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς Ἀγορᾶς, διατηρουμένου δὲ σήμερον μέχρις ὕψους 3 περίπου μέτρων (εἰκ. 118).

Ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἢ εὔρεσις δύο μεγάλου μήκους (2.35 καὶ 2 μ.) ἐξωτερικῶν ὀρθοστατῶν τοῦ ἀνατολικοῦ

Εἰκ. 113. Κάτοπις τοῦ ἀποκαλυφθέντος ἄκρου νοτίου διαμερίσματος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς Ἀγορᾶς τῆς Μεσοῆνης.

μακροῦ τοίχου τοῦ διαμερίσματος Υ, ἤτοι τοῦ βλέποντος πρὸς τὴν στοάν. Οἱ ὀρθοστάται οὗτοι εὐρέθησαν κατακεκλιμένοι παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ διαμερίσματος, ἀναστηλωθέντες δὲ

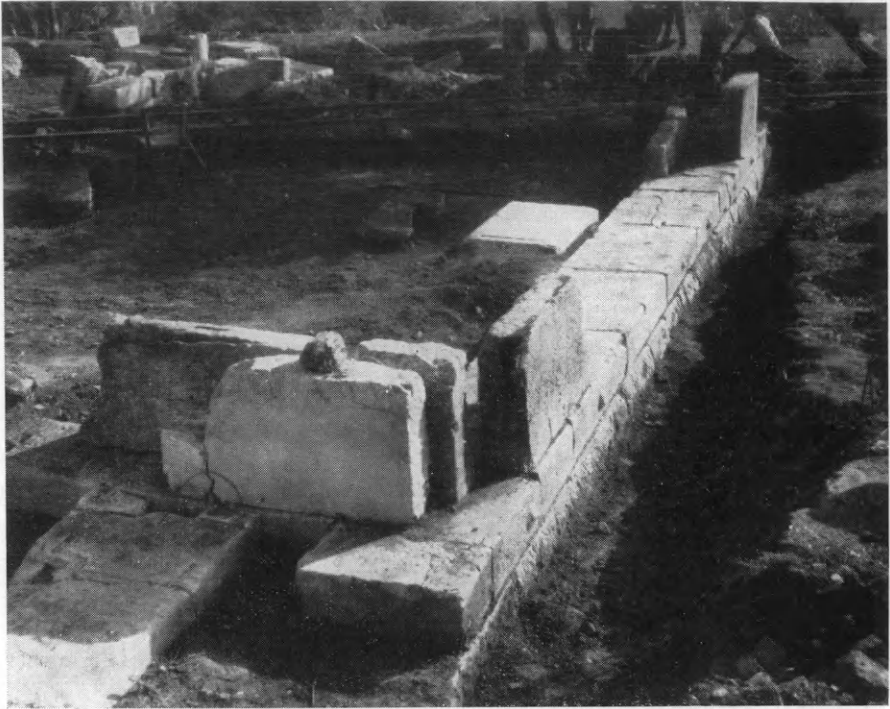
Εἰκ. 114. Τομή κατὰ πλάτος τοῦ ἄκρου νοτίου διαμερίσματος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς Ἀγορᾶς.

εἰς τὰς οἰκείας των θέσεις (εἰκ. 119) παρουσίασαν κατὰ τὸ μέσον τῆς ἐξωτερικῆς των παρεϊᾶς κατακόρυφον ἐγκοπὴν, πλάτους 0.04 μ. καὶ βάθους 0.005 μ., ἐπέχουσαν θέσιν ἄρμου, διαιροῦν-

Εἰκ. 115. Ὅψεις τῆς ἐξωτερικῆς παρεϊᾶς τοῦ διαμερίσματος Υ μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν ὀρθοστατῶν.

τος τὸ μῆκος των εἰς δύο ὀρθίους ἄβακας, ἐν ᾧ ἄλλως οἱ ὀρθοστάται οὗτοι θὰ ἐνεφανίζοντο μὲ ὀρθογώνιον κατακεκλιμένον σχῆμα. Τοιοῦτοι δι' αἰσθητικὸς λόγους δημιουργούμενοι ψευδοαρμοὶ δὲν εἶναι ἀσυνήθεις εἰς τὰ ἀρχαῖα οἰκοδομήματα. Τοὺς

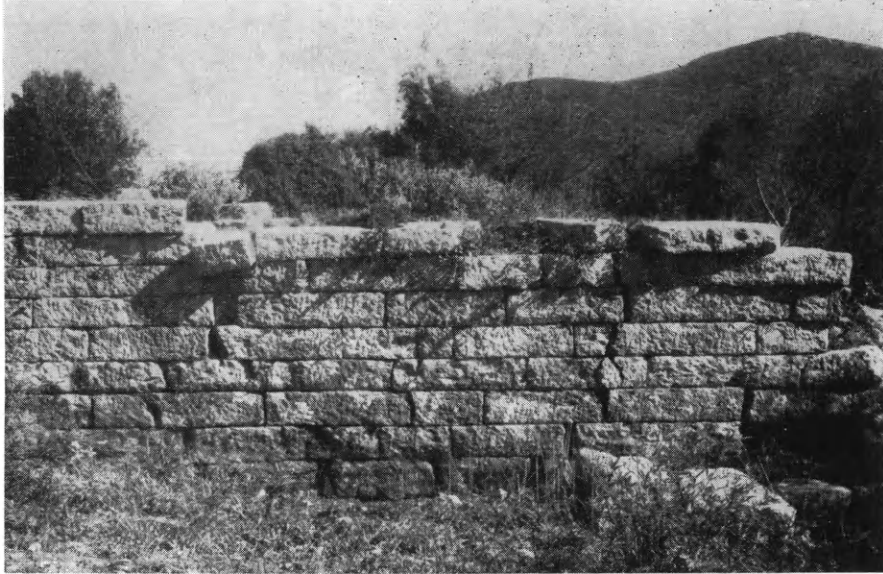

Εικ. 116. Όψις τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ διαμερίσματος Υ.

Εικ. 117. Όψις τοῦ ἀναλήμματος τῆς ΝΔ. γωνίας τῆς Ἀγορᾶς.

συναντῶμεν, ἤδη κατὰ τὸν 5^{ον} αἰῶνα, εἰς τοὺς πορολίθους

Εἰκ. 118. Ὁπίς τοῦ ἀναλήματος τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς Ἀγορᾶς.

Εἰκ. 119. Ἀπομῆς τῆς ἐξωτερικῆς παρεῖας τοῦ διαμερίσματος Υ μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ ὀρθοστάτου.

τοῦ πύργου τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως.

Προσθέτομεν ἐν τέλει ὅτι ἐντὸς τοῦ διαμερίσματος Υ καὶ παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον αὐτοῦ εὐρέθη ἡ βάσις λιθίνου βάθρου, σχήματος ὀρθογωνίου (εἰκ. 113 καὶ 120), διαστάσεων $0.73 \times 1.14 \times 0.235$ μ., φέρουσα κατὰ μὲν τὰς κατακορύφους παρειὰς αὐτῆς τεκτονικοὺς ἀγκῶνας, κατὰ δὲ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν

Εἰκ. 120. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ διαμερίσματος Υ μετὰ τοῦ ἐν αὐτῷ βάθρου.

πλαδαρὸν κοιλόκυρτον κυμάτιον. Πρὸ τῆς βάσεως ταύτης εὐρέθη καὶ τμῆμα τῆς πλακοστρώσεως τοῦ δαπέδου (εἰκ. 113).

Κινητὰ εὐρήματα ἐγένοντο ἐντὸς μὲν τοῦ διαμερίσματος Υ
1) πηλίνη πυραμιδόσχημος ἀγνὺς μετ' ὀπῆς ἀναρτήσεως, ὕψους 0.11 μ. 2) πῆλινος ἀνθεμοτὸς ἠγεμὼν καλυπτῆρ 3) τεμάχιον λιθίνης σίμης μετ' ἀναγλύπτων ἀνθεμίων τοῦ συνήθους τύπου καὶ 4) τεμάχια πηλίνων λακωνικοῦ τύπου κεράμων.

Ἐκ τῆς πρὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ἐπιχώσεως προῆλθον:
1) τεμάχιον λιθίνης ἐπιγραφῆς (εἰκ. 121) τεθραυσμένης δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ (σωζ. μήκους 0.22, ὕψους 0.096 καὶ μ. σ. πάχους 0.15 μ.). Ἡ ἄνω τῆς ἐπιφάνεια εἶναι εἰργασμένη διὰ τοῦ βελονίου ἢ δὲ

κάτω είναι λεία. Τὰ γράμματα φέρουσιν ἀκρόμονας, ἔχουσι δὲ ὕψος 0.016 ἕως 0.02 μ.

Τὸ κείμενόν της ἔχει ὡς ἐξῆς :

Α Ι . . . Ε Δ Ο Ξ Ε - -
 - - - Α Π Ι Σ Τ Α Σ Α - -
 - - - Ι Σ Η Ρ Α Κ Λ Ε - -

2) Τεμάχιον μαρμαρίνου γυναικείου ἀγάλματος, μεγέθους μικροτέρου τοῦ φυσικοῦ, παρουσιάζον πτυχὰς ἀποπτύγματος (εἰκ. 122). Μέγ. σωζ. ὕψ. 0.29, πλάχ. 0.10 μ.

3) Τὸ ἄκρον ποδὸς μετὰ κρηπίδος (εἰκ. 123) ἐξ ἄλλου, μεγαλυτέρων διαστάσεων ἀγάλματος. Σωζ. ὕψ. 0.20, πλάτος 0.17 μ.

Εἰκ. 121. Θραῦσμα ἐπιγραφῆς.

Εἰκ. 122. Τεμάχιον ἐκ γυναικείου μαρμαρίνου ἀγάλματος.

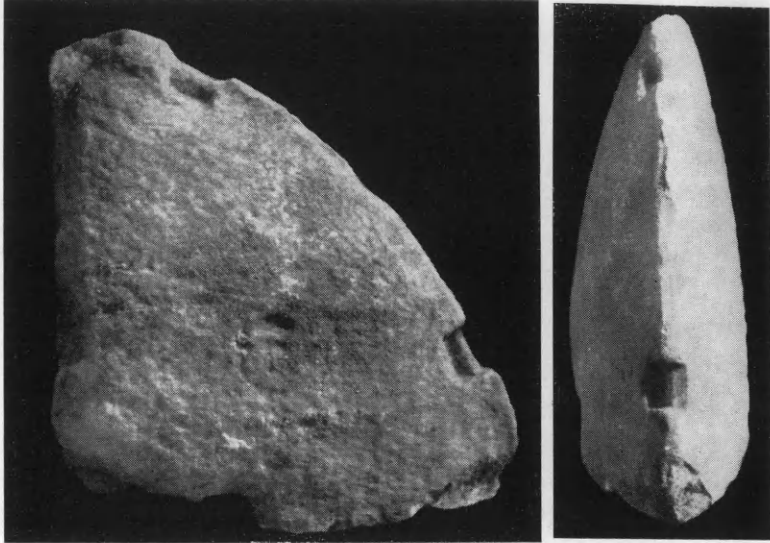
Εἰκ. 123. Ἄκρον ποὺς μαρμαρίνου ἀγάλματος.

4) Λίθινος καλυπτὴρ κέραμος Κορινθιακοῦ τύπου τεθραυσμένος (σωζ. μήκος 0.27, πλάτος 0.192, ὕψος μέχρι τῆς κορυφῆς 0.10 μ.).

4) Τμῆμα λιθίνης, πιθανῶς περικεφαλαίας ὀπλίτου (εἰκ. 124),

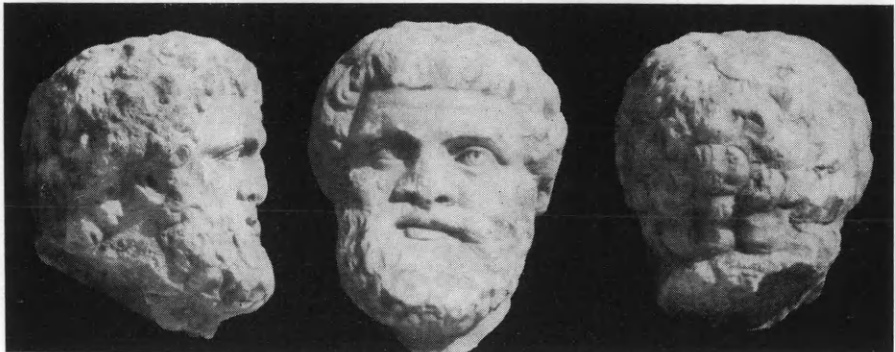
διασῶζον ἐπὶ τῆς ἄνω ἀκμῆς ὅπας προσηλώσεως μεταλλικῶν ἴσως λοφίων (εἰκ. 124).

Προσθέτομεν ἐνταῦθα ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκα-

Εἰκ. 124. Πλαγία καὶ ὀπισθία ὄψεις λιθίνης περικεφαλαίας.

φῆς εἰς τῶν ἐργατῶν μοι παρουσίασε τὴν κατωτέρω εἰκονιζομένην ἀνδρικήν γενειοφόρον μαρμαρίνην κεφαλὴν (εἰκ. 125), ἣν διατεί-

Εἰκ. 125. Τρεῖς ὄψεις εἰκονιστικῆς μαρμαρίνης κεφαλῆς.

νεται ὅτι εὔρε παρὰ τὸ ἄνωθεν τῆς Ἀγορᾶς χωρίον Μαυρομάτι.

Ἡ κεφαλὴ, πιθανῶς ἀθλητοῦ, εἶναι προφανῶς εἰκονιστικὴ μὲ τύπον κάπως ἠράκλειον, ἀνήκει δ' ἀσφαλῶς εἰς τοὺς πρώτους μετὰ Χριστὸν αἰῶνας, ὡς δηλοῖ πλην ἄλλων καὶ ἡ διὰ κύκλου δήλωσις τῆς κόρης τῶν ὀφθαλμῶν. Τὸ ὅλον ὕψος αὐτῆς εἶναι 0.17 μ.

Μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ τελευταίου διαμερίσματος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἢ ἀνασκαφῆ ἐτράπη πρὸς τὴν ἐξερεῦνησιν καὶ τοῦ ἀπομένοντος πρὸς ὀλοκλήρωσιν τοῦ σχεδίου τῆς Ἀγορᾶς τμήματος τῆς νοτίας πλευρᾶς παρὰ τὴν ΝΔ. αὐτῆς γωνίαν. Τὸ τμήμα ὅμως τοῦτο δυστυχῶς, λόγῳ τῆς κατωφερείας εἰς ἣν εὗρίσκετο, καὶ τοῦ δι' αὐτοῦ διερχομένου δρόμου, εἶχε κατὰ τὸ πλεῖ-

Εἰκ. 126. Ἀποψὶς τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς στοᾶς τῆς Ἀγορᾶς ἀπὸ Δυσμῶν.

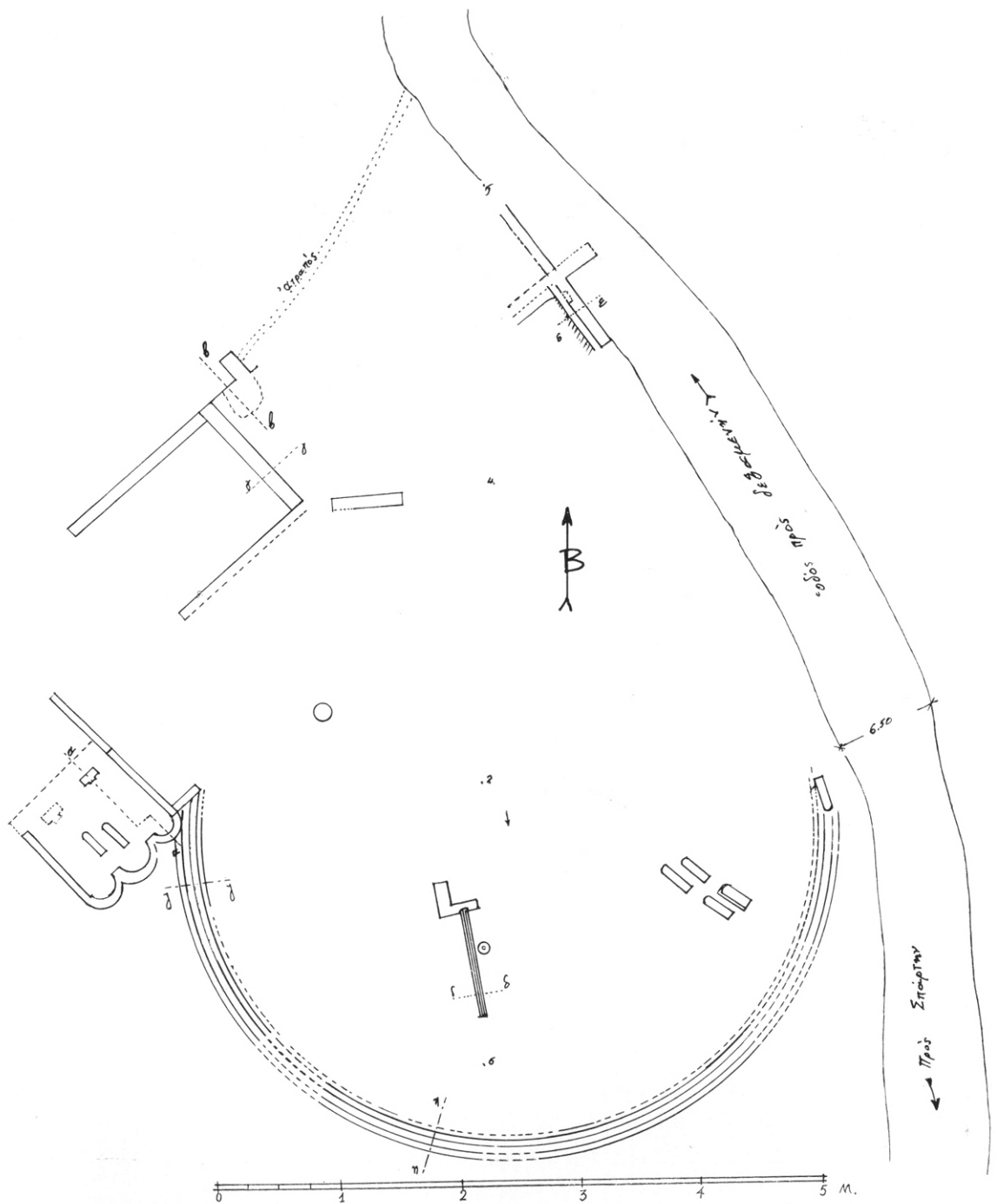
στον παρασυρθῆ καὶ ἀπογυμνωθῆ, παραμεινάντων μόνον ὀλίγων λίθων τοῦ ὀπισθίου τοίχου τῆς στοᾶς (εἰκ. 113) (εὐθυνητῆρας καὶ τοιχοβάτου) καὶ τινος διαμέσου χωρίσματος τοῦ διαμερίσματος X. Καὶ τῆς πρὸ αὐτοῦ δὲ κιονοστοιχίας εὐρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν, τοποθετημέναι εἰς τὰς κανονικὰς ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεις των, μόνον τινὲς τῶν πωρίνων βάσεων τοῦ θεμελίου, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστήθησαν προχείρως τεμάχια τινὰ ἄρραβδῶτων κορμῶν κίωνων, ὡς φαίνεται ἐπὶ τῆς εἰκόνος 126.

12. ΣΠΑΡΤΗ

Ἡ διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Χρ. Χρήστου τῆ συνεργασία καὶ τῆς ἐπιμελητρίας κλασικῶν ἀρχαιοτήτων Ε΄ Περιφέρειας Αἰκατερίνης Δημακοπούλου διεξαχθεῖσα εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῆς Σπάρτης ἀνασκαφὴ κατὰ τὸ 1964, ἔδωκεν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἐργασίας τῶν προηγουμένων ἐτῶν, ἀπροσδοκῆτως πλούσια καὶ ἐνδιαφέροντα ἀποτελέσματα. Διὰ τῶν νέων μάλιστα εὐρημάτων δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι τίθενται ἐντελῶς νέα προβλήματα τῆς σπαρτιατικῆς τοπογραφίας καὶ τῆς σπαρτιατικῆς ἱστορίας, ἐνῶ μερικὰ ἐκ τῶν παλαιότερων εὐρίσκουν ἱκανοποιητικώτερον λύσιν. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπεδίωκε νὰ διασαφήσῃ τὸ ζήτημα τοῦ προορισμοῦ τοῦ λεγομένου κυκλικοῦ οἰκοδομήματος, τὸ ὁποῖον εἶχε καὶ παλαιότερον μελετηθῆ ὑπὸ τῆς Ἀμερικανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς διὰ τῶν WALDSTEIN καὶ MEADER (AJA 8, 1893, σ. 422) ὡς καὶ νὰ προχωρήσῃ εἰς μίαν πληρεστέραν εἰκόνα τοῦ περιεχομένου τοῦ χώρου αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἡ παλαιότερα ἀνασκαφὴ δὲν ἔδωκεν ἱκανοποιητικὰς ἀπαντήσεις τόσον ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ οἰκοδομήματος, ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὸ σχῆμά του, ἂν δηλαδὴ τοῦτο ἦτο πρᾶγματι κυκλικὸν ἢ ἡμικυκλικόν, ὅπως ὡσαύτως δὲν ἔπεισε καὶ ἂν τοῦτο ἦτο τὸ ὑπὸ τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ III 12.9 ἀναφερόμενον, ὅπως ἐνόμισαν οἱ ἀνασκαφεῖς.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἔδειξεν ὅτι ἡ παλαιότερα ἐργασία ἦτο εἰς μερικὰ τουλάχιστον σημεῖα τῆς ἀτελῆς, ἐπειδὴ δὲν ἐμελέτησε κανονικῶς τὸν ἐντὸς τοῦ κυκλικοῦ χῶρον καὶ δὲν ἐπροχώρησεν εἰς ἀσφαλῆ συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τοῦ κυκλικοῦ, τὸ ὁποῖον, ὡς διεπιστώθη τώρα, οὐδέποτε ἦτο κυκλικόν, ἀλλὰ μόνον ἡμικυκλικόν (εἰκ. 127). Ὡς πρὸς τὸν χῶρον τὸν περιβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ τοίχου αὐτοῦ ἡ ἀνασκαφὴ ἔφερεν εἰς φῶς μίαν ἐσχάραν μετὰ βόθρου καὶ ἀγωγοῦ ἀποφορᾶς τῶν καταλοίπων τῶν θυσιῶν, μήκους 7.35 μ., στοιχεῖα τὰ ὁποῖα δίδουν ἀποφασιστικὴν βοήθειαν πρὸς κατανόησιν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ χώρου.

Δύναται κατὰ ταῦτα νὰ λεχθῆ ὅτι τὸ λεγόμενον κυκλικὸν οἰκοδόμημα δὲν εἶναι εἰμῆ ἡμικυκλικὸν ἀνάλημμα, τὸ ὁποῖον περιέβαλλε κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν πλευρὰν μόνον χῶρον θεωρούμενον ἱερὸν καί, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ βόθρου θυσιῶν, δυνάμε-

Εικ. 127. Γενική κάτοπις του αρχαιολογικού χώρου Σπάρτης.

νον νὰ σχετισθῆ πρὸς χθονίας λατρείας. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἐτελείωσε καὶ δὲν συντρέχει λόγος συναγωγῆς ἐσπευσμένων συμπερασμάτων, ἴσως ὁ χῶρος πρέπει νὰ συνδυασθῆ μὲ τὸ ὑπὸ τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ III 12.8 ἀναφερόμενον: ἔστι δὲ Γάσηπιον ἱερὸν Γῆς ἢ τὸ III 12.9 τούτου δὲ οὐ πόρρω Γῆς ἱερὸν καὶ Διὸς ἔστιν ἀγοραίου, τὰ ὁποῖα ὅμως ἦσαν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀγορᾶς καὶ ἐπιβάλλουν τὴν ἀναθεώρησιν πολλῶν

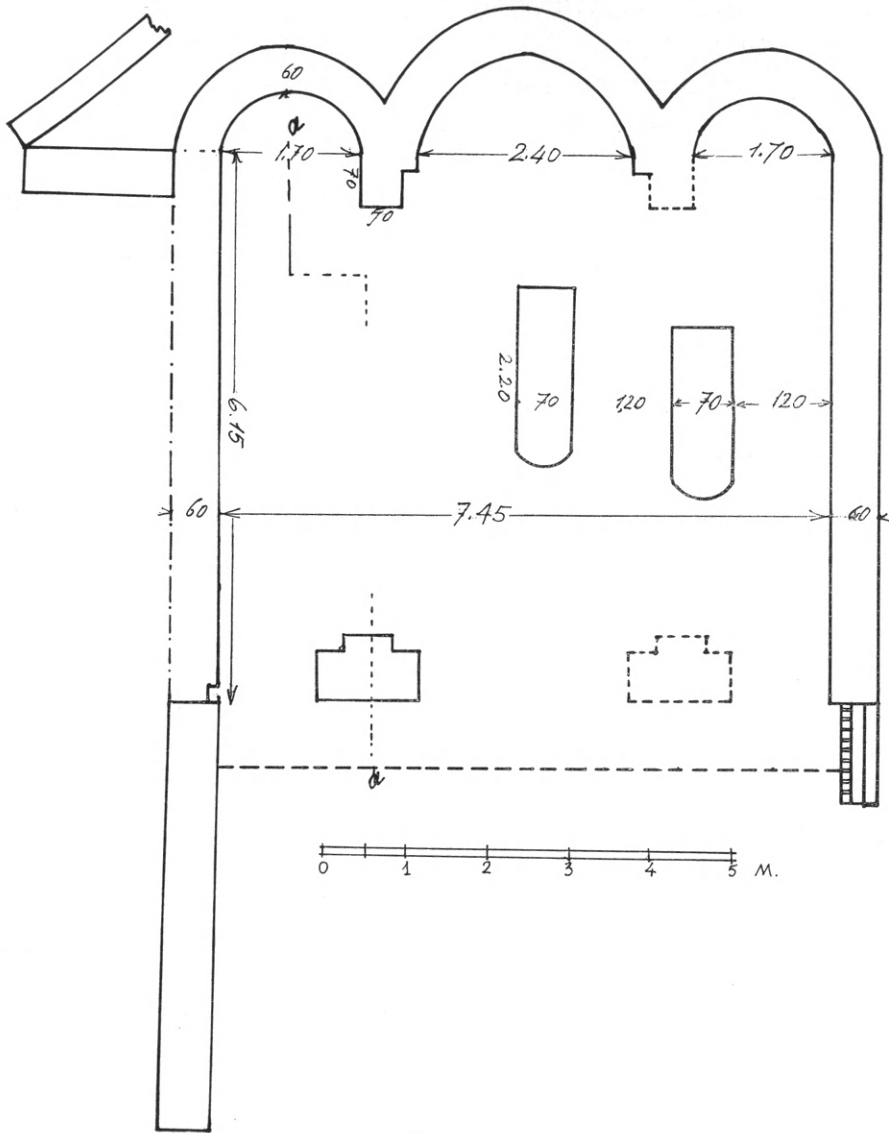

Εἰκ. 128. Τμήμα τοιχοδομίας τοῦ ἡμικυκλικοῦ περιβόλου.
Δεξιᾶ, ὑπὸ τὰς τρεῖς βαθμίδας τὰ θεμέλια.

περὶ τῆς σπαρτιατικῆς τοπογραφίας ἀπόψεων. Ὁ χῶρος φαίνεται ὅτι ἦτο ἐν χρήσει ἤδη ἀπὸ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος καὶ τοῦτο πλὴν ἄλλων εἶναι κατὰ τῆς ἀπόψεως τοῦ WALDSTEIN, καθ' ἣν πρόκειται περὶ τοῦ περιφεροῦς οἰκοδομήματος τοῦ εὑρισκομένου πλησίον τῆς Σκιάδος καὶ ἀναγομένου εἰς τὸν Ἐπιμενίδην. Εἰς τὸν 5^{ον} δὲ αἰῶνα ἀνήκουν τόσον ὁ βόθρος τῶν θυσιῶν, ὅσον καὶ ὁ ἐπιβλητικὸς ἡμικυκλικὸς ἀναλημματικὸς τοῖχος (εἰκ. 128).

Ἡ ἀνασκαφὴ ἔδειξεν ἐπίσης ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἀρχὴ καὶ δευτέρου κυκλικοῦ ἢ ἡμικυκλικοῦ οἰκοδομήματος δυτικῶς τοῦ ὑπάρχοντος (εἰκ. 127), ὅπερ ἐθεώρουν πιθανὸν οἱ παλαιότεροι μελετηταί· διότι ἡ ἔρευνα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὑπάρχοντος ἐνταῦθα μικροῦ βυζαντινοῦ ναοῦ (εἰκ. 129) δὲν ἔδειξε θεμέλια, τὰ

ὅποια θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν ἂν τοῦτο ἐσυνεχίζετο. Εἰς τὴν δυτικὴν ὅμως πλευρὰν τοῦ ἡμικυκλικοῦ ἀναλήματος ὑπάρχουν

Εἰκ. 129. Κάτοπις τοῦ χριστιανικοῦ Ναοῦ.

σημαντικὰ λείψανα κτισμάτων τῶν κλασσικῶν ἐπίσης χρόνων (εἰκ. 130), τὰ ὅποια δὲν ἀνεσκάφησαν εἰσέτι καὶ τὰ ὅποια ἐπιτρέπουν νὰ ὑποτεθῆ καὶ κατὰ τὸ παρὸν πρῶτον στάδιον τῆς

ἐργασίας, ὅτι εἰς τὸν χῶρον ἔχομεν ἓν εὐρύτερον τοῦ ὅσον ὑπετίθετο σύνολον δημοσίων καὶ ἱερῶν οἰκοδομημάτων.

Μεγάλην ἔκκληξιν παρέσχεν ἡ ἀνασκαφή τῆς βορείως τοῦ ἡμικυκλικοῦ περιοχῆς, ἡ ὁποία εἶχε θεωρηθῆ ὡς ἐξηντλημένη ἀνασκαφικῶς ὑπὸ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἡμικυκλικοῦ καὶ ὡς ἄνευ σημασίας ὑπὸ ἄλλων μελετητῶν. Εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν καὶ ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τῆς βαινούσης πρὸς τὴν κυρίως ἀκρόπολιν

Εἰκ. 130. Τοῖχος οἰκοδομήματος τῶν κλασσικῶν χρόνων δυτικῶς τοῦ ἡμικυκλικοῦ περιβόλου. Ἐμπροσθεν ἀριστερᾷ διακρίνεται τὸ τεμάχιον λακωνικοῦ ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου.

ὁδοῦ ἦτο ἐμφανῆς σειρὰ μεγάλων πωρολίθων διήκουσα καθ' ὅλον τὸ πλάτος αὐτῆς· αὕτη ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ ἐξετασθῆ. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐργασίας εἰς τὸν τομέα αὐτὸν διεπιστώθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τοῖχου βαίνοντος πρὸς Βορρᾶν, τοῦ ὁποίου ἡ γωνία ἦτο εἰς τὸ νότιον μέρος τῆς ὁδοῦ καὶ ἡ ἄλλη πλευρὰ του εἶχε κατεύθυνσιν πρὸς Ἀνατολάς. Οἱ τοῖχοι οὗτοι εἶχον χρησιμοποιηθῆ καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, διότι εἰς πολλὰ σημεῖα, κυρίως τοῦ πρὸς Ἀνατολάς, εὐρίσκονται ἀκόμη ἐδραζόμενα ἐπ' αὐτῶν λείψανα βυζαντινῶν οἰκοδομημάτων. Οἱ ἐν λόγῳ τοῖχοι ἐμελετήθησαν, ἐπειδὴ λόγῳ τῆς καλῆς ἄνευ συνδετικῆς ὕλης κατασκευῆς των ἐφάνησαν ὅτι ἀνήκουν εἰς τὸν 4^{ον} π.Χ.

αἰῶνα καὶ κυρίως διὰ τὴν διαπιστωθῆ ἂν ἐσχετίζοντο πρὸς ἡμικυκλικὸν ἀναλημματικὸν περιβόλον. Ἡ ἀνασκαφή των, περιορισθεῖσα ἀρχικῶς εἰς μῆκος ἕξ μέτρων πρὸς Βορρᾶν καὶ Ἀνατολᾶς ἀπὸ τῆς γωνίας καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ οἰκοδομήματος, συνήγτησε στρώματα ὀστράκων διαφόρων ἐποχῶν, ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν μέχρι τῶν κλασσικῶν χρόνων καὶ σαφῶς τετραγαμμένης στρω-

Εἰκ. 131. Σειρὰ ὀπῶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τοίχου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ εὐρεθέντος νέου μεγάλου καὶ ἀγνώστου προορισμοῦ οἰκοδομήματος.

ματογραφίας. Εἰς τὸ βάθος τῶν 1.70 μ. ἤλθεν εἰς φῶς στρώμα καύσεως καλυπτούσης ὅλον τὸ πλάτος τοῦ χώρου καὶ εἰς τὸν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον βαίνοντα τοῖχον εἰς βάθος 1.55 σειρὰ ὀπῶν κατὰ διαστήματα ἀπὸ 0.44 ἕως 0.55 μ. (εἰκ. 131) χάριν δοκῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων προφανῶς ἐστηρίζετο ξύλινον πάτωμα. Οἱ τοῖχοι καὶ κατὰ τὰς δύο πλευρᾶς παρουσιάζουν μίμησιν πολυγωνικῆς κατασκευῆς καὶ ἐπιμελῆ ἐργασίαν, ἐνῶ εἰς ὠρισμένα σημεῖα, κάτω τῶν 2.00 μέτρων, ἐφάνησαν καὶ λείψανα ἐσωτερικοῦ κονιάματος. Μετὰ τὸ βάθος τοῦτο καὶ ἀφοῦ εὐρέθησαν ὀστρακα ὄλων τῶν ἐποχῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἰς βάθος 2.80 μ. καὶ ἐλάχιστα κλασσικὰ καὶ ἐν γεωμετρικόν, ἀνεφάνη νέον στρώμα καύσεως εἰς τὰ 3.40 μ. Τὸ πάχος του ὑπερέβαινε τὰ 0.40 μ. καὶ ἐντὸς αὐτοῦ

ὑπῆρχε πλῆθος κεράμων στέγης, μεταξύ τῶν ὁποίων δύο μὲ σφραγιδας, ἐξ ὧν μία μὲ τὰ γράμματα ΔΗΜ----/ΛΑΚΕ δηλαδή ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΛΑΚΕ [δαίμονος ἢ Δήμου Λακεδαιμόνων] καὶ ἡ ἑτέρα μὲ ἀναγραφὴν τοῦ ἐργῶνου ΕΥΤΥΧΙΔΑ (ΕΡΓΩΝΑ----/---ΚΙΔΩΝΕΥΤΥΧΙΔΑ/ΔΑΜΟΣΙΑΝ) κατὰ τύπον γνωστὸν ἀπὸ τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Ἴσως θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῆ ὅτι ἐκ τῶν κερά-

Εἰκ. 132. Ἐσωτερικὴ γωνία τοῦ ἰδίου μεγάλου οἰκοδομήματος μὲ τὸ χαλκοῦν ἄγαλμα εἰς τὴν θέσιν του.

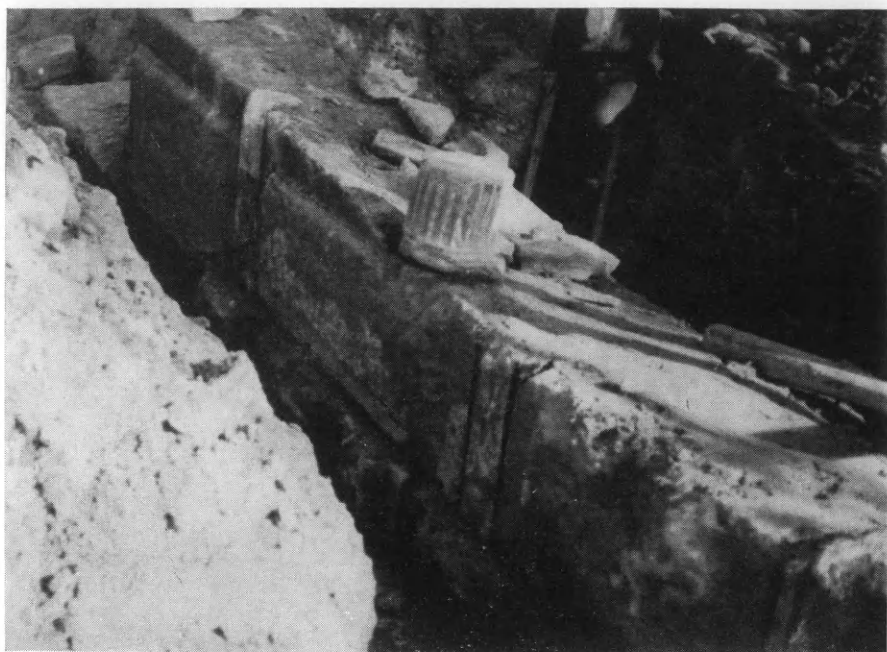
μων ἔχομεν τὴν πρώτην ἔνδειξιν περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ οἰκοδομήματος, ἂν καὶ εἶναι ἐπίσης πρόωρος ἢ ἔξαγωγή συμπερασμάτων.

Μετὰ τὸ στρώμα τοῦτο τῆς καύσεως, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν καὶ μεγάλα τεμάχια ἀνθράκων (γεγονὸς τὸ ὁποῖον ὑποδεικνύει, ὅτι ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ οἰκοδομήματος δὲν ἐγένετο πλήρης καῦσις τῶν ὑλικῶν) ἀνεφάνη ἐντὸς τῆς τέφρας, εἰς τὸ βάθος τῶν 3.80 μέτρων, χάλκινον ἄγαλμα (εἰκ. 132).

Εικ. 133. Τὸ χαλκοῦν ἄγαλμα τῆς ἐποχῆς τῶν Σεβήρων
(πιθανώτατα ἡ Ἰουλία Μαμαία) μετὰ τὸν πρῶτον βασικὸν καθαρισμόν.

Τὸ ἐξαχθὲν ἄγαλμα εἶναι φυσικοῦ μεγέθους (ὕψος 1.82), φέρει δὲ κτυπήματα σφύρας εἰς τὸ πρόσωπον. Ἡ ἀριστερά του χεῖρ ἔχει ἀποκολληθῆ, ἐπειδὴ τόσον ἡ κεφαλὴ ὅσον καὶ αἱ χεῖρες καὶ τὸ κάτω σῶμα ἦσαν ἔνθετα. Παρουσιάζει δὲ τὸ ἄγαλμα ἀτομικὰ χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα τὸ τοποθετοῦν εἰς τοὺς ὀψί-

Εἰκ. 134. Τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ τοίχου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ οἰκοδομήματος μετὰ τὴν χαρακτηριστικὴν ἐναλλαγὴν λίθου μεγάλου μήκους καὶ μεγάλου πλάτους.

μους ρωμαϊκοὺς χρόνους (εἰκ. 133). Ὡς πρὸς τὴν κόμμωσιν ἰδίᾳ συνδέεται τὸ ἄγαλμα πρὸς τὴν περίοδον τῶν Σεβήρων καὶ ἐιδικῶς πρὸς τὴν ἐποχὴν ἀπὸ τῆς Ἰουλίας Δόμνας μέχρι τῆς Ἰουλίας Μαμαίας. Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου μάλιστα, παρὰ τὰς ζημίας, ἐπιτρέπουν τὴν ταύτισίν του μετὰ τὴν Ἰουλίαν Μαμαίαν (Julia Mamaea), τὴν μητέρα καὶ συμβασίλισσαν τοῦ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου, τὴν δολοφονηθεῖσαν ὅτε καὶ ὁ υἱὸς της τὸ 235 μ.Χ. Οἱ χρόνοι κατασκευῆς τοῦ ἀγάλματος ἐπομένως κυμαίνονται μετὰξὺ τοῦ 222 καὶ τοῦ 235 καὶ ἴσως ἡ διὰ σφύρας καταστροφὴ τοῦ προσώπου σχετίζεται μετὰ τὴν δολοφονίαν τῆς Ἰουλίας. Ἴσως μάλιστα δὲν εἶναι τολμηρὸν νὰ ἐλπίζωμεν, ὅτι εἰς τὸν χῶρον θὰ εὑρεθῆ καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ υἱοῦ της. Παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ

ἀγάλματος εὐρέθη ὄξυπύθμενος ἀμφορεὺς καὶ ὀλίγον βορειότερον τοῦ σώματός του, σωρὸς ρωμαϊκῶν ὀστράκων. Ἡ ἐντύπωσις ἐκ τῆς ἐξαγωγῆς τοῦ ἀγάλματος εἶναι ὅτι τοῦτο δὲν ἦτο κατακρημνισμένον οὔτε τυχαίως πεσμένον ἀλλὰ κανονικῶς τοποθετημένον ἐπὶ στρώσεως κεράμων φερομένων ἐπὶ δαπέδου ἐκ λεπτῶν λιθίνων πλακῶν καὶ τὸ γεγονός τοῦτο θέτει σειράν προβλημάτων. Ἔτι σημαντικώτερον εἶναι τὸ ζήτημα τὸ ὁποῖον τίθεται ἐκ τῆς μετὰ τὸ βάθος τῶν 3.80 μ. δηλαδή ὑπὸ τὴν στάθμην τοῦ ἀγάλματος ἀνευρέσεως μεταξὺ ἄλλων ὀστράκων καὶ ἀριθμοῦ τεμαχίων προσωπειῶν (μασκῶν) ἀναλόγων πρὸς τὰ προερχόμενα ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ὁρθίας.

Ἡ παρακολούθησις τῶν τοίχων τούτων πρὸς τὰς δύο πλευράς, βορειῶς καὶ ἀνατολικῶς, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ μήκους τῶν 21 μέτρων πρὸς ἀμφοτέρας τὰς κατευθύνσεις, δὲν ἔδωκε τὰς ἄλλας γωνίας του. Ἔχομεν ἐπομένως οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποῖου τὸ μήκος καὶ τὸ πλάτος ὑπερβαίνει τὰ 21 μέτρα καὶ εἰς τὴν φάσιν αὐτὴν τῆς ἀνασκαφῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτολμηθῇ ἔστω καὶ εἰκασία περὶ τοῦ τί ἀκριβῶς ἦτο. Κατὰ τὴν τοιχοδομίαν θὰ ἠδύνατο νὰ συσχετισθῇ μὲ κτίσματα τοῦ τέλους τοῦ 4^{ου} αἰῶνος. Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσίασεν ἡ διατηρουμένη καλύτερον ἐξωτερικῶς δυτικὴ πλευρά του (εἰκ. 134). Ὁ τοίχος εἶναι κατεσκευασμένος διὰ λίθων μεγάλων, οἱ ὁποῖοι δὲν καλύπτουσιν ὅλον τὸ πλάτος του, ἔχει δηλαδή δύο παρειὰς ἐσωτερικῶς μὲ μίμησιν πολυγωνικῆς τοιχοδομίας, ἐξωτερικῶς ἐναλλαγὴν λίθων μεγάλου μήκους καὶ λίθων μεγάλου πάχους, τῶν μεγάλων, πάχους 0.30 μ., τῶν μικρῶν, πάχους 1.00 μ. καλυπτόντων ὅλον τὸ πλάτος τοῦ τοίχου. Ἐπειδὴ οἱ μικροῦ μήκους λίθοι καλύπτουν ὅλον τὸ πλάτος τοῦ τοίχου ἀφ' ἑνὸς μὲν δημιουργοῦν ἐνδιαφέρουσαν διακοσμητικὴν ἐντύπωσιν ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐνισχύουν τὴν στερεότητά του, γίνονται δηλαδή λειτουργικὸν στοιχεῖον τῆς κατασκευῆς.

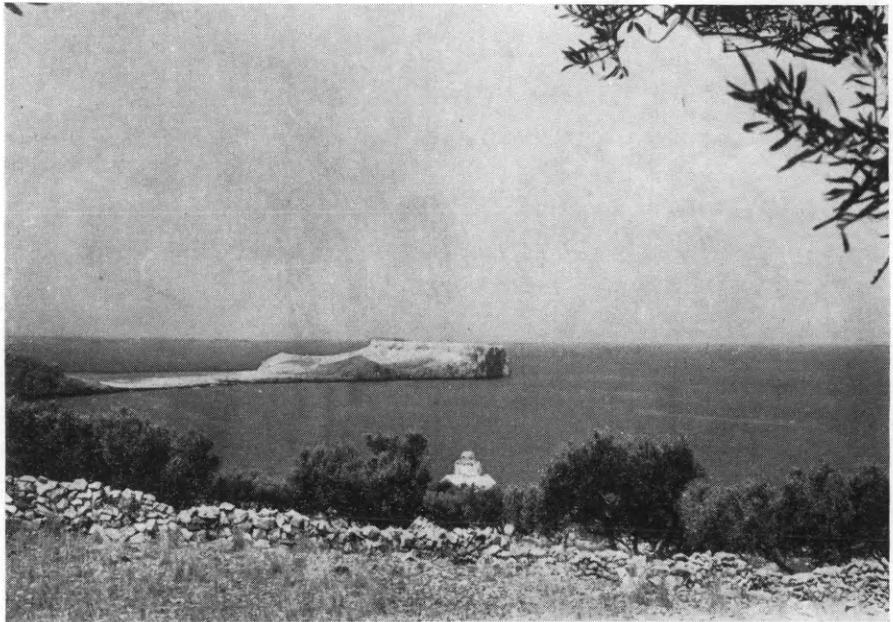
Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἀνασκαφὴ μόλις εὐρίσκεται εἰς τὴν πρώτην φάσιν της καί, ὡς ἐλέχθη, θέτει πλῆθος προβλημάτων, τῶν ὁποίων δὲν ἔχει ἴσως νόημα ἢ ἀπαρίθμησις. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι καὶ τί ἀκριβῶς εἶναι τὸ διὰ τὴν ἀκρόπολιν τῆς Σπάρτης τεράστιον αὐτὸ οἰκοδόμημα. Εἶναι μεταξὺ τῶν ἀναφερομένων ὑπὸ

του ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ; ἀνήκει πράγματι εἰς τὸν 4^{ον} αἰῶνα; ἢ εἶναι μεταγενεστέρα ρωμαϊκὴ μίμησις κλασσικῶν τύπων; εἶναι μεμονωμένον ἢ ἀνήκει εἰς εὐρύτερον σύνολον καὶ ἀκόμη μήπως δὲν ἀνήκει εἰς τὰ ἱερὰ τῆς ἀκροπόλεως ἀλλ' ἐντάσσεται εἰς τὰ δημόσια οἰκοδομήματα τῆς Ἀγορᾶς, ἢ ὁποία δὲν εὐρίσκεται ὅπου ἐνομιζέτο μέχρι σήμερον.

Εἰς τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ καὶ εἰς πλῆθος ἄλλων μόνον ἢ διεύρυνσις καὶ ἢ μετὰ μεγαλυτέρας ἐντάσεως ἐνέργεια τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὸν ζωτικὸν τοῦτον χῶρον τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἠμπορεῖ νὰ δώσῃ ἀπάντησιν.

13. ΜΑΝΗ. Τηγάνι.

Πρὸς Νότον τοῦ Πύργου Διροῦ, ἀπέναντι τοῦ μικροῦ χω-

Εἰκ. 135. Τὸ ἀκρωτήριο Τηγάνι.

ρίου Μέξαπος, εἰσχωρεῖ ἐντὸς τῆς θαλάσσης στενὴ καὶ βραχῶδης γλῶσσα γῆς, τὸ ἀκρωτήριο Τηγάνι (εἰκ. 135). Ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ ἄκρου του διαμορφοῦται ὑπὸ τῶν ἀποκρήμνων βράχων φυσικὸν φρούριον, τοῦ ὁποίου τὰ βατὰ σημεῖα ὠχύρωσε πολεμικὴ τέχνη παλαιᾶς ἐποχῆς. Ἐντὸς τοῦ φρουρίου πλὴν τῶν πολλῶν δεξαμενῶν ὀμβρίου ὕδατος τὴν προσοχὴν τοῦ ἐπισκέπτου ἐπισύρει ὄρ-

θιος ἀρράβδωτος κίων ἐκ τεφροῦ μαρμάρου ἐμπεπηγμένος λοξῶς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, νοτίως ἠρειπωμένου κτηρίου. Ὁ κίων οὗτος φέρει ἐπὶ τοῦ κορμοῦ του ἐγγάρακτον ἀνισοσκελῆ σταυρὸν μὲ τὰ συνήθη γράμματα ΙC ΧC ΝΙΚΑ. Ἐκ τοῦ παρ' αὐτὸν ἐκκλησιαστικοῦ κτηρίου διεκρίνοντο εἰς μικρὸν ὕψος ὑπὲρ τὴν ἐπίχωσιν ἀραιὰ τμήματα τῶν πλαγίων πλευρῶν καὶ τοῦ νάρθηκος. Τὸ ἐρείπιον ἔχει κτισθῆ δι' ἀργῶν λίθων καὶ ὀλίγων πορολίθων,

Εἰκ. 136. Αἱ ἀψίδες τοῦ εἰς Τηγάνι ναοῦ.

παρεμβαλλομένων ἐνιαχοῦ εἰς τοὺς ἀρμούς πλινθίνων πλακῶν. Λευκόν, πλατὺ μύστρισμα καλύπτει ἐν πολλοῖς τοὺς λίθους. Συνημμένα πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ μνημείου ὑπάρχουν ἐρείπια ἄλλων κτισμάτων.

Αἱ δυσκολίαι τῆς καθ' ἡμέραν μεταβάσεως εἰς τὸ ἀκρωτήριον περιώρισαν τὴν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Δρανδάκη γενομένην ἀνασκαφὴν εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ κτηρίου, καθ' ἣν ἀπεκαλύφθησαν τρεῖς ἀψίδες ἐξωτερικῶς τρίπλευροι (εἰκ. 136), ὧν ἡ μέση ἔχει ἐσωτερικὴν χορδὴν μήκους 6.40 μ., ἐνῶ ἡ χορδὴ ἐκάστης τῶν πλαγίων ἀψίδων εἶναι μικροτέρα τοῦ ἐνὸς τρίτου τῆς μέσης. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ κτηρίου ἦτο ἐπενδε-

δυμένη ἐξωτερικῶς διὰ μεγάλων πορολίθων (ένος τῶν ὁποίων ἡ ἐπιφάνεια ἔχει διαστάσεις 0.56×0.36 μ.). Ἐκατέρωθεν τοῦ πρεσβυτερίου ἐμορφοῦτο ἀνά ἓν αὐτοτελές διαμέρισμα, εἰς τὸ ὁποῖον προφανῶς ἀπέληγεν ἑκάτερον τῶν πλαγίων κλιτῶν. Τὸ διαμέρισμα, ἔχον ἀψίδα πρὸς Ἀνατολάς, ἐπεκοινώνει ἀπὸ Δυσμῶν πρὸς τὸ κλιτος διὰ θύρας. Εἰς τὸν βόρειον καὶ τὸν νότιον

Εἰκ. 137. Γλυπτὰ ἐκ τῆς εἰς Τηγάνι ἀνασκαφῆς.

τοῖχον τοῦ ἱεροῦ ἐσχηματίζετο κόγχη διατρυπωμένη πιθανώτατα δι' ἀνοίγματος, μέσφ τοῦ ὁποίου εἰσήρχετό τις ἀπὸ τοῦ πρεσβυτερίου εἰς ἑκάτερον τῶν πλαγίων διαμερισμάτων. Ἀπέβαινε κατὰ ταῦτα πολὺ πιθανὸν ὅτι τὸ ἐρείπιον, ἔχον μῆκος 23 μ. καὶ πλάτος ἐσωτερικὸν 14.70 μ., ἀνῆκεν εἰς τρίκλιτον βασιλικὴν μετὰ νάρθηκος. Ἐκ τοῦ χώρου τοῦ μνημείου περισυνελέγησαν ἢ ἤλθον εἰς φῶς κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν πολλὰ τεμάχια γλυπτῶν ἀνήκοντα εἰς διαφόρους ἐποχάς. Ἴσως οἱ ἐντὸς τοῦ φρουρίου διαμένοντες βυζαντινοὶ στρατιῶται, καὶ δὴ ὅσοι ἐγνώριζον τὴν χρῆσιν τῆς σμίλης, ἐλάξευον κατὰ καιροὺς ἀρχιτεκτονικὰ μέλη συμπληροῦντες ὑπάρχοντα ἢ ἀντικαθιστῶντες παλαιότερα ἵνα διασκεδάξουν τὴν ἀνίαν τῶν ἐκ τῆς παραμονῆς τῶν εἰς τὸν τραχὺν καὶ ἔρημον τόπον. Δύο τῶν εὑρεθέντων γλυπτῶν παρέχει ἡ εἰκὼν 137.

Οἱ νεώτεροι περίοικοι λεηλατοῦντες τὸ ἐρειπωθὲν μνημεῖον ἀπεκόμιζον ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ τμήματα τοῦ γλυπτοῦ διακόσμου του διὰ νὰ στολίσουν μὲ αὐτὰ τοὺς ἀνεγειρομένους εἰς τὰ χωρία των ναοὺς. Οὕτω τὸν πόδα τῆς ἁγίας Τραπεζῆς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναλήψεως εἰς τὸν Μέξαπον ἀποτελοῦν δύο πόδια κίωνων ἐκ τεφροῦ μαρμάρου (εἰκ. 138) τεθειμένα τὸ ἓν ἐπὶ τοῦ ἄλλου. Ὅτι δὲ ταῦτα προέρχονται ἐκ τοῦ ἐν μέρει ἀνασκαφέντος μνημείου μαρτυροῦν τεμάχια ποδίων παρεμφεροῦς λαξεύσεως εὑρεθέντα κατὰ τὴν ἀνασκαφήν. Καὶ εἰς τὸν Ἅγιον Νικόλαον τοῦ χωρίου Σταυρὶ τὸν πόδα τῆς ἁγίας Τραπεζῆς ἀποτελεῖ ὅμοιον πόδιον καὶ δίζωνον κιονόκρανον (εἰκ. 139), ἐνῶ ἔξω τῆς ἐκκλησίας ἀπό-

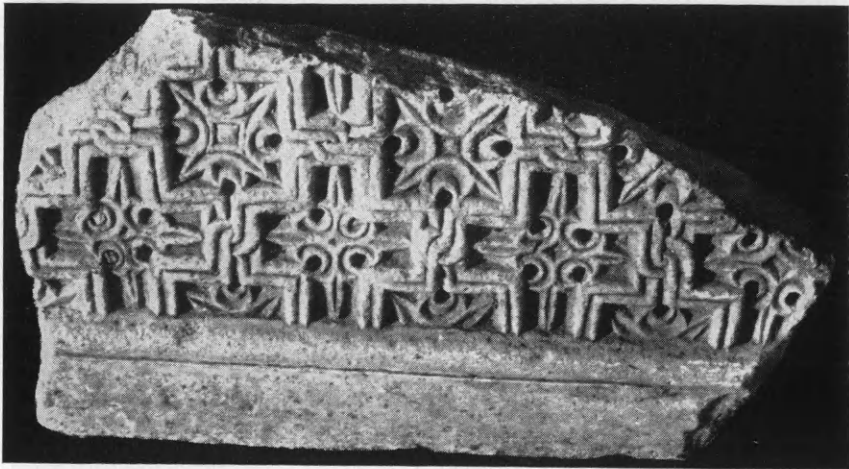
Εἰκ. 138. Μέξαπος, ναὸς Ἀναλήψεως, ἁγία Τράπεζα. Πόδια ἐκ τοῦ εἰς Τηγάνι ναοῦ.

Εἰκ. 139. Σταυρὶ, ναὸς Ἁγίου Νικολάου, ἁγία Τράπεζα. Κιονόκρανον πιθανότατα ἐκ τοῦ εἰς Τηγάνι ναοῦ.

κείνται δύο τεμάχια θωρακίων, ἀναμφιβόλως προερχόμενα ἐκ τοῦ εἰς τὸ Τηγάνι ναοῦ, ὡς μαρτυροῦν ἄλλα ὅμοια ἐλθόντα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εἰς φῶς, ὧν ἓν ἀπεικονίζεται εἰς τὴν εἰκόνα 140. Καὶ οἱ τοῖχοι ἐκκλησίας τοῦ ἀπωτέρω κειμένου χωρίου Κοῦνος ἔχουν ἐξωτερικῶς διακοσμηθῆ με γλυπτὰ θωράκια κλίμακος ἄμβωνος καὶ ἄλλα ἐκ τοῦ αὐτοῦ μνημείου πιθανώτατα προερχόμενα.

Ὁ χρόνος ἀνεγέρσεως τοῦ εἰς Τηγάνι ναοῦ εἶναι πρόωρον νὰ καθορισθῆ πρὶν ἢ ὀλοκληρωθῆ ἢ ἀνασκαφῆ. Ἡ ὀλοκλήρωσις

Εἰκ. 140. Σταυροί. Τμήμα θωρακίου ἐκ τοῦ εἰς Τηγάνι ναοῦ.

πάντως τῆς ἀνασκαφῆς, παρὰ τὴν δυσκολίαν της, εἶναι εὐκαταία, ἐπειδὴ ὑπάρχει ἐλπίς νὰ ἐπιχύσῃ φῶς καὶ εἰς τὸ πρόβλημα τοῦ κάστρου τῆς Μαΐνης, τοῦ ταυτιζομένου ὑπὸ τινων πρὸς τὸ φρούριον, ἐν ᾧ ἀπεκαλύφθη τὸ μνημεῖον.

14. ΗΛΙΣ

Ἡ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συνεχισθεῖσα ἐν ἀρχαίᾳ Ἡλιδι ἀνασκαφῆ ἐγένετο ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Γιαλούρη τῆ συνεργασίᾳ τῆς Δίδος Βερόνικας Λεόν, ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ Αὐστριακοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, ὡς καὶ τοῦ κ. Ἡλία Ἀνδρέου καὶ τῆς Δίδος Μιράντας Χατζιώτη, διπλωματούχων ἀρχαιολόγων. Μετέσχε ταύτης καὶ ὁ καθηγητὴς τῆς Ἀρχαιολογίας κ. Ἀλέξανδρος Καμπίτογλου.

Κατὰ τὰς ἀνωτέρω ἐργασίας ἀπεκαλύφθη μέγα τμήμα τῆς Νοτίας Στοᾶς καὶ συνεχίσθη ἡ ἀποκάλυψις τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου καὶ τῆς ὀρχήστρας αὐτοῦ.

1. Νοτία Στοά. Ἐκτὸς τῆς ἐπαναποκαλύψεως τῶν ὑπὸ τῆς παλαιᾶς Αὐστριακῆς ἀνασκαφῆς ἀνασκαφέντων τμημά-

Εἰκ. 141. Ἡ Νοτία Στοά τῆς ἀρχαίας Ἡλίδος ἀπὸ Δυσμῶν.

των τῆς Στοᾶς ἀνεσκάφη συστηματικῶς μέγα μέρος αὐτῆς καὶ δὴ τὸ κατὰ μῆκος τῶν πεσσῶν τμήμα, ὡς καὶ τὸ τμήμα τὸ περιλαμβάνον τὴν σειρὰν τῶν κατακειμένων λίθων τοῦ θεμελίου τοῦ ἐσωτερικοῦ τοίχου τῆς Στοᾶς (εἰκ. 141-142). Διὰ διανοίξεως ἱκανοῦ ἀριθμοῦ τάφρων κατέστη δυνατὸς διὰ πρώτην φορὰν ὁ προσδιορισμὸς τῶν διαστάσεων τῆς Στοᾶς (εἰκ. 143).

Κατὰ τὴν ἐσκαφὴν μεγάλου τμήματος τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Στοᾶς ἀπεκαλύφθησαν ὀκτὼ τάφοι, ὑστερορρωμαϊκῆς πιθανότατα ἐποχῆς, οὐδὲν κτέρισμα περιέχοντες (εἰκ. 142 καὶ 144). Ἐκ τούτων ὁ εἷς ἦτο κεραμοσκεπῆς (εἰκ. 144), οἱ δὲ ἕτεροι ἑπτὰ

κιβωτιόσχημοι ἐπενδεδυμένοι κατὰ τὰ τοιχώματα διὰ λίθων καὶ κεράμων καὶ κεκαλυμμένοι οἱ μὲν δύο διὰ μεγάλων, ἀνισομεγέθων, ὀρθογωνίων πλακῶν, οἱ δὲ ἕτεροι ἕξ δι' ἀργῶν πλακῶν (εἰκ. 142 καὶ 145). Οἱ τάφοι οὗτοι, ὁμοῦ μετὰ τῶν αὐτόθι κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1960 (Ἔργον 1960, σ. 133) ἀποκαλυφθέντων

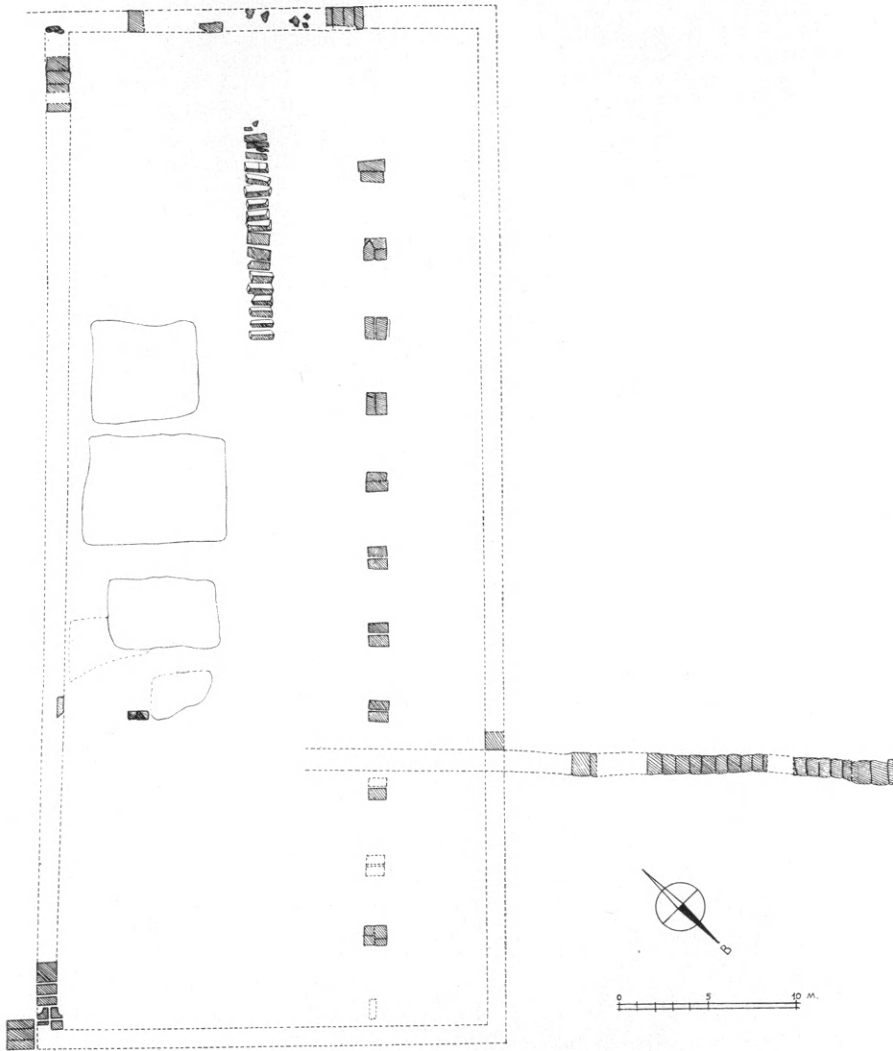

Εἰκ. 142. Τμήμα τῆς Νοτίας Στοᾶς τῆς Ἡλίδος, περιλαμβάνον τὴν σειρὰν τῶν κατακειμένων λίθων καὶ ρωμαϊκὸν τάφον.

ἐτέρων, ἐπίσης ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, προϋποθέτουν βεβαίως ὅτι ἡ Στοὰ εἶχεν ἤδη καταστραφῆ καὶ ἐγκαταλειφθῆ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην.

Ἐντὸς τῆς Στοᾶς καὶ ἰκανῶς ὑψηλότερον τοῦ ἀρχικοῦ δαπέδου ἀπεκαλύφθη πλήρως τὸ ὑπὸ τοῦ O. WALTER ἐν μέρει μόνον ἀποκαλυφθὲν ψηφιδωτόν (εἰκ. 143). Τοῦτο διατηρούμενον ἐν μέρει μόνον εἰς καλὴν κατάστασιν (σωζ. διαστ. 22.50 × 8.00 μ.) σύγκειται ἐκ πολυαριθμῶν γεωμετρικῶν κατὰ τὸ πλεῖστον πολυχρῶμων κοσμημάτων. Ἀνήκει πιθανότατα εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν (εἰκ. 146-149). Ἄξιον μνείας εἶναι ὅτι τὸ ψηφιδωτόν τοῦτο περιορίζεται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Στοᾶς, μὲ τὴν διακόσμησιν διατεταγμένην ἀπὸ Δ. πρὸς Α. Φαίνεται λοι-

πὸν ὅτι τμῆμα τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου τῆς Στοᾶς μετεσκευάσθη κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους εἰς βασιλικήν, τῆς

Εἰκ. 143. Κάτοπις τῆς Νοτίας Στοᾶς.

ὁποίας τὸ ὑπερυψωμένον δάπεδον διεκοσμήθη διὰ τοῦ ἀνωτέρου ψηφιδωτοῦ.

Συνεκεντρώθησαν πολυάριθμα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς ὄστρακα, χρονολογούμενα ἀπὸ τῆς γεωμετρικῆς μέχρι καὶ τῆς ρωμαϊκῆς

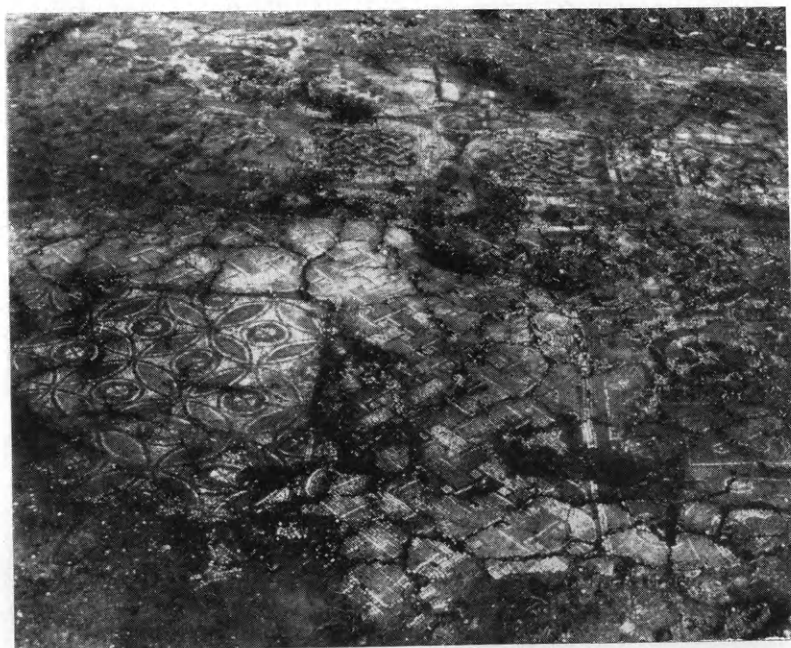
Εικ. 144. Ὁ κεραμοσκεπής τάφος τῆς Νοτίας Στοᾶς τῆς Ἡλίδος.

Εικ. 145. Τέσσαρες ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων κιβωτιοσχίμων
ρωμαϊκῶν τάφων τῆς Νοτίας Στοᾶς τῆς Ἡλίδος.

Είκ. 146. Ψηφιδωτὸν δάπεδον τῆς Νοτίας Στοᾶς τῆς Ἡλίδος.

Είκ. 147. Ψηφιδωτὸν δάπεδον τῆς Νοτίας Στοᾶς τῆς Ἡλίδος.

ἐποχῆς, μεταξύ τῶν ὁποίων πλεονάζουν τὰ ὄστρακα προίμου ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς. Ἰδιαιτέρας μνείας ἄξια εἶναι τὰ ἐξῆς εὐρήματα: πολυάριθμα χαλκᾶ νομίσματα ἐλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων, ὀλίγα τεμάχια πηλίνων εἰδωλίων, τμήμα πηλίνης λεοντοκεφαλῆς ὑδρορροῆς, λύχνοι καὶ θησαυρὸς ἀργυρῶν νομισμάτων Αὐστρίας τῆς ἐποχῆς τῆς Μαρίας Θηρεσίας.

Εἰκ. 148. Ψηφιδωτὸν δάπεδον τῆς Νοτίας Στοᾶς τῆς Ἡλίδος.

2. Θέατρον. Ἀπεκαλύφθη τὸ ὄπισθεν τοῦ ἀναλήματος τῆς ἀνατολικῆς παρόδου τμήμα τοῦ κοίλου, εἰς πλάτος ἀντίστοιχον ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἀπεκαλύφθη κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ὄπισθεν τῆς δυτικῆς παρόδου (εἰκ. 150).

Εἰς τὸ ἀποκαλυφθὲν ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ κοίλου ἀνευρέθησαν τμήματα τῶν λιθίνων βαθμίδων, ὡς καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἰς τὸ ἀντίστοιχον δυτικὸν τμήμα, διατεταγμένα ἐπὶ τοῦ πρᾶνοῦς αὐτοῦ εἰς κανονικὰς μεταξύ των ἀποστάσεις καὶ σχηματίζοντα ἐπάλληλα τόξα ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὸ τόξον τοῦ κοίλου (εἰκ. 150). Τέλος διὰ διανοίξεως τομῆς εἰς τὸ μέσον

τοῦ κοίλου ἀπεκαλύφθησαν τρία ἀλλεπάλληλα στρώματα ἀνήκοντα πιθανῶς εἰς τὰς διαφόρους φάσεις διαμορφώσεως τῶν πρᾶνῶν αὐτοῦ. Ἐν τῶν στρωμάτων σύγκειται ἐκ ποταμίων χαλίκων καὶ πηλοῦ. Ἐπίσης ἀπεμακρύνθη τὸ ὑπολειπόμενον τμήμα τῆς βαθείας ἐπιχώσεως, ἣ ὁποία ἐκάλυπτε τὴν ὀρχήστραν, ἀποκαλυφθέντος ἐξ ὀλοκλήρου τοῦ χώρου αὐτῆς.

Διὰ γενομένων πέντε τάφρων εἰς τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ

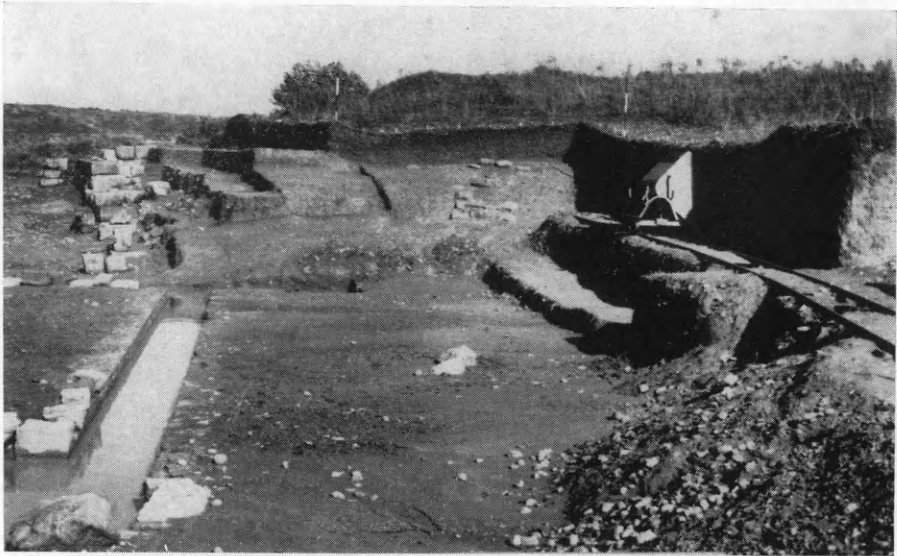
Εἰκ. 149. Ψηφιδωτὸν δάπεδον τῆς Νοτίας Στοᾶς τῆς Ἡλίδος.

πρᾶνοῦς τοῦ κοίλου πρὸς τὴν ὀρχήστραν εὐρέθη ὁ ἀποχετευτικὸς ἀγωγὸς τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου, ἄνευ ὅμως τῆς ἐξ ὀρθίων πλακῶν ἐπενδύσεως τῶν τοιχωμάτων αὐτοῦ. Οὗτος κατεχώσθη κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν, ὅποτε κατεσκευάσθη ὁ ἐκ κεράμων καὶ λίθων ἀγωγός, ὁ ἀποκαλυφθεὶς κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν προηγουμένων ἐτῶν (Ἔργον 1962, 144 κ.έ. εἰκ. 17 καὶ 1963, 173, 177), ἣ δὲ ἐπιφάνεια τῆς ὀρχήστρας ὑπερυψώθη εἰς ὕψος 0.70 μ. ἀπὸ τοῦ πυθμένου τοῦ ἀρχικοῦ ἀγωγοῦ. Ὁ ἀνωτέρω παλαιότερος ἀποχετευτικὸς ἀγωγὸς τῆς ὀρχήστρας, σχηματίζων ἡμικύκλιον, ἐπέτρεψε τὸν προσδιορισμὸν τοῦ κέντρου τόσον τῆς ὀρχήστρας,

ὅσον καὶ τοῦ τόξου τοῦ κοίλου. Τὸ κέντρον τοῦτο εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ ἄξονος τοῦ διερχομένου ἐκ τοῦ μέσου τοῦ μήκους τῆς σκηνῆς καὶ εἰς ἀπόστασιν 9.00 μ. ἀπὸ τοῦ τοίχου τοῦ προσκηνίου.

Κατόπιν τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης δύναται πλέον νὰ προσδιορισθῇ τόσον ἡ κλίσις τοῦ κοίλου, ὅσον καὶ ἡ ἐξωτερικὴ περίμετρος αὐτοῦ.

Ἄξιον μνείας εἶναι, ὅτι ἐσωτερικῶς τοῦ ἀναλήμματος τῆς

Εἰζ. 150. Τὸ θέατρον τῆς Ἡλίδος μετὰ τὸ ἀποκαλυφθὲν ἐσωτερικῶς τοῦ δυτικοῦ ἀναλήμματος τῆς ἀνατολικῆς παρόδου τμήμα τοῦ κοίλου.

ἀνατολικῆς παρόδου δὲν εὐρέθησαν ἕτερα παλαιότερα ἀναλήμματα, ὡς εἶχον εὐρεθῆ εἰς τὸ ἀντίστοιχον δυτικὸν τμήμα.

Ὅθεν δοθέντος ὅτι, ἄνευ ἀμφιβολίας, τὸ ἀνάλημα τοῦτο τῆς ἀνατολικῆς παρόδου μετὰ τοῦ πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ἀναλήμματος τοῦ κοίλου ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν ἀνάλημα τῆς δυτικῆς παρόδου (βλ. Ἔργον 1963), ἐπιτρέπεται νὰ εικάσωμεν ὅτι ἡ κατασκευὴ τοῦ θεάτρου ἤρχισεν ἐκ τοῦ δυτικοῦ τμήματος διὰ τῆς κατασκευῆς τοῦ παλαιότερου ἀναλήμματος, τόσον τῆς παρόδου ὅσον καὶ τοῦ πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τμήματος τοῦ κοίλου καὶ μόνον ὅταν ταῦτα κατωλίσθησαν ἀποδειχθέντα ἀσθενῆ καὶ κατεσκευάσθη τὸ δεύτερον ἀνάλημα ἐπροχώρησεν ἡ κατασκευὴ καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος. Ἐνεκα τούτου τὸ ἀνατολικὸν ἀνάλημα εἶναι τελειότερον καὶ τεχνικώτερον ὠκοδομημένον λό-

γῶ τῆς κτηθείσης ἐμπειρίας κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀναλήμματος τοῦ δυτικοῦ τμήματος.

Τὰ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ θεάτρου συγκεντρωθέντα εὐρή-

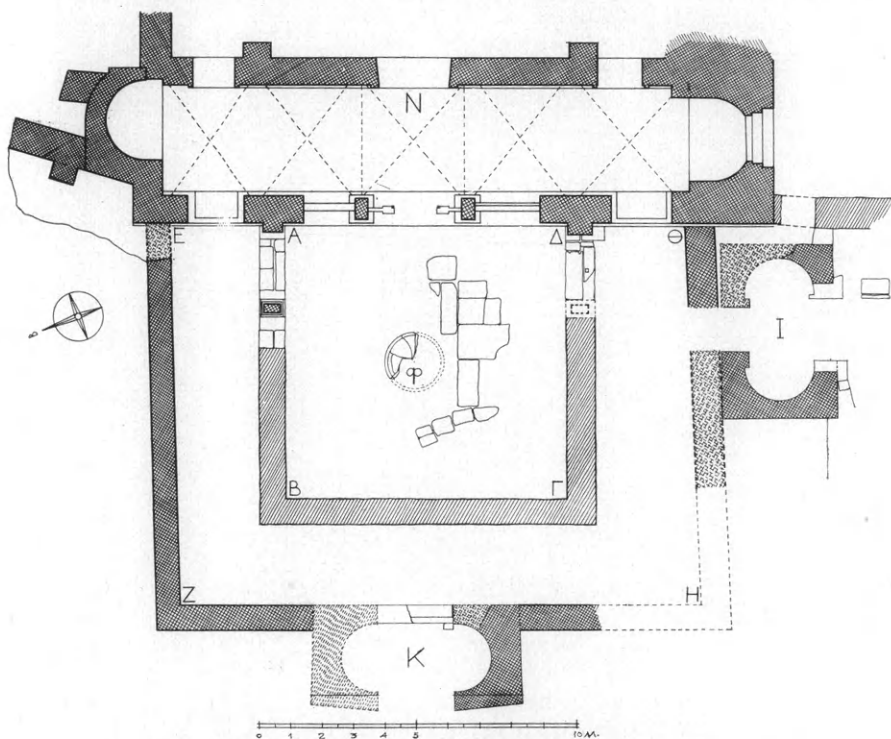
Εἰκ. 151. Οἱ πέντε κιβωτιόσχημοι ρωμαϊκοὶ τάφοι τοῦ χωρίου Γαλούπι τῆς ἀρχαίας Ἡλίδος.

ματα ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ὄστρακα ἐλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Πρὸς τούτοις εὐρέθη μέγας ἀριθμὸς χαλκῶν νομισμάτων ὡς καὶ χαλκαῖ ψῆφοι, γνωστὰ ὡς tesserae = εἰσιτήρια.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς, κατόπιν παρασχεθει-
σῶν πληροφοριῶν, ἐγένετο μικρὰ ἔρευνα ἐντὸς τοῦ κήπου τῆς ἐν
Γαλουπίῳ οἰκίας τοῦ Βασιλείου Κουραχάνη, ἔνθα εὐρέθη ὁμὰς
ἐξ ὀκτὼ τάφων ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἐκ τούτων οἱ τρεῖς ἦσαν κε-
ραμοσκεπεῖς, οἱ δὲ ἕτεροι πέντε κιβωτιόσχημοι, ἐπενδεδυμένοι
κατὰ τὰ τοιχώματα αὐτῶν δι' ὀπτῶν πλίνθων καὶ καλυπτόμενοι
διὰ καλῶς πελεκημένων πλακῶν ἀνομοίου μεγέθους (εἰκ. 151).
Οἱ δύο τῶν κιβωτιοσχημῶν τάφων ἦσαν μικρῶν διαστάσεων,
ἀνήκοντες εἰς παῖδας. Οἱ τάφοι δὲν περιεῖχον κτερίσματα, πλὴν
ἐνὸς περιέχοντος ρωμαϊκὸν λύχνον.

15. ΠΑΡΟΣ

Ἐν Πάρῳ συνέχισεν ἡ Ἑταιρεία διὰ τοῦ Γεν. Γραμματέως

Εἰκ. 152. Κάτοπις τοῦ ἀποκαλυφθέντος παλαιοχριστιανικοῦ αἰθρίου.

αὐτῆς, καθηγητοῦ Ἄν. Ὁρλάνδου, τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ πρὸ τοῦ
Ἰουστινιανείου ναοῦ τῆς Καταπολιανῆς εὐρεθέντος παλαιο-

χριστιανικοῦ αἰθρίου. Τούτου πέρυσιν εἶχον ἔλθει εἰς φῶς τμήματα α) τῶν ἐσωτερικῶν στυλοβατῶν, οἵτινες ἀνεχώρουν καθέτως πρὸς τὴν πρόσοψιν ἀπὸ τῶν ἐκατέρωθεν τοῦ τριβήλου ἀντηρίδων (εἰκ. 152, Α, Δ), β) τοῦ βορείου ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ αἰθρίου (εἰκ. 152, Ε) καὶ γ) ὀλόκληρος ἡ ἀπὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς, ἐν εἴδει ἀμφικόγγου προπύλου, εἴσοδος εἰς τὸ αἶθριον (εἰκ. 152, Ι).

Εἰκ. 153. Τὸ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ αἰθρίου ἀποκαλυφθὲν τμήμα τοῦ προπύλου. Ὅψις ἀπ' Ἀνατολῶν.

Ἐπεκταθείσης ἐφέτος τῆς ἀνασκαφῆς πρὸς Δυσμᾶς ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἐδάφη κατασκευῆς ὀλοκλήρου τοῦ αἰθρίου ἥτοι α) ἡ συνέχεια τοῦ βορείου ἐξωτερικοῦ τοίχου (Ε-Ζ) διατηρουμένου εἰς ὕψος ἑνὸς περίπου μέτρου, β) ἡ συνέχεια τοῦ θεμελίου τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου στυλοβάτου (Α Β) καὶ (Δ Γ), γ) ὀλόκληρον τὸ θεμέλιον τοῦ στυλοβάτου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς (Β Γ) καὶ τέλος δ) τμήματα τοῦ ἐξωτερικοῦ δυτικοῦ τοίχου (Ζ Η) μετὰ τοῦ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μήκους αὐτοῦ προσκεκολλημένου προπύλου (Κ), ἔχοντος τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς ἀμφικόγγον σχέδιον πρὸς τὸ πέρυσιν ἀποκαλυφθὲν πρόπυλον τῆς νοτίας εἰσόδου, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τούτου διεσώθη μόνον τὸ νότιον ἥμισυ (εἰκ. 153 καὶ 154) καὶ ἐκ τῶν κατωφλίων τῆς διπλῆς θύρας του μόνον τὸ τῆς ἐσωτερι-

κῆς (εἰκ. 152 καὶ 153) διασῶζον καὶ τὰς χάριν τῶν στροφίγγων τῶν θυροφύλλων του δύο κυκλικῶς ὁπὰς κατὰ τὰ ἄκρα του (εἰκ. 153).

Ἔχομεν οὕτω πλέον βεβαίαν τὴν ὄλην μορφήν καὶ τὰς διαστάσεις τοῦ αἰθρίου (ἔξωτερικῶς 11.75 × 16.65) τῆς πρώτης περιόδου, ὅπερ φαίνεται κατηργήθη, ὅταν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ὁ ναὸς τῆς Καταπολιανῆς διεμορφώθη εἰς τρουλλαῖον.

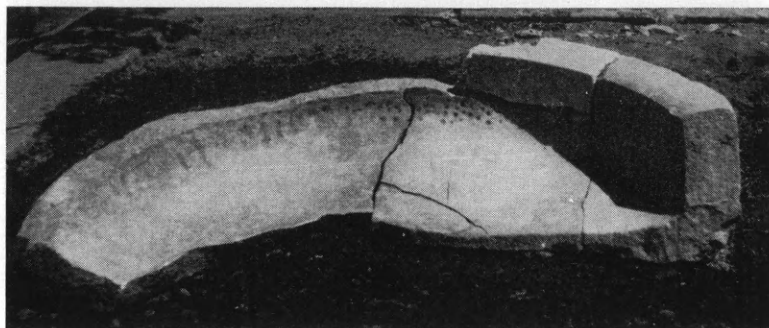

Εἰκ. 154. Τὸ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ αἰθρίου ἀποκαλυφθὲν νότιον ἥμισυ τοῦ προπύλου. Ὅψις ἀπὸ Δυσμῶν.

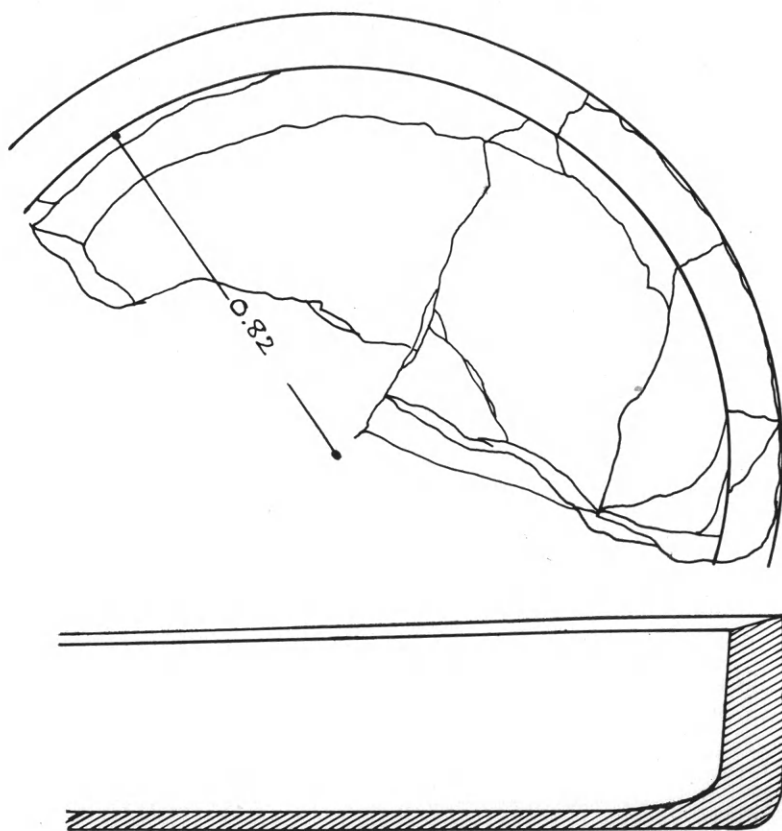
Ἡ ἐσωτερικὴ αὐλὴ τοῦ αἰθρίου ἦτο ἐστρωμένη διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς κεῖνται ἀκόμη κατὰ χώραν (εἰκ. 152), ἐν ᾗ ἄλλαι, φέρονσαι κάτωθεν σπουδαῖα ἀρχαῖα ἀνάγλυφα (Ἔργον 1962, εἰκ. 221, 222) καὶ τεθεῖσαι ἀντιστρόφως εὐθὺς πρὸ τοῦ τριβήλου καὶ παραλλήλως πρὸς αὐτό, μετεκομίσθησαν εἰς τὸ μουσεῖον Πάρου.

Ἐκ τῶν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ αἰθρίου γενομένων κινητῶν εὗρημάτων τὰ ἀξιολογώτερα εἶναι συναρμολογηθέντα τεμάχια μαρμαρίνης φιάλης (διαμέτρου 1.80 μ. καὶ βάθους 0.38 μ.) (εἰκ. 156) λείας ἐσωτερικῶς ἀλλ' ἐχούσης τὴν ἐξωτερικὴν παρειὰν εἰργασμένην διὰ τοῦ βελονίου (εἰκ. 155). Ἡ φιάλη αὕτη

δὲν εὐρέθη κατὰ χώραν, ἀλλὰ τεθραυσμένη εἰς τεμάχια ἐντὸς

Εἰκ. 155. Τὰ εὐρεθέντα τεμάχια τῆς φιάλης τοῦ αἰθρίου.

Εἰκ. 156. Κάτοπις καὶ τομὴ τῆς εὐρεθείσης φιάλης.

τῆς αὐλῆς. Δὲν εἶναι ὅμως ἀπίθανον νὰ ἦτο, ὡς συνήθως, ἰδρυμένη εἰς τὸ κέντρον τῆς αὐλῆς τοῦ αἰθρίου.

16. ΚΡΗΤΗ. α) Κατσαμπᾶς.

Διὰ τοῦ ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Κρήτης κ. Στυλ. Ἀλεξίου ἐνηργήθη καὶ ἐφέτος ἀνασκαφὴ ἐν Κατσαμπᾶ μετὰ τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα :

Εἰκ. 157. Ὁ δρόμος τοῦ τάφου Η.

Ἀνεσκάφη ὁ δρόμος τοῦ πέρυσιν ἀποκαλυφθέντος τάφου Η (εἰκ. 157), ὅστις ἀπέδωσε τὴν ἐλεφαντίνην μετ' ἀναγλύφου παραστάσεως ταυρομαχίας πυξίδα καὶ σειρὰν ἐνδιαφερόντων πηλίνων καὶ λιθίνων ἀγγείων. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ δρόμου τοῦ τάφου (παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ὁποίου εἶχον εὑρεθῆ δύο λίθινα ἀγγεῖα, ἐξ ὧν

τὸ ἐν αἰγυπτιακόν, καὶ δύο χρυσᾶ γλωσσοειδῆ διαδήματα), ἐπεβάλλετο νὰ πραγματοποιηθῆ, διότι ὑφίσταντο ἐλπίδες ἀνακαλύψεως καὶ ἄλλων πολυτίμων ἀντικειμένων ἐντὸς τοῦ δρόμου. Ἐν τούτοις ὁ δρόμος εὐρέθη κενός, ἐκτὸς ἀριθμοῦ τινος ψήφων ἐκ φαγεντιανῆς, παρέσχεν ὅμως ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐνδιαφέρουσαν παρατήρησιν ὅτι δὲν ἦτο ἀνοικτὸς ἀνωθεν ἀλλ' εἶχεν ὀροφὴν θολωτὴν λαξευμένην εἰς τὸν μαλακὸν βράχον, ἧς ἐσώζετο μικρὸν τμῆμα ἔμπροσθεν τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου. Ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ δρόμου ἦτο πρόδηλον ὅτι τὰ τοιχώματα συνηνοῦντο ἀρχικῶς καὶ ὅτι ὑπῆρχε τὸ πάλαι ὀροφὴ λαξευτὴ καταρρεύσασα. Τοῦτο συνήγето ἐκ τοῦ ὅτι ἡ λεία ἐπιφάνεια τοῦ βράχου διεκόπτετο εἰς ὕψος 6.80 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου καὶ καθίστατο ἀνώμαλος συνεπεία τῆς καταρρεύσεως τοῦ ἀρχικῶς συμφυοῦς τμήματος τοῦ βράχου, ὅπερ ἀπετέλει τὴν ὀροφὴν.

Βάθος ὁ δρόμος εἶχε κατὰ μὲν τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον αὐτοῦ 7.90 μ., κατὰ δὲ τὸ δυτικὸν 8.58 μ., σχηματιζομένης οὕτω κατωφρείας πρὸς τὸν θάλαμον. Τὸ μῆκος αὐτοῦ ἦτο 9.30 μ., τὸ δὲ πλάτος 1.38 μ. πρὸ τοῦ τάφου καὶ 0.95 μ. κατὰ τὴν ἔναρξιν. Τὰ τοιχώματα συγκλίνουν πρὸς τὰ ἄνω ἀπέχοντα κατὰ μὲν τὸ κατώτερον μέρος αὐτῶν παρὰ τὸ δάπεδον 1.38 μ., εἰς δὲ τὸ σημεῖον γενέσεως τοῦ θόλου περὶ τὸ 1 μ.

Λόγω τοῦ μεγάλου βάρους καὶ μήκους τοῦ δρόμου ἡ ἀνασκαφὴ αὐτοῦ ὑπῆρξε μακρὰ καὶ ἐπίπονος.

17. ΚΡΗΤΗ. β) Βαθὺ Ἡρακλείου.

Μία τυχαία ἄλλη ἀνασκαφὴ τάφου προεκλήθη κατ' Ἰούλιον τοῦ 1964 ἀπὸ προωθητῆρος ἀγροτικῆς ὁδοῦ ἀγούσης ἀπὸ τοῦ συνοικισμοῦ Ἁγίου Ἰωάννου εἰς Βαθύ, Πάνω Βάθειας. Κατὰ ταύτην εὐρέθη κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ρεῖθρον τῆς ὁδοῦ ἡ εἴσοδος λαξευτοῦ τάφου (εἰκ. 158). Ὁ θάλαμος εὐρίσκεται εἰς τὸν ἐκ κούσκουρα δέτην, ὁ ὁποῖος ὑπέρεκειται τῆς ὁδοῦ. Τὸ σημεῖον εὐρέσεως τοῦ τάφου κεῖται εἰς ἀπόστασιν περίπου 200 μ. ἀπὸ τῆς διακλαδώσεως τῆς ὁδοῦ πρὸς Ἐπισκοπὴν καὶ τοῦ ἀγροτικοῦ δρόμου πρὸς Βαθύ.

Ἡ ἐπακολουθήσασα συστηματικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ τάφου διήρκεσε μίαν μόνον ἡμέραν. Κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἦτο ὄρατὸν

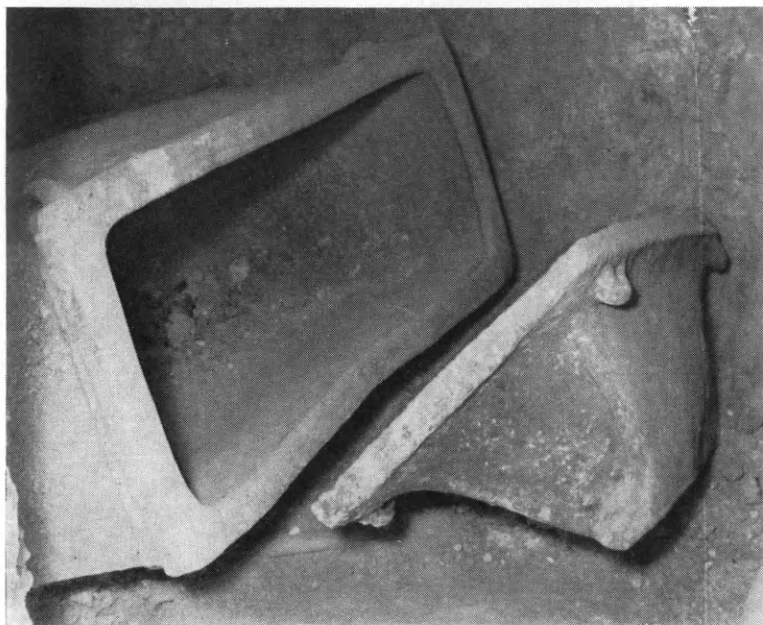
ἐκ τῆς εἰσόδου τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ πεταλομόρφου θαλάμου, ὡς καὶ μία λάρναξ ἀκεραία τοῦ κιβωτιστήμου τύπου, κειμένη ἐπὶ τοῦ δαπέδου μὲ τὴν μίαν μακρὰν πλευρὰν ἐπὶ τοῦ δαπέδου καὶ τοὺς πόδας πρὸς Βορρᾶν (εἰκ. 159). Πρὸ τοῦ στομίου τῆς λάρνακος ἔκειτο τὸ πῶμα αὐτῆς. Ἡ ὄροφὴ δὲν εἶχε καταρρεύσει, ἀλλ'

Εἰκ. 158. Εἴσοδος λαξευτοῦ τάφου Πάνω Βάθειας Ἡρακλείου.

ὁ θάλαμος εἶχεν ἐν μέρει καλυφθῆ ἀπὸ τὰ ἐκ τῆς εἰσόδου εἰσδύσαντα χώματα. Ἡ σκαφή ἀπέβλεπεν ἀρχικῶς εἰς τὸν καθαρισμὸν τμήματος τοῦ δρόμου πρὸ τῆς εἰσόδου, ὅπου διεκρίνοντο καὶ λίθοι, ἀνήκοντες εἰς τὸ φράγμα. Συνεχιζομένης τῆς σκαφῆς τοῦ δρόμου ἀπεκαλύφθη τὸ φράγμα τῆς εἰσόδου εἰς ὅλον τὸ σωζόμενον ὕψος αὐτοῦ, 1.35 μ. Τὸ δάπεδον τοῦ δρόμου εὕρεται εἰς βάθος 1.65 μ. περίπου ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τῆς ὁδοῦ, τὸ δὲ

πλάτος αὐτοῦ πρὸ τοῦ φράγματος εἶναι 0.55 μ. Τὸ ἄνω μέρος τῆς εἰσόδου ἔχει διαμόρφωσιν ἡμικυκλικήν. Ἡ ἀμελής λάξευσις καθίστα δυσχερῆ τὸν καθαρισμὸν τῶν τοιχωμάτων τοῦ δρόμου. Μετὰ τὴν φωτογράφησιν διελύθη τὸ φράγμα τῆς εἰσόδου· διεπιστώθη δὲ τότε ὅτι ἀπετελεῖτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ ἀκατεργάστους ὀγκολίθους, κούσκουρα, πιθανῶς προελθόντας ἀπὸ τὴν λάξευσιν τοῦ θαλάμου. Μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ φράγματος μετε-

Εἰκ. 159. Λάρναξ ἐντὸς τοῦ τάφου Πάνω Βάθειας Ἡρακλείου.

φέρθη τὸ χῶμα, τὸ ὁποῖον εἶχε πέσει ἐντὸς τοῦ θαλάμου παρὰ τὴν εἴσοδον, ἐξωτερικῶς, ὅπου καὶ ἠρευνήθη.

Ὁ θάλαμος—διαστάσεων 1.75 × 1.30 μ. καὶ ὕψους περίπου 1.50 μ.—κατελαμβάνετο σχεδὸν ὁλόκληρος ἀπὸ τὴν λάρνακα καὶ τὸ παρ' αὐτὴν πῶμα. Ὁ τάφος ἐσχεδιάσθη καὶ ἐφωτογραφήθη καὶ κατόπιν ἐξήχθησαν ἡ λάρναξ καὶ τὸ πῶμα. Μετὰ τὴν ἐξαγωγήν τῆς λάρνακος ἀφηρέθησαν ἐξ αὐτῆς τμήματα μερικῶς διατηρουμένου σκελετοῦ (τμήματα κρανίου, λεκάνης, σπονδυλικῆς στήλης κλπ.). Τὰ τοιχώματα τῆς λάρνακος εἶχον τὰς συνήθεις καθέτους ἀναγλύφους ζώνας καὶ χαρακτὰς γραμμῆς. Εἰς τὴν μίαν στενὴν πλευράν, ὅπως καὶ εἰς τὰς τριγωνικὰς πλευρὰς τοῦ πώματος, ὑπῆρχον ἐγχάρακτα ἡμικύκλια.

Κάτωθεν τῆς λάρνακος καὶ τοῦ πώματος ἔκειντο ἐπὶ τοῦ δαπέδου δύο νεκροί, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ βορείως κείμενος ἔκειτο ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ πλευροῦ μὲ τοὺς μηροὺς κεκαμμένους. Τούτου δὲν διετηρεῖτο τὸ κρανίον. Πιθανῶς οὗτος εἶχεν ἐξαχθῆ ἐκ τῆς λάρνακος κατὰ γενομένην παλαιὰν διατάραξιν. Ὁ ἕτερος νεκρὸς ἔκειτο ὑπτίως, βλέπων πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου. Τούτου διατηρεῖται τὸ κρανίον – κυρίως κατὰ τὸ ὀπίσθιον τμήμα –. Παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ βορείως κειμένου νεκροῦ εὐρέθη κύπελλον μόνωτον μὲ πόδα, ΥΜ ΠΙΒ χρόνων. Τὸ δάπεδον μὲ τοὺς δύο νεκροὺς καὶ τὸ κύπελλον ἐφωτογραφήθη. Ἀκολουθῶς ἐξήχθη τὸ κρανίον, περισυνελέγησαν τὰ ὀστέα καὶ ἠρευνήθησαν τὰ χῶματα τοῦ δαπέδου, χωρὶς ὅμως νὰ εὐρεθῆ τι ἐντὸς αὐτῶν. Μετὰ τὸ πέρασ τῆς ἀνασκαφῆς ἐπεχώσθη ἐκ νέου ὁ δρόμος τοῦ τάφου.

18. ΚΡΗΤΗ. γ) Κάτω Ζάκρος.

Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου κ. Νικ. Πλάτωνος συνεχίσθησαν κατὰ τὸ 1964 μὲ ἐξαιρετικὰ ἀποτελέσματα αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Κάτω Ζάκρου Σητείας μὲ σκοπὸν τὴν περαιτέρω ἀποκάλυψιν τοῦ μινωικοῦ ἀνακτόρου, τοῦ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1962 ἀνασκαπτομένου εἰς τὴν μεταξὺ τῶν δύο λόφων στενὴν κοιλάδα. Καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην λίαν προφρόνως προσέφερε πρόσθετον ἀρωγὴν ὁ ἐκ Νέας Ὑόρκης φιλάρχαιος κ. Leon Romerance.

Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν συμμετέσχον ὡς ἐπιστημονικοὶ βοηθοὶ οἱ ἀρχαιολόγοι Ἰ. Σακελλαράκης, ἐπιμελητὴς τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, Ἀναστασία Πλάτωνος, Ἐφη Σακελλαράκη καὶ Ἐλένη Ζαγανιάρη, ὡς Ἀρχιτέκτων δὲ ὁ Ἀμερικανὸς Joseph Shaw. Εἰδικοὶ φωτογράφοι, τεχνῖται, ἀρχιτεργάται καὶ ἐργάται ἀπετέλεσαν τοὺς πυρῆνας τῶν συνεργειῶν ἀνασκαφῆς.

Τὰ ἀποτελέσματα λίαν συνοπτικῶς συγκεφαλαιοῦνται εἰς τὰ ἀκόλουθα:

Εἰς τοὺς τομεῖς τῶν οἰκιῶν τῆς πόλεως, τῶν ἐκτεινομένων ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ λόφου τοῦ Ἀγ. Ἀντωνίου, δὲν συνεχίσθη ἡ ἔρευνα, ἀλλ' ἡ ἐργασία περιορίσθη εἰς διαλεύκανσιν ὠρισμένων λεπτομερειῶν.

Εἰς τὸ Ἄνάκτορον ἐπερατώθη ἡ ἀνασκαφὴ ὀλοκλήρου τῆς Δυτικῆς πτέρυγος, ἀπεκαλύφθη τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Κεντρικῆς αὐλῆς (εἰκ. 160) καὶ ἀνεσκάφησαν διαμερίσματα τῶν κρασπέδων τῶν τριῶν ἄλλων περὺγων, τῆς Βορείου, τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Νοτίας. Ἀπεδείχθη οὕτω ὅτι τὸ Ἄνάκτορον ἔχει τὴν ἐξ ἀρχῆς προβλεφθεῖσαν ἔκτασιν καὶ γενικὴν μορφήν, πολὺ ἀνάλογον

Εἰκ. 160. Γενικὴ ἄποψις ἀπὸ Δυσμῶν τῆς μικρᾶς κοιλάδος Κάτω Ζάκρου. Διακρίνεται ἡ θέσις τοῦ ἀνακτόρου μετὰ τοὺς ἐργάτας ἐργαζομένους πρὸς ἀποκάλυψιν τῆς κεντρικῆς αὐλῆς.

τῶν τριῶν γνωστῶν μεγάλων μινωικῶν ἀνακτόρων τῆς Κνωσοῦ, τῆς Φαιστοῦ καὶ τῶν Μαλίων. Ἦδη ἀνεσκάφησαν 3600 τ.μ. καὶ αἱ ἐνδείξεις πείθουν ὅτι ἡ συνολικὴ ἔκτασις ἦτο πλέον ἢ διπλασία. Δοθέντος ὅτι τὰ μέχρι σήμερον ἀποκαλυφθέντα διαμερίσματα εἶναι περίπου πεντήκοντα καὶ ὅτι τὸ οἰκοδόμημα ἦτο τοῦλάχιστον διώροφον, συνάγεται ὅτι τὸ Ἄνάκτορον εἰς τὴν ἀρχικὴν του μορφήν θὰ εἶχεν ὅπωςδήποτε ἄνω τῶν 150 δωματίων. Παρὰ τὴν ὁμοιότητά του μετὰ τὰ ἄλλα ἀνάκτορα ἐμφανίζει ἰδιορρυθμίας λίαν ἐνδιαφερούσας τόσον ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διαρρύθμισιν τῶν δωματίων ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν συνολικὴν διάρθρωσιν.

Ἐφέτος προέκυψαν σοβαραὶ ἐνδείξεις διὰ τὸν τρόπον τῆς

καταστροφῆς τόσον τοῦ ἀνακτόρου ὅσον καὶ ὀλοκλήρου τῆς πόλεως, αἵτινες ἐστήριξαν ἔτι μᾶλλον τὴν θεωρίαν τοῦ καθηγητοῦ κ. Μαρινάτου περὶ καταστροφῶν προελθουσῶν ἐκ τῆς ἠφαιστειακῆς ἐκρήξεως τῆς Θήρας περὶ τὸ 1450 π.Χ. Μεγάλα τεμάχια ἠφαιστειακῆς σποδοῦ, ἀναμείκτου μὲ θεῖον, τὰ ὅποια προφανῶς ἔφθασαν εἰς Ζάκρον μόνον δι' ἐκτινάξεως, περισυνελέγησαν ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ ἀνακτόρου. Τῶν ἐκτοπίσεων ὀλοκλήρων τοί-

Εἰκ. 161. Γενικὴ ἄποψις ἀπὸ Βορρᾶ τοῦ βασιλικοῦ μεγάρου μὲ τὸν περίστυλον φωταγωγὸν δεξιᾶ, τὴν κεντρικὴν κιονοστοιχίαν ἀριστερᾶ καὶ τὰ μὲ κεκοιναμένους ἄρμους διάχωρα. Εἰς τὸ βάθος ἡ Αἴθουσα τῶν Συμποσίων.

χων ἐκ συναρμοστῶν πωρολίθων εἴτε διὰ τῶν ἠφαιστειακῶν κυμάτων εἴτε διὰ τῶν σεισμῶν, οἵτινες ἐπηκολούθησαν, διεπιστώθησαν χαρακτηριστικὰ παραδείγματα. Τόσον εἰς τὴν Δυτικὴν αὐλὴν ὅσον καὶ κάτω τῶν δαπέδων τῶν δωματίων XI καὶ XVII (παρένθ. πίναξ Α) ἀπεκαλύφθησαν λείψανα κτισμάτων παλαιότερων περιόδων, τῆς MM II καὶ τῆς MM III, ἀλλ' ἢ διερεῦνησις τούτων, ὡς καὶ τοῦ ἔτι παλαιότερου ΠΜ III-MM IA στρώματος ὑπὸ τὸ δωμάτιον XXXII, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ συμπληρωθῇ. Καθ' ὄλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀνακτόρου οὐδὲν στοιχεῖον μεταγενέστερον τῆς καταστροφῆς τοῦ τέλους τῆς YM IB ἀπεκαλύφθη.

Τὸ βασιλικὸν μέγαρον (XXVIII), τοῦ ὁποίου πέρυσιν εἶχεν ἀποκαλυφθῆ ὁ περιστυλὸς φωταγωγός, ἀπεκαλύφθη ὀλόκληρον καὶ ἀπεδείχθη λίαν ἐκτεταμένον, διαστ. 12×10.50 μ. (εἰκ. 161). Ἔχει ἐσωτερικὸν πολύθυρον καὶ ἐσωτερικὴν κιονοστοιχίαν, διαχωρίζουσαν ἓν μέρος τούτου εἰς δύο κλίτη, κατὰ διάταξιν τὸ πρῶτον ἀπαντῶσαν εἰς μινωικὰ ἀνάκτορα. Ἔτι μᾶλλον ἰδιόρρυθμος εἶναι ἡ διάρθρωσις τοῦ δαπέδου κατὰ διάχωρα μὲ κεκονιαμέ-

Εἰκ. 162. Ἀμφορεῖς καὶ τμήματα τοῦ διαζώματος τῶν σπειρῶν κατὰ χώραν εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Αἰθούσης τῶν Συμποσίων.

νοὺς ἀρμούς εἰς μαιανδροειδῆ ἢ ὀρθογώνια σχήματα. Παραμένει εἰσέτι ἄγνωστος ἡ ὕλη, ἐξ ἧς συνέκειντο τὰ δάπεδα ταῦτα, τὰ ὁποῖα δὲν φαίνεται νὰ ἦσαν ξύλινα. Ἡ ἀρχικὴ ὑπόθεσις ὅτι ἦσαν ἐστρωμένα διὰ μολύβδου δὲν ἐπεβεβαιώθη, ἂν καὶ χυτὸς μολύβδος ἀπεκαλύφθη εἰς πλείονα σημεῖα. Πολλὰ χαλκᾶ ἐργαλεῖα, ξυλουργικὰ κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀνεκαλύφθησαν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ μεγάρου καὶ τοῦτο ἴσως ἀποδεικνύει ὅτι τὸ μέγαρον ἦτο εἰς ἐπισκευήν. Χαρακτηριστικοὶ εἶναι δύο εἰσέτι πρίονες—ἕως τώρα ἔχουν ἀνακαλυφθῆ τοῦλάχιστον δέκα—, τῶν ὁποίων ὁ εἷς, μήκους 1.76 μ., εἶναι ὁ ἐπιμηκέστερος εἰς ὀλόκληρον τὸν κρητομυκηναϊκὸν κύκλον.

Λίαν χαρακτηριστική είναι ἡ διὰ τριθύρου συνδεομένη μετὰ τοῦ βασιλικοῦ μεγάρου αἴθουσα XXIX, ἀποκληθεῖσα «Αἴθουσα Συμποσίων», διὰ τοὺς ἐντὸς αὐτῆς ἀνευρεθέντας δέκα ἀμφορεῖς καὶ ὀκτὼ οἰνοχοῖσκας (εἰκ. 162 καὶ 163). Ἡ ἀποκαλυφθεῖσα λαμπρὰ ἀνάγλυφος τοιχογραφικὴ διακόσμησις εἰς λίαν ἐπίμηκες (μήκους 26 μ.) διάζωμα μὲ συνδεομένας εἰς ἄλυσον σπείρας (εἰκ. 164), διασωθὲν εἰς ἰκανοποιητικὴν κατάστασιν ἐπι-

Εἰκ. 163. Ἡ ὁμάς τῶν οἰνοχοῖσκῶν κατὰ χώραν ἐντὸς τῆς Αἰθούσης τῶν Συμποσίων.

τρέπουσαν τὴν ἀνασύνθεσιν, ἀποδεικνύει ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐπιφανοῦς αἰθούσης. Ὀρθογώνιοι καὶ ἡμικυκλικαὶ ἐγκοπαὶ κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ διαζώματος ἀποδεικνύουν τὴν θέσιν τούτου ἀμέσως κάτωθεν τῆς ὀροφῆς, ἔνθα διεσταυροῦντο αἱ δοκοὶ μετὰ τῶν δοκίδων.

Ἡ ἀνακάλυψις ἐκτεταμένης κεντρικῆς αὐλῆς, διαστάσεων 12×30 μ., ἐβεβαίωσε τὸν κύριον ἄξονα τοῦ ἀνακτορικοῦ κτηρίου καὶ ἠρμήνευσεν οὐσιαστικὰ ζητήματα τῆς ὀργανώσεως τοῦ χώρου μὲ κέντρον ταύτην. Προσβάσεις μὲ μεγάλα μονόλιθα κατώφλια ἀπεκαλύφθησαν πρὸς τὸ βασιλικὸν μέγαρον καὶ πρὸς τὴν τετράγωνον αἴθουσαν IX μὲ τὰ πλινθία τοῦ κέντρου μέσφ ἐνός

ἰδιοτύπου προθαλάμου (XXX) μὲ κίονα. Ἄλλος διάδρομος (XXI) ὠδήγει ἀπ' εὐθείας εἰς ἓν πολὺν μέγαν δωμάτιον (XXXII) μὲ ἕξ ὑποστυλώματα, προφανῶς ξύλινα, ἐπὶ ἀκανονίστων λιθίνων

Εἰκ. 164. Τὸ διάζωμα τῶν σπειρῶν κατὰ χώραν κατὰ μῆκος τοῦ ΝΔ. τοίχου τῆς Αἰθούσης τῶν Συμποσίων.

βάσεων, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἦτο τὸ μαγειρεῖον, ἀφοῦ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν του γωνίαν ἀνευρέθη ἡ ἑστία μὲ τὴν μεγάλην χύτραν εἰς τὴν θέσιν της, ἄφθονα δὲ ὄστᾶ ζώων ἀνεκαλύφθησαν εἰς διάφορα σημεῖα. Ὑψηλὸν θρανίον κατὰ μῆκος τοῦ ΝΔ. τοίχου φαίνεται ὅτι ἦτο κρηπίς σκευοφυλακίου. Πρὸ τοῦ προθαλάμου XXX, εἰς τὴν αὐλήν, μικρὸν τετραγωνικὸν περίφραγμα θὰ ἦτο ἴσως ἐσχάρα ἢ περίφραγμα ἱεροῦ δένδρου.

Κατὰ τὴν ΒΑ. πλευρὰν δίοδος μέσῳ μικρᾷς πλακοστρώτου στοᾶς μὲ δύο κίονας ξυλίνοῦς, τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν αἱ βάσεις, ὠδήγει πρὸς διαμερίσματα μὴ ἀνασκαφέντα, ἐν μέρει διατεταγμένα κατ' ἀνδρα εἰς τὴν κλιτὺν τοῦ ΒΑ. λόφου. Ἡ ἄνοδος πρὸς τὰ διαμερίσματα ταῦτα ἐγένετο, φαίνεται, διὰ τῆς κλίμακος παρὰ τὸ μικρὸν δωμάτιον XXXVI. Κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς στοᾶς ἀνευρέθη ὁ τορνευτὸς δακτύλιος τοῦ ἀναγλύφου λιθίνου ρυτοῦ μὲ τὴν παράστασιν ἱεροῦ κορυφῆς· διὰ τούτου καὶ τοῦ τροχαλιοειδοῦς λαιμοῦ τοῦ ἀνακαλυφθέντος εἰς μίαν τῶν ἀποθηκῶν ὠλοκληρώθη τὸ θαυμασίας τέχνης τελετουργικὸν σκεῦος, τοῦ ὁποίου ὁ διασκορπισμὸς τῶν τεμαχίων εἰς τέσσαρα διάφορα σημεία τοῦ οἰκοδομήματος παραμένει ἀνεξήγητος. Κατὰ τὸ βάθος τῆς μικρᾷς στοᾶς θρανίον ἐκ πωρολίθου ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὴν ἀνάπαυσιν.

Αἱ προσόψεις τῶν πτερυγῶν πρὸς τὴν Κεντρικὴν αὐλὴν ἦσαν μὲ ἐξαιρετικὴν ἐπιμέλειαν ὀγκοδομημέναι διὰ πελεκητῶν πωρολίθων μὲ ἐξαιρετον συναρμογὴν. Τὸ παρὰ τὴν στοᾶν τμήμα εἶχε καὶ ἰσχυροὺς καθέτους καὶ ὀριζοντίους δεσμοὺς δοκῶν. Μεγαλοπρεπῶς διηρθροῦτο ἡ πρόσοψις τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος, ἀτυχῶς ὄχι καλῶς διατηρουμένης, διότι ἐκεῖ εἶναι πολὺ μικρὰ ἢ ἐπίχρωσις καὶ ἡ καλλιέργεια προὔξενησε σημαντικὰς βλάβας. Μεταξὺ ὀρθογωνίων παραστάδων διεμορφοῦντο τρία ἀνοίγματα, τῶν ὁποίων τὸ μέσον, οὐσιαστικῶς εὐρύτερον, εἶχε δύο λεπτοὺς κίονας, τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν μόνον αἱ φωλεαὶ στερεώσεως τῶν βάσεων· διὰ τριῶν βαθμίδων, διηκουσῶν καθ' ὅλον τὸ μῆκος μεταξὺ τῶν παραστάδων, ἐγένετο ἡ πρόσβασις πρὸς ἐκτεταμένην αἴθουσαν, ἣτις δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦτο αὐτὴ ἡ αἴθουσα τοῦ θρόνου καὶ τῆς ὁποίας τὸ δάπεδον ἤρχισεν ἀποκαλυπτόμενον, ἐμφανίζον ἀνάλογα διάχωρα μὲ κεκονιαμένους ἄρμούς, ὡς αἱ δύο βασιλικαὶ αἴθουσαι τῆς Δυτικῆς πτέρυγος.

Περαιτέρω ἀπεκαλύφθη ὁ διάδρομος XXXVIII εἰσόδου πρὸς τὴν Κεντρικὴν αὐλὴν, καμπτόμενος κατ' ὀρθὴν γωνίαν καὶ ἔχων θύρας μὲ μονόλιθα μεγάλα κατώφλια. Ἴσως ὁ διάδρομος οὗτος ἀπετέλει μέρος τοῦ συστήματος κυρίας εἰσόδου ἐξ Ἀνατολῶν, ὅθεν ἡ κυρία προσπέλασις ἐκ τῆς παραλιακῆς ζώνης πρὸς τὸ ἀνάκτορον.

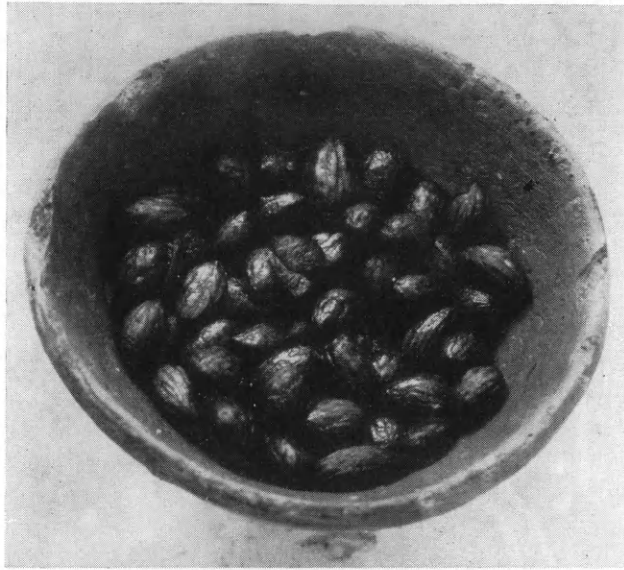
Ἄμεσως ΝΔ. τοῦ διαδρόμου τούτου ἀνεκαλύφθη ἰδιόρρυθμον συγκρότημα, τοῦ ὁποίου κύριον στοιχεῖον ἦτο κτιστὸν φρέαρ-πηγὴ ὕδατος (εἰκ. 165), προσιτὸν δι' ὀκτώβαθμον κλίμακος ἐκ πώρου λίθου. Μέχρι σήμερον ἀναβλύζει ἄφθονον πόσιμον ὕδωρ. Τὸ φρέαρ εἶχε χρησιμοποιηθῆ κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ ἀνακτόρου ὡς ἀποθέτης, ὡς ἀπέδειξε τὸ μέγα πλῆθος κωνικῶν

Εἰκ. 165. Τὸ κτιστὸν φρέαρ μετὴν ὀκτώβαθμον κλίμακα κατὰ τὴν νοτιαν γωνίαν τῆς Κεντρικῆς αὐλῆς τοῦ Ἀνακτόρου Ζάκρου.

ἀώτων καὶ μονώτων κυπέλλων, τὰ ὁποῖα ποτε περιεῖχον προσφοράς· ἐν τούτων ἀνευρέθη πλήρες καρπῶν ἐλαίας ἄριστα διατηρηθέντων ἐντὸς τοῦ ὕδατος μετὸ σάρκωμά των (εἰκ. 166). Ἐκ τοῦ πηλώδους στρώματος τοῦ φρέατος ἐξήχθησαν ἄριστα διατηρούμενα ξύλα, ἴσως ἐκ μαγγάνου, καὶ τινες κλαδίσκοι. Τῆς νοτίας πτέρυγος ἤρχισεν ἀποκαλυπτόμενον συγκρότημα δωματίων, προσιτὸν δι' εἰσόδου μετὸ μονόλιθον ἐπίμηκες κατώφλιον ἐκ τῆς Κεντρικῆς αὐλῆς. Εἰς τὸ πρῶτον μερικῶς ἀνασκαφὴν παρακείμενον τοῦ φρέατος δωματίον XLII ἀνεκαλύφθησαν κατὰ μῆκος τῶν τοίχων σειρὰ καθοειδῶν μεγάλων ἢ μέσου μεγέθους πηλίνων σκευῶν καὶ χαλκοῦς τρίπους λέβης μετὰ δύο ὀριζοντίων λαβῶν (εἰκ. 167),

καλῶς διατηρούμενος, καίτοι ὀλίγον συντεθλιμμένος. Πάντα τὰ

Εἰκ. 166. Καλῶς διατηρούμενα ἔλαια ἐντὸς κωνικοῦ κυπέλλου προσφορᾶς ἐκ τοῦ ἀποθέτου τοῦ κτιστοῦ φρέατος τοῦ Ἀνακτόρου Ζάκρου.

Εἰκ. 167. Χαλκοῦς τρίπους λέβης καὶ τρίποδος ἀμφορεὺς ἐκ τοῦ παραπλεύρως τοῦ κτιστοῦ φρέατος δωματίου.

ἀνακαλυφθέντα σκεύη ἀνήκουν εἰς τὴν τελικὴν φάσιν τοῦ Ἀνα-

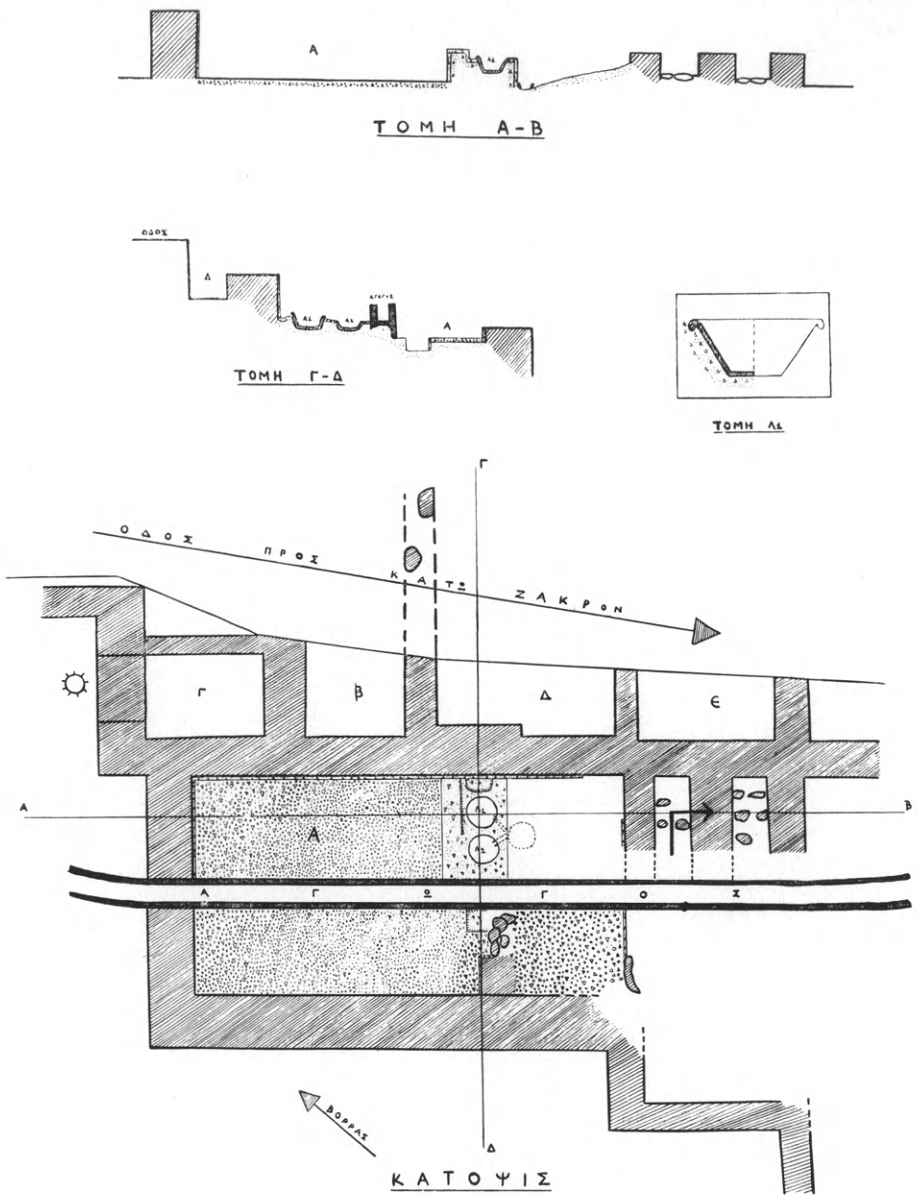
κτόρου ΥΜ ΙΒ και δέον να χρονολογηθοῦν εἰς τοὺς περὶ τὸ 1450 π. Χ. χρόνους.

Ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου κατέπεσον εἰς τὸν διάδρομον ΧΧΙ πολλὰ τεμάχια τοῦ τοιχογραφικοῦ διακόσμου με θέμα πολυφύλων μεγάλων ροδάκων εἰς τέσσαρα χρώματα.

Τὸ ΒΔ. προσάρτημα τοῦ Ἀνακτόρου (ΧVII-ΧΧΙ) ἐξερευνήθη εἰς τὸ σύνολόν του· ἀνεκαλύφθη και ἕτερον δωμάτιον με ἐξωτερικὴν εἴσοδον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐγένετο προσιτὸν τὸ βιοτεχνικοῦ χαρακτῆρος τμήμα τοῦτο. Ἡ ὄπισθεν διατειχίσματος ἐγκατάστασις ἀποχωρητηρίου ἠρευνήθη πληρέστερον και ἀνεκαλύφθη τὸ σύστημα τοῦ ἐξωτερικοῦ βόθρου. Ἀνάλογος ἐγκατάστασις ἠρευνήθη εἰς τὸ δωμάτιον ΧΧII.

Πλὴν τοῦ Ἀνακτόρου ἤρχισεν ἐρευνωμένη παρὰ τὴν Ἐπάνω Ζάκρο, εἰς θέσιν Κούκου Κεφάλι, ἐκτεταμένη μινωικὴ ἀγροικία, ἣτις δυστυχῶς ἔπαθε σημαντικὰς ζημίας τόσον κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς πρὸς τὴν Κάτω Ζάκρον ὁδοῦ ὅσον και κατὰ τὴν διέλευσιν ἀγωγοῦ ἀρδευτικοῦ (εἰκ. 168). Ἡ ἀνασκαφὴ ἐγένετο διὰ τῶν ἀρχαιολόγων Ἰωάννου και Ἐφης Σακελλαράκη με σημαντικὰ ἀποτελέσματα. Ἡ ἀγροικία ἐκτείνεται ἐπὶ τριῶν κλιμακωτῶς διατεταγμένων ἐπιπέδων ἠπίας κλιτύος λόφου. Ἡ ΒΔ. και ἡ ΝΑ. πρόσοψις, ὠκοδομημένη δι' ὀγκωδῶν πελεκητῶν λίθων, βαίνει, ὡς συνήθως εἰς τὰ μινωικὰ οἰκοδομήματα, κατὰ διαδοχικὰς γωνίας. Εἰς τὸ κατώτερον ἐπίπεδον μέγα δωμάτιον, διαστ. 4 × 8 μ. περίπου, εἶχε κατὰ τὸ μέσον του κτιστὴν ἐγκατάστασιν διπλοῦ ληνοῦ με πῆλινα δοχεῖα ἐκθλίψεως, τῶν ὁποίων οἱ κρουνοὶ ἔχουν τὸ ἐκθλιβόμενον γλεῦκος εἰς κοινὸν δοχεῖον. Ἐπίχριστον χαμηλὸν θρανίον, ἀτυχῶς κατὰ τὸ πλεῖστον καταστραφέν, διῆκε καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ κτιστοῦ ληνοῦ με προορισμὸν να παρέχῃ δυνατότητα ἀναπαύσεως εἰς τοὺς ἀσχολουμένους με τὸ ἔργον. Τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου ἦτο ἐκ χαλिकासβέστου. Μέγα πλῆθος τοιχογραφημένων τεμαχίων εἶχον πέσει ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου, ἀλλὰ και τὸ δωμάτιον τοῦ ληνοῦ διεκοσμεῖτο με τοιχογραφίας, τῶν ὁποίων μέγα μέρος ἦτο εἰσέτι προσκεκολλημένον ἐπὶ τοῦ τοίχου. Τὰ θέματα εἶναι φυτικά και, ὅπως φαίνεται, ποικίλα και ἐλπίζεται ὅτι διὰ τούτων θὰ καταστῆ δυνατόν να συγκροτηθοῦν τοιχογραφήματα πολὺ ἀνάλογα πρὸς τὰ τῆς Ἀγ. Τριάδος. Ἡ ἀνευρεθεῖσα

κεραμεική εἶναι ἐνδιαφέρουσα, ἀλλὰ δὲν ἐμφανίζει τὸν πλοῦτον

Εἰκ. 168. Κάτοψις τῆς ἀγροικίας.

καὶ τὴν ποικιλίαν τῆς τοῦ Ἀνακτόρου. Συνεχόμενος πρὸς τὰ ΝΑ. εὐρέθη κλωβὸς κλίμακος.

Εἰς τὸ ἀμέσως ἀνώτερον ἄνδηρον ἀνεκαλύφθη σειρά μικρῶν δωματίων, 4 ἢ 5 τὸν ἀριθμὸν, τῶν ὁποίων ἡ ΒΑ. πλευρὰ προχωρεῖ ὑπὸ τὸ κατάστρωμα τῆς ὁδοῦ, μὴ ἀνασκαφεῖσα εἰσέτι. Τὸ πρῶτον τῶν δωματίων Β (εἰκ. 168) ἔχει θύραν κατὰ τὸν ΒΔ. τοῖχον, διασώζουσιν τὸ ἀνώφλιον καὶ μέρος τῆς ὑπεράνω τούτου τοιχοδομῆς. Σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἀνεύρεσις εἰς τοῦτο πηλίνου

Εἰκ. 169. Τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἀνακτόρου Ζάκου μετὰ τὴν στερέωσιν καὶ ἀποκατάστασιν τῶν θηκῶν.

κρουνοῦ σωληνωτοῦ μὲ ἐπιπεδουμένην τὴν κάτω πλευρὰν, καταλήγοντος εἰς ἀδρῶς ἀποδοθεῖσαν κεφαλὴν ζώου. Ἴσως ἦτο ἡ ἀπόληξις κρουνοῦ ὕδατος (ἢ περὶ ρυτοῦ ἐκδοχὴ ἐμφανίζεται πολὺ ὀλιγώτερον πιθανή). Τὸ οἰκοδόμημα ἐξετείνετο πολὺ πέραν τῆς κατέναντι πλευρᾶς τῆς σημερινῆς ὁδοῦ, ἔνθα διακρίνονται λείψανα ἰσχυρῶν τοίχων.

Διὰ τὴν διάσωσιν τοῦ Ἀνακτόρου, κινδυνεύοντος ἰσχυρῶς νὰ παρασυρθῇ ἐκ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων, ὀρμητικῶς κατερχομέ-

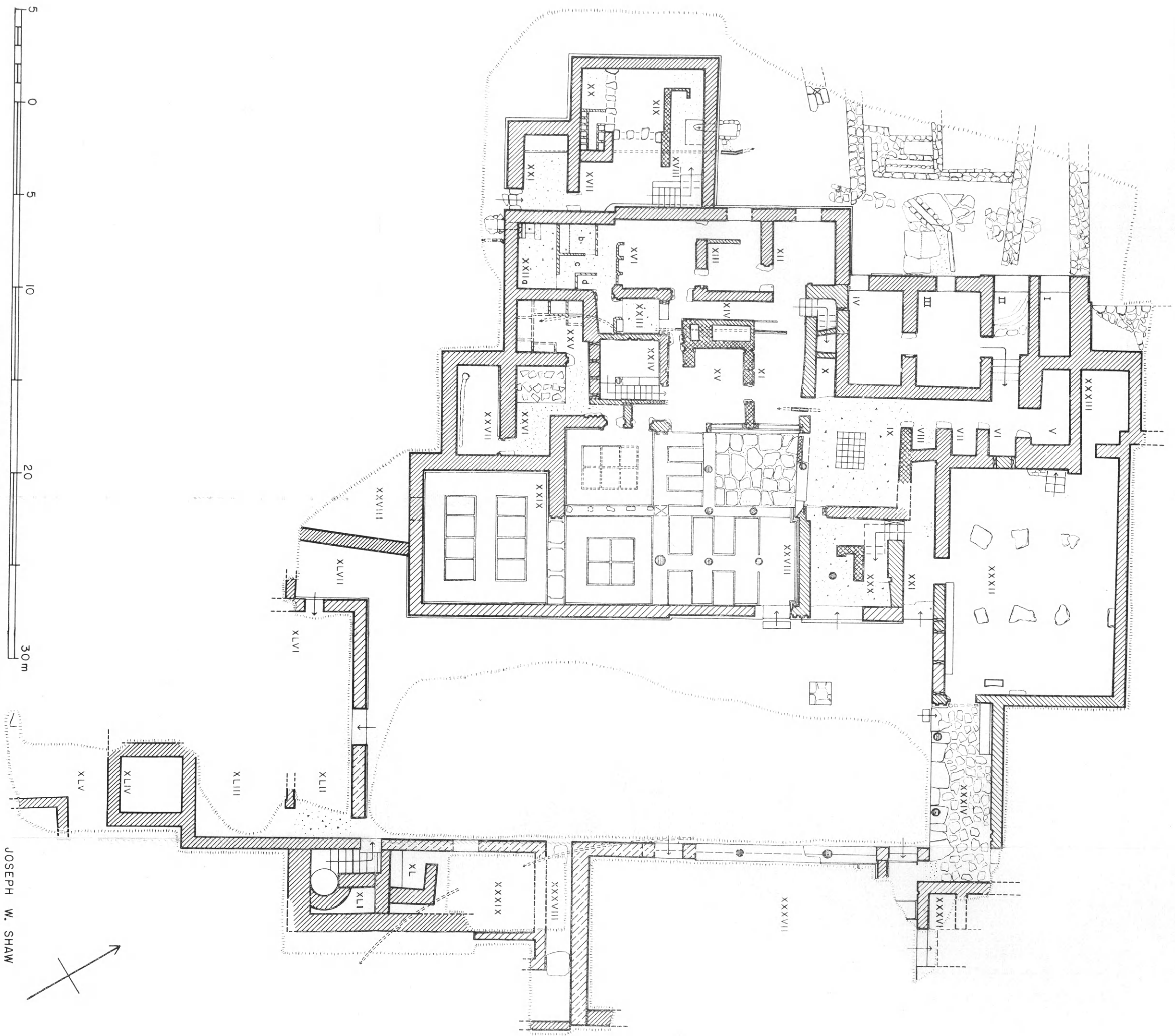
νων πρὸς τὴν στενὴν κοιλάδα μάλιστα κατὰ τὸν χειμῶνα, ἐγένοντο, δαπάνη τοῦ Ἑλλήν. Δημοσίου, ἀπαραίτητα ἔργα στερεώσεως τῶν τοίχων, τῶν δαπέδων, τῶν παραστάδων, τῶν διαχωρισμάτων, τῶν θηκῶν τοῦ θησαυροφυλακίου (εἰκ. 169), τῶν θρανίων καὶ λοιπῶν ἀρχιτεκτονικῶν στοιχείων. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τούτων διηυκρινήθησαν πολλὰ λεπτομερειακὰ στοιχεῖα, ὡς ἡ κλιμακίς Χ, οἱ ἀποθέται τοῦ δωματίου XXII, ἡ ἀκριβῆς μορφή τῶν θηκῶν τοῦ θησαυροφυλακίου καὶ τῆς καθαρτηρίου

Εἰκ. 170. Ἡ καθαρτήριοι δεξαμενῆς τοῦ Ἱεροῦ, μετὰ τὴν στερέωσιν καὶ ἀποκατάστασίν της.

δεξαμενῆς (εἰκ. 170), τῆς ὁποίας κατωρθώθη νὰ γίνῃ πλήρης στεγανοποίησις, τῶν διδύμων παραθύρων τοῦ περιστύλου φωταγωγοῦ τοῦ βασιλικοῦ μεγάρου, τοῦ συστήματος τῶν δεξαμενισκῶν τοῦ δωματίου XX καὶ τῆς ἐπιχρίστου κλιμακίδος XVIII. Τὰ ἐπὶ τῶν πελεκητῶν πωρολίθων τεκτονικὰ σημεῖα τοῦ διπλοῦ πελέκεως, τοῦ ἀστέρος καὶ τοῦ ὄβελου ἀντεγράφησαν καὶ ἐφωτογραφήθησαν.

Ἡ ἀνασκαφή πρόκειται νὰ συνεχισθῇ τόσον εἰς τὸ Ἀνάκτορον ὅσον καὶ εἰς τὴν ἀγροικίαν καὶ ὑπάρχουν βάσιμοι ἐλπίδες ὅτι θὰ ἔλθουν εἰς φῶς σημαντικὰ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα καὶ λίαν ἀξιόλογα εὐρήματα.

Κάτοψη του άνακτόρου κάτω Ζάζου κατά τις άνασκαφές του 1964.

JOSEPH W. SHAW

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΡΗΤΗΣ

Διὰ τῆς ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἐφόρου κ. Στυλιανοῦ Ἀλεξίου πιστώσεως ἐκ δοχ. 10.000 τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ τὴν περισυλλογὴν ἀρχαιοτήτων κατὰ τὸ λήξαν ἔτος 1964 ἐγένοντο αἱ ἀκόλουθοι ἐργασίαι:

Εἰς τὴν περιοχὴν Ἄνω Βάθειας ἐξετελέσθη ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. Στ. Ἀλεξίου κατ' Ἰούλιον τοῦ 1964 περισυλλογὴ ἐκ λαξευτοῦ τάφου ΥΜ ΠΙΒ χρόνων ἀνακαλυφθέντος τυχαίως κατὰ τὴν διάνοξιν ὁδοῦ. Ὁ τάφος εἶχε μικρὸν πεταλοειδῆ θάλαμον διαστ. 1.75×1.30 μ. καὶ περιεῖχε μίαν πηλίνην κιβωτιόσχημον λάρνακα, ἀκεραίαν, μετὰ τοῦ καλύμματος, δύο νεκροὺς κειμένους ἐπὶ τοῦ δαπέδου καὶ μικρὸν μόνωτον κύπελλον μετὰ ποδός (βλ. σχετικὴν λεπτομερῆ ἔκθεσιν, ἀνωτέρω σ. 131 κ.έ.).

Ἐκ τῆς περιοχῆς Φρατὶ (Ἀρχάδων) μετεφέρθη ὑπὸ τοῦ ἐφόρου ἀξιόλογος χαλκοῦς θώραξ πρωίμων Ἑλλην. χρόνων, ὑπὸ δὲ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ἰ. Σακελλαράκη διενηργήθη μικρὰ ἐργασία περισυλλογῆς, ἣτις ἀπέδωκεν ἀριθμὸν ἀγγείων καὶ ὀστράκων τῆς αὐτῆς περιόδου. Ἐγένετο ἐπίσης περισυλλογὴ ἀρχαιοτήτων ἐκτεθειμένων εἰς τὸ ὑπαιθρον ἢ ἐντὸς οὐχὶ ἀπολύτως ἀσφαλῶν χώρων καὶ μεταφορὰ αὐτῶν εἰς τὸ Μουσεῖον πρὸς ἐξασφάλισιν. Οὕτω ἐκ Κνωσοῦ μετεφέρθησαν ἐκ τοῦ «Ἱεροῦ τῶν Διπλῶν πελέκεων» τὰ ἐκ κονιάματος κέρατα καὶ ἡ τράπεζα προσφορῶν, ἅπαντα εὐρισκόμενα εἰς κατάστασιν διαλύσεως, εἰς λύχνος λίθινος ἀποκείμενος ἐντὸς τοῦ «ἐσωτερικοῦ Ἱεροῦ» δυτικῶς τοῦ δωματίου τοῦ θρόνου, πώρινος βωμίσκος μετ' ἀναγλύφων κεράτων καὶ διπλῶν πελέκεων ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ θεάτρου, τὸ μικρὸν τμήμα τοιχογραφίας μετὰ ποδός ταύρου ἐκ τῆς ἀνωτέρας «αἰθούσης τῶν διπλῶν πελέκεων», λίθινον «συσσωμάτωμα» ἐκ τοῦ Ἱεροῦ τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου καὶ τινὰ ἐνδιαφέροντα τεμάχια τοιχογραφιῶν καὶ λιθίνων ἀγγείων. Ἄπαντα μετεφέρθησαν εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ Μουσείου πρὸς συντήρησιν.

Ἐκ τῶν Μαλίων μετεφέρθησαν ἐν συνεννοήσει μετὰ τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς καταλλήλως συσκευασθέντα ἀγγεῖά τινα, ἅτινα παρέμενον αὐτόθι ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἀνασκαφῆς καὶ εἰς χαλκοῦς λέβης χρηζῶν συντηρήσεως.

Ἐκ Γόρτυνος περισυνελέγησαν καὶ ἐξησφαλίσθησαν εἰς τὴν Συλλογὴν Ἁγίων Δέκα παρὰ τὸ φυλακεῖον ἐν γυναικεῖον ἄγαλμα τέως ἀποκείμενον ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ τῶν αἰγυπτιακῶν θεοτήτων, εἷς μαρμάρινος κορμὸς καὶ τὸ κάτω τῆς ὀσφύος σωζόμενον τμήμα πωρίνου ἀγάλματος ἐκ τοῦ αὐτοῦ χώρου, ἀρχιτεκτονικά τινα μέλη ἐκ τοῦ Ὁδείου, ὀκτὼ τεμάχια ἐπιγραφῶν τέως ἀποκείμενα παρὰ τὴν γέφυραν τοῦ Ληθαίου ποταμοῦ, δύο ἐπιγραφαὶ ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος, μία ἐπιγραφή ἐκ τοῦ χώρου τοῦ Ἁγίου Τίτου καὶ μία, ἀρχαϊκὴ βουστροφηδὸν γεγραμμένη, ἐκ τοῦ χωρίου Μητρόπολις.

Διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ἰ. Σακελλαράκη ἐξετελέσθη σκαφή δύο τυχαίως ἀνακαλυφθέντων λακκοειδῶν τάφων πλακοσκεπῶν ρωμαϊκῶν χρόνων παρὰ τὸ Βραχάσι Μεραμβέλου εἰς θέσιν Σταυρωμένος, ἄνευ κτερισμάτων. Προέκυψαν χαλκᾶ τινα νομίσματα, ἐκ δὲ τῆς περιοχῆς ὄστρακα τῆς Terra Sigillata. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐγένετο δοκιμὴ εἰς θέσιν ἔνθα ὑπῆρχον ὑπόνοιαι περὶ τῆς ὑπάρξεως μυκηναϊκοῦ τάφου εἰς Παχυάμμον.

Κατεβλήθη ἐπίσης ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐντάλματος τὸ ὀφειλόμενον εἰσέτι ποσὸν διὰ τὴν μεταφορὰν συνεργεῖου κατὰ τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Κ. Δαβάρρα σκαφὴν πλουσίου ἀποθέτου μεσομινωικοῦ ἱεροῦ παρὰ τὸν Ἄζοκέραμον Σητείας.

Διὰ τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ κατέστη δυνατὴ ἡ ἀποτύπωσις τῶν μινωικῶν οἰκιῶν Ἀμνισοῦ, ὁπόθεν εἶχε πραγματοποιηθῆ περισυλλογὴ ἀρχαιοτήτων κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος καὶ ὅθεν καὶ ἐφέτος περισυνελέγη λίαν ἐνδιαφέρουσα κεραμεικὴ παλαιοανακτορικῶν χρόνων.

Περισυνελέγησαν ἐπίσης ποικίλα ἐνδιαφέροντα μεμονωμένα ἀντικείμενα, ὡς μικρὸς χαλκοῦς ποὺς ζώου ἐκ τοῦ Ἰδαίου, δίμυξος λύχνος μὲ πόδα ἐκ πρασίνου στεατίτου ἐκ Κατωφυγίου Πεδιάδος, νομίσματά τινα, ὧν τὸ μᾶλλον ἀξιόλογον ἀργυροῦν νόμισμα Βεσπασιανοῦ. Ἐξετελέσθησαν ἐπίσης μεταβάσεις δι' αὐτοκινήτου πρὸς παρακολούθησιν ἐργασιῶν περισυλλογῆς καὶ αὐτοψίας εἰς περιοχὴν Ἡρακλείου (Κατσαμπᾶ, Παιδαγ. Ἀκαδημίαν, Ἀμνισὸν κλπ.).

Περισυνελέχθη ἐπίσης διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ἰ. Τζεδάκι ἐκ τοῦ σπηλαίου Πλατυβόλας ἐνδιαφέρουσα κεραμεικὴ προ-

ανακτορικῶν μινωικῶν χρόνων καὶ δευτερεύοντά τινα ἀντικείμενα ἐξ Ἄξοῦ (τρία ζώδια, ἐπιγραφή καὶ τινα νομίσματα) καὶ ἐκ Μεσκληῶν (δύο ἐπιτύμβιοι στήλαι καὶ τμήμα κιονίσκου).

Διὰ τοῦ ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων κ. Ἰω. Τζεδάκι ἐκδοθέντος κονδυλίου ἐκ δοχ. τεσσάρων χιλιάδων (4.000), ἐξετελέσθησαν αἱ κάτωθι ἐργασίαι περισυλλογῆς εἰς τὴν περιφέρειαν καὶ τὴν ὑπαιθρον τοῦ Νομοῦ Χανίων.

Α. Περιοχὴ Χανίων. Ἐκ τῆς πόλεως Χανίων περισυνελέγησαν :

1. Πέντε ὀξυπύθμενοι ἀμφορεῖς ἐμπορικοὶ αὐτοκρατορικῶν χρόνων, διαφόρων μεγεθῶν. Οἱ τρεῖς ἐκ τοῦ Τελωνείου Χανίων, οἱ ἕτεροι δύο ἐκ τῆς παλαιᾶς πόλεως.

2. Τμήμα ἐξ ὑπερφυσικοῦ ἐνδεδυμένου ἀνδρικοῦ μαρμαρίνου ἀγάλματος. Σῶζεται τὸ ἀπὸ τοῦ κάτω μέρους τοῦ στήθους μέχρι καὶ τῶν μηρῶν τμήμα. Εἰκονίζει Ρωμαῖον στρατηγὸν ἢ αὐτοκράτορα. Ἐκ τοῦ παλαιοῦ Μουσείου.

3. Πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου (Μουσεῖον Χανίων) εὑρεθέντα πλησίον τούτου, ὡς καὶ ἕτερα ἀνήκοντα εἰς τὸν μὴ ὑπάρχοντα σήμερον ἐνετικὸν ναὸν τῆς Santa Maria.

4. Δύο μαρμάρινα «γοῦρνες» τουρκικαὶ εὑρεθεῖσαι εἰς τὴν παλαιὰν πόλιν.

5. Πλάξ ἀποσπασθεῖσα παλαιότερον ἐκ τουρκικῆς κρήνης, φέρουσα τέσσαρας ὀπὰς, ὧν αἱ δύο μεταγενέστεραι, καὶ κεκοσμημένη διὰ φυτικοῦ κοσμήματος. Ἐκ τῆς παλαιᾶς πόλεως.

6. Τμήμα ἀναγλύφου πλακόσ, εἰκονιζούσης κατ' ἐνώπιον Ρωμαῖον ἀξιωματοῦχον. Ἐλλείπουν ἡ κεφαλὴ καὶ τὸ κάτω τοῦ στήθους τμήμα. Ἐκ τοῦ χωρίου Ἀλικιανοῦ Κυδωνίας.

Β. Περιοχὴ Ἀπτέρας. 1. Τρεῖς πώρινα βάσεις κίωνων ἰωνικῶν μετὰ μικροῦ τμήματος τούτων· οἱ κίονες ἦσαν ἀρράβδωτοι. Ἐκ κτισμάτων τῆς ὑστέρας ἐλληνιστικῆς περιόδου.

2. Δύο τεμάχια πώρινα ἐξ ἐπιστυλίου κτίσματος τῆς ἐλληνιστικῆς περιόδου.

3. Τμήμα μαρμαρίνου ἀνδρικοῦ εἰδωλίου ἐλληνιστικῆς περιόδου. Σῶζεται τὸ κάτω ἥμισυ τούτου μετὰ τμήματος τοῦ βραχέος χιτῶνος. Ὑψ. 10 ἐκ.

4. Δύο πήλινοι ἀνδρικοί κεφαλαί, ἑλληνιστικῆς περιόδου, παριστῶσαι ἢ μία θεόν, ἢ ἑτέρα σάτυρον.

5. Δύο πήλινα εἰδώλια ἑλληνιστικά, παριστῶντα τὸ ἐν γυναῖκα, τὸ ἕτερον ταῦρον.

6. Τρεῖς δακτυλιόλιθοι ρωμαϊκῶν χρόνων μὲ παραστάσεις καθημένης Δήμητρος ὁ εἷς, Ἀθηνᾶς ὀρθίας ὁ δεύτερος καὶ δυσδιακρίτου μορφῆς ὁ τρίτος.

Γ. Περιοχὴ Σελίνου. Περισυνελέγησαν ἀντικείμενα ἐκ τῶν χωρίων Ροδοβάνι (ἀρχαία Ἔλυρος) καὶ Σούγια (ἀρχαία Συῖα).

Ι. Ροδοβάνι. 1. Ἀκεραία μαρμαρίνη ἐπιτυμβία ἐνεπιγράφος στήλη τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ., ὡς δεικνύει ὁ τύπος τῶν σωζομένων γραμμάτων. Τὸ ἄνω μέρος ταύτης ἀπολήγει εἰς ἀέτωμα. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐκ δύο γραμμῶν, ὧν ἡ δευτέρα δυσανάγνωστος. Ἡ πρώτη ἀναγινώσκεται: ΕΥΦΡΩΝ.

2. Πέντε τεμάχια ἐξ ἐπιτυμβίων μαρμαρίνων ἐνεπιγράφων στηλῶν διαφόρων ἐποχῶν. Σώζονται τμήματα τῶν ἐπιγραφῶν των.

3. Μαρμαρίνης ἐπιτυμβίας πλακὸς δεξιὸν τμήμα. Εἰκονίζεται νέος γυμνός, ὁ νεκρός, ἀκκουμβῶν μὲ τὴν μίαν χεῖρα ἐπὶ βράχου. Ἐλλείπουν ἡ κεφαλὴ καὶ οἱ ἄκροι πόδες. Ἑλληνιστικῶν χρόνων. Ὑψ. 39 ἐκ.

4. Ἄνω μικρὸν τμήμα ἐξ ἐπιτυμβίας μαρμαρίνης στήλης, σῶζον κεφαλὴν νέου καλῆς τέχνης. Ὁ καλλιτέχνης ἐντόπιος, μιμούμενος ἀττικὰ πρότυπα τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ. Ὑψ. 16,5 ἐκ.

5. Τμήμα ἐπιτυμβίου μαρμαρίνης στήλης ρωμαϊκῶν χρόνων. Σώζεται τὸ σῶμα πολεμιστοῦ εἰς στάσιν κινήσεως καὶ κατ' ἐνώπιον. Ὑψ. 27 ἐκ.

6. Δύο τεμάχια ἐπιτυμβίων μαρμαρίνων στηλῶν εἰκονιζουσῶν γυναῖκας. Ρωμαϊκῶν χρόνων.

7. Μέγας ὀγκόλιθος φέρων εἰς τὴν ἐμπροσθίαν αὐτοῦ πλευρὰν ἐπιγραφὴν δυσανάγνωστον. Πρόκειται μᾶλλον περὶ συμμαχίας τῆς Ἐλύρου μετὰ κρητικῆς τινος πόλεως. Ἑλληνιστικῆς περιόδου, ὡς δεικνύει ὁ τύπος τῶν γραμμάτων. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους εἶχε χρησιμοποιηθῆ ἐκ νέου ὡς «γούρνα».

8. Τρία τεμάχια ρωμαϊκῶν ἐπιγραφῶν.

9. Δύο βυζαντινὰ κιονόκρανα καὶ ἓν ἐπίκρανον βυζαντινὸν προερχόμενα ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ παλαιοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ, τοῦ ὁποίου σήμερον σώζονται τμήματα τοῦ ἐκ ψηφιδωτοῦ δαπέδου.

II. Σούγια. 1. Κάτω τμήμα, ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐπιτυμβίας μαρμαρίνης στήλης. Σώζονται δύο γυναικεῖαι μορφαί. Ἡ νεκρὰ ἀριστερὰ καθημένη καὶ μία δούλη ὀρθὴ εἰς στάσιν «παρηγορίας». Ὑψ. 38 ἐκ.

2. Πηλίνη τεφροδόχος ρωμαϊκὴ κάλπη ἑλλιπῆς τὴν βάσιν καὶ μελαμβαφής.

3. Κιονόκρανον βυζαντινὸν καλῆς τέχνης ἐκ μαρμάρου, σωζόμενον ἀκέρατον. Εἰς ἐκάστην τῶν τεσσάρων γωνιῶν ἓν πτηνὸν (περιστερά). Ἐπίσης πτηνὰ εἰς τὴν μέσην ἐκάστης πλευρᾶς.

4. Βυζαντινὸν μαρμαρίνον κιονόκρανον μικρῶν διαστάσεων μετὰ τμήματος τοῦ ἀρραβδώτου κιονίσκου. Ἐκ τῆς αὐτῆς χειρὸς μὲ τὸ προηγούμενον. Πιθανῶς ἐκ μαρμαρίνου τέμπλου.

5. Δύο κιονίσκοι βυζαντινοὶ ἀρραβδῶτοι ἐκ τέμπλου πιθανῶς.

Τὰ ὑπ' ἀριθ. 3, 4, 5, ἀντικείμενα προφανῶς προέρχονται ἐκ τοῦ πλησίον τοῦ χωρίου βυζαντινοῦ ναοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ καθηγ. ΑΝΑΣΤ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ (Κρητ. Χρον. 7, 1953, 337 ἐξ.) σώζεται εἰς ἀρκετὰ καλὴν κατάστασιν.

Τέλος περισυνελέγησαν περὶ τὰ τριάκοντα νομίσματα, τὰ πλεῖστα χαλκᾶ, τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.
ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐξετελέσθησαν κατὰ τὸ 1964 αἱ κάτωθι ἐργασίαι ἀναστηλώσεως καὶ συντηρήσεως μνημείων.

1) ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ. Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γ. Γραμματέως

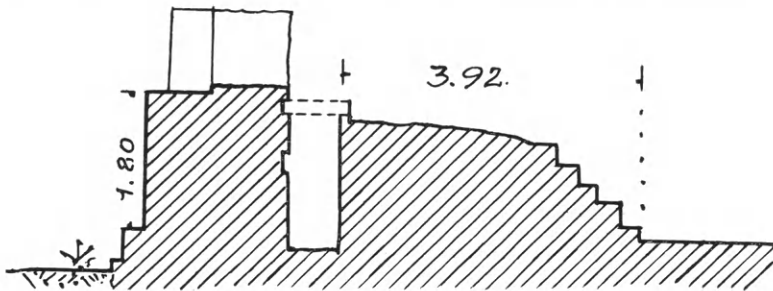

Εἰκ. 171. Ἡ ἐλευθερωθεῖσα ἐξωτερικῶς ἀπὸ τὰς ἐπιχώσεις αὐτῆς ἄψις τοῦ ἱεροῦ τῆς βασιλικῆς Α τῆς Νικοπόλεως (Δουμετίου).

τῆς Ἑταιρείας καθηγητοῦ κ. Ἄν. Ὀρλάνδου εἰργάσθησαν ἐν Νικοπόλει δύο τεχνικὰ συνεργεῖα : τὸ μὲν τῆς ἀναστηλώσεως μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἔμπειρον ἀρχιτεχνίτην τῆς Ἑταιρείας Χαρίλαον Σφακιανάκη, τὸ δὲ τῆς στερεώσεως τῶν ψηφιδωτῶν μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν πεπειραμένον ψηφωτὴν τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως Δημήτριον Σκόρδον. Καὶ διὰ μὲν τοῦ πρώτου συνεργείου ἐξετελέσθησαν αἱ κάτωθι ἐργασίαι : ἀπεμακρύνθη ὁ ὄγ-

κώδης σωρός τῶν ἐπιχώσεων, πετρῶν καὶ θάμνων, ὅστις ἐκάλυπτεν ὀλόκληρον τὴν πρὸς Ἀνατολὰς καὶ πρὸς Νότον τῆς βασιλικῆς Α (Δουμετίου) ἔκτασιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀτόπως εἶχον ριφθῆ, χάριν εὐκολίας, τὰ χῶματα καὶ αἱ πέτραι τῶν παλαιότερων ἀνασκαφῶν.

Διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν ἐν λόγῳ ἐπιχώσεων ὄχι μόνον ἠλευθερώθη μέχρι τῆς εὐθυνηρίας της ἡ μεγάλη, ἡμικυκλικὴ ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ τῆς βασιλικῆς (εἰκ. 171) ἀλλὰ καὶ ἀπεδείχθη ὅτι αἱ ἐξωτερικαὶ αὐτῆς ἀντηρίδες δὲν ἔφθανον μέχρι τῆς εὐθυνηρίας, ὡς ὑπετίθετο μέχρι τοῦδε, ἀλλ' ἤρχιζον εἰς ὕψος 1.80 μ.

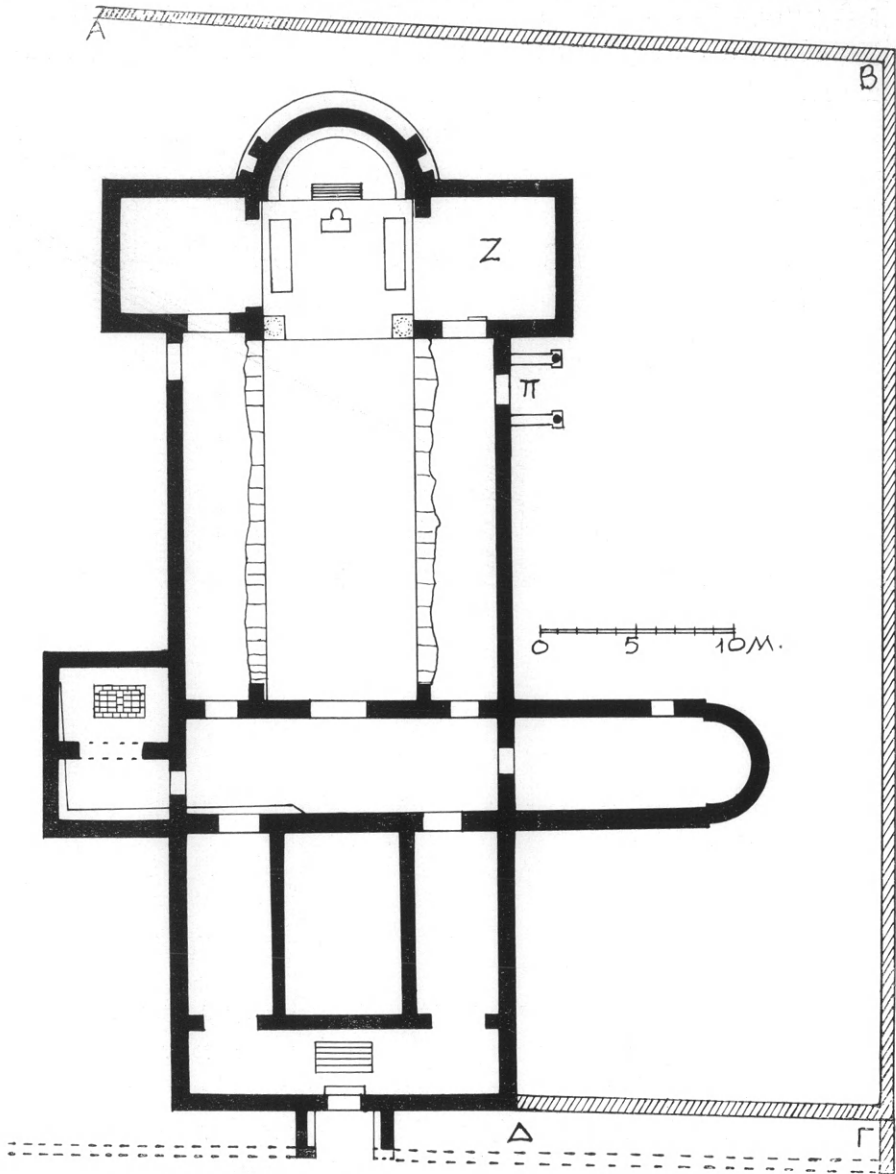

Εἰκ. 172. Τομὴ κατὰ μῆκος τῆς ἀψίδος τῆς βασιλικῆς Α (Δουμετίου).

ἄνωθεν αὐτῆς (εἰκ. 172). Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐργασίαν ἦλθον ἐπίσης εἰς φῶς καὶ δύο πλευραὶ (Ἀνατολικὴ καὶ Νοτιὰ) ἐξωτερικοῦ ὀρθογωνίου περιβόλου τῆς βασιλικῆς, πάχους 0.60 μ. (εἰκ. 173). Ἐκ τούτων ἡ μὲν ἀνατολικὴ πλευρὰ ἀπέχει 7 μέτρα τῆς ἀντιστοίχου ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ νοτίου παστοφορίου, ἡ δὲ νοτιὰ 15.75 μ. ἀπὸ τῆς ἀντιστοίχου νοτίας πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ παστοφορίου (εἰκ. 173).

Ἄλλο ἐνδιαφέρον εὔρημα ἐγένετο καθαριζομένης τῆς Νοτίας πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς, πρὸ τῆς παρὰ τὸ νότιον παστοφόριον θύρας τοῦ νοτίου κλίτους – ἣτις ἔχει ἐσφαλμένως σχεδιασθῆ εἰς τὸ σχέδιον τῆς ΑΕ 1917, σ. 49 πολὺ πλησίον τοῦ παστοφορίου, ἐν ᾧ ἀπέχει αὐτοῦ κατὰ 1.30 –. Ἀπεκαλύφθη μαρμαρινὸν δικιόνιον πρόπυλον ἀποτελούμενον ἐκ δύο πλαγίων τοιχείων μήκους 2.64 καταληγόντων εἰς 3/4 κίωνων (εἰκ. 173, Π). Τῶν τοίχων τούτων εὐρέθησαν κατὰ χώραν τὰ ἐδάφη κατασκευῆς καὶ αἱ συμφυεῖς πρὸς αὐτὰ βάσεις ἀμφοτέρων τῶν κίωνων (εἰκ. 174),

διὰ τὴν ἐτέραν τῶν ὁποίων ἐχρησιμοποιήθη μάρμαρον φέρον
 δυσδιάκριτον ρωμαϊκὴν ἐπιγραφήν. Εὐρέθη ὡσαύτως ἐκεῖ ἐρριμ-

Εἰκ. 173. Κάτοπις τῆς βασιλικῆς Α τῆς Νικοπόλεως (Δουμετίου).

μένος καὶ ὁ ἕτερος τῶν ἀρραβδῶτων κορμῶν τῶν κιόνων ὕψους
 2.23 μ. Ἡ στέψις ὅμως τοῦ προτύλου δὲν εὐρέθη· ἴσως θὰ ἦτο
 τοξωτὴ διὰ πλίνθων.

Κινητὰ εὐρήματα ἐγένοντο κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῆς ἀνατολικῶς τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ περιοχῆς τὰ ἐξῆς :

Εἰκ. 174. Ἡ ἑτέρα τῶν βάσεων τοῦ πρὸ τῆς νοτίας πύλης τῆς βασιλικῆς Α ἀποκαλυφθέντος δικιονίου προτύλου.

1) Τέσσαρα πέτρινα τεμάχια—συνολικοῦ μήκους 2.15 μ.—καμπύλου, λοξοτημέτου κοσμήτου, πάχους 0.16 μ., προερχόμενα ἐκ

Εἰκ. 175. Θραῦσμα τεκτονικοῦ κιονοκράνου μετ' ἀναγλύφου συμπιλήματος.

τοῦ περιτρέχοντος ἐσωτερικῶς τὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ κατὰ τὴν βάσιν τοῦ τεταρτοσφαιρίου κοσμήτου.

2) Τεμάχια τῶν βάσεων, τῶν κορυφῶν καὶ τῶν κιονοκράνων δύο διαχωριστικῶν κιονίσκων τοῦ μεγάλου—τριλόβου πιθανῶς— παραθύρου τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ.

3) Θραῦσμα «τεκτονικοῦ» κιονοκράνου φέροντος ἐντὸς κύκλου σταυρόν, εἰς τὰ ἄκρα τῶν σκελῶν τοῦ ὁποίου εὐρίσκονται ἀνάγλυφα τὰ γράμματα Μ, Θ καὶ Ο (εἰκ. 175).

Εἰκ. 176. Τμήμα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Α, εἰκονίζον ἀντιμαχομένους ἀλέκτορας, πρὸ τῶν ἐργασιῶν στερεώσεως αὐτοῦ.

4) Κιονόκρανον κιονίσκου τῆς ἀγ. Τραπέζης, ὕψους 0.15 καὶ πλευρᾶς ἄβακος 0.11 μ.

5) Δύο ἐξ ὀπιοῦ πηλοῦ κυκλοτερεῖς σφραγίδες, διαμ. 0.045 καὶ πάχους 0.02 μ., φέρουσαι ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως αὐτῶν ἢ μὲν ἀνάγλυφον τὸ χρῖσμα, ἢ δὲ σταυρὸν ἐν συνδυασμῶ πρὸς σφαιροῖδια καὶ χιαστὰς γραμμὰς.

Εἰς τὴν αὐτὴν βασιλικὴν Α εἰργάσθη ἐπὶ μῆνας καὶ τὸ συνεργεῖον στερεώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως τῶν ψηφιδωτῶν, ὅπερ ἐνετόπισε τὴν ἐργασίαν του εἰς τὸ μεσαῖον κλίτος καὶ τὸν νάρθηκα αὐτῆς. Τὰ ψηφιδωτὰ τῶν μερῶν τούτων, λόγῳ τῆς ἀναπτυχθείσης κατὰ τοὺς ἄρμούς των βλαστήσεως, εἶχον σχεδὸν τε-

λείως διαλυθῆ καὶ ἐνιαχοῦ κυματωθῆ λόγῳ τοῦ σαθροῦ των ὑποστρώματος.

Ἦδη πάντα ταῦτα, ἐπιμελῶς ἀποκολληθέντα καὶ καθαρισθέντα, ἐτοποθετήθησαν ἐπὶ ἐπιπέδων πλακῶν ἐκ σκυροκονιά-

Εἰκ. 177. Στερεωθὲν καὶ ὀριζοντιωθὲν τμῆμα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Α τῆς Νικοπόλεως.

ματος, ἀποκατασταθεῖσης τελείως καὶ τῆς συνοχῆς καὶ τῆς ὀριζοντιότητος αὐτῶν.

Δείγματα τῶν ἀποκατασταθέντων ψηφιδωτῶν τοῦ νάρθηκος παρέχουν αἱ παρατιθέμεναι εἰκόνες 176, 177 καὶ 178.

Ἐστερεώθη ὡσαύτως καὶ ἡ κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ αἵθρου ἐπιγραφή (ΑΕ 1917, σ. 66), ἡ ἀνάγνωσις τῆς ὁποίας παρου-

σίασεν ἑλαφρὰς τινὰς διαφορὰς. Πανομοιότυπον τῆς στερεωθεΐσης ἐπιγραφῆς παρέχει ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν 179.

Διὰ τοῦ αὐτοῦ συνεργείου ἐγένετο καὶ ἡ στερέωσις τῶν πρὸ τῆς βασιλείου πύλης ψηφιδωτῶν τοῦ νάρθηκος τῆς παρὰ τὴν κε-

Εἰκ. 178. Στερεωθὲν καὶ ὀριζοντιωθὲν τμήμα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Α τῆς Νικοπόλεως.

ραίαν τοῦ Ἀσυρμάτου βασιλικῆς Δ, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν τὸ 1961 διαλελυμένα (βλ. Ἔργον 1961, εἰκ. 107).

Ἄλλη σπουδαία ἐργασία συνετελέσθη ἐφέτος εἰς τὴν βασιλικὴν Β (Ἀλκίσιονος). Ἐπερατώθη διὰ τοῦ ὑπὸ τὸν Σφακιανάκην συνεργείου ἡ ἀναστήλωσις τοῦ μαρμαρίνου περιθύρου τῆς ἀπὸ τοῦ νάρθηκος εἰς τὸν κυρίως ναὸν μεγάλης βασιλείου πύλης

ΔΟΜΗΤΙΟΣ ΜΕΝ Ο ΠΡΩΗΝ ΤΟΝ ΣΕΒΑΣΜΙΟΝ ΚΑΤΕΣΚΕΥΑΣΕΝ ΟΙΚΟΝ
 ΔΟΜΗΤΙΟΣ ΔΕ ΟΝΥΓΕΝ ΠΕΩΝ ΕΚΙΝΟΥ ΚΑΤΗΣΙ ΕΡΩΣΥΝΗΣ ΔΙΑΔΟΧΟΣ
 ΔΥΝΑΜΙ ΧΡΤΗΝ ΠΑΣΑΝ ΕΚΑΛΙΕΡΓΗΣΕΝ ΤΡΙΣΤΩΝ
 ΕΥΦΡΟΣΥΝΟΣ ΜΗΝΕΝ ΤΩ ΜΕΣΣΩΩΣ ΜΑΘΗΤΗΣ ΤΟΥ ΠΡΟΤΕΡΟΥ ΠΗΜ
 ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΤΟΥ ΜΑΡΤΥΡΟΣ ΕΚΑΤΕΡΟΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΩΝ ΤΗΝ ΤΡΟΣΤΑΣΙΑ

Είκ. 179. Πανομοιότυπον τῆς στερεωθεῖσης ψηφιδωτῆς ἐπιγραφῆς
 κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ αἵθριου τῆς βασιλικῆς Α τῆς Νικοπόλεως.

Είκ. 180. Ἡ ἀναστηλωθεῖσα βασιλείος πύλη τῆς βασιλικῆς Β
 (*Αλλίσονος) τῆς Νικοπόλεως.

(εἰκ. 180). Τοῦ περιθύρου τούτου εἶχε πέρυσιν ἀναστηλωθῆ ὁ νότιος σταθμὸς καὶ τμῆμα τοῦ βορείου (Ἔργον 1963, εἰκ. 202). Ἐφέτος ἐπερατώθη ὁ βόρειος σταθμὸς ἐτέθη δὲ καὶ τὸ ὑπέρθυρον καὶ ἡ ὑπὲρ αὐτὸ κοιλόκυρτος στέψις (εἰκ. 180). Ἡ ἀναστήλωσις τοῦ ὑπερθύρου παρουσίασε μεγάλας δυσκολίας λόγῳ

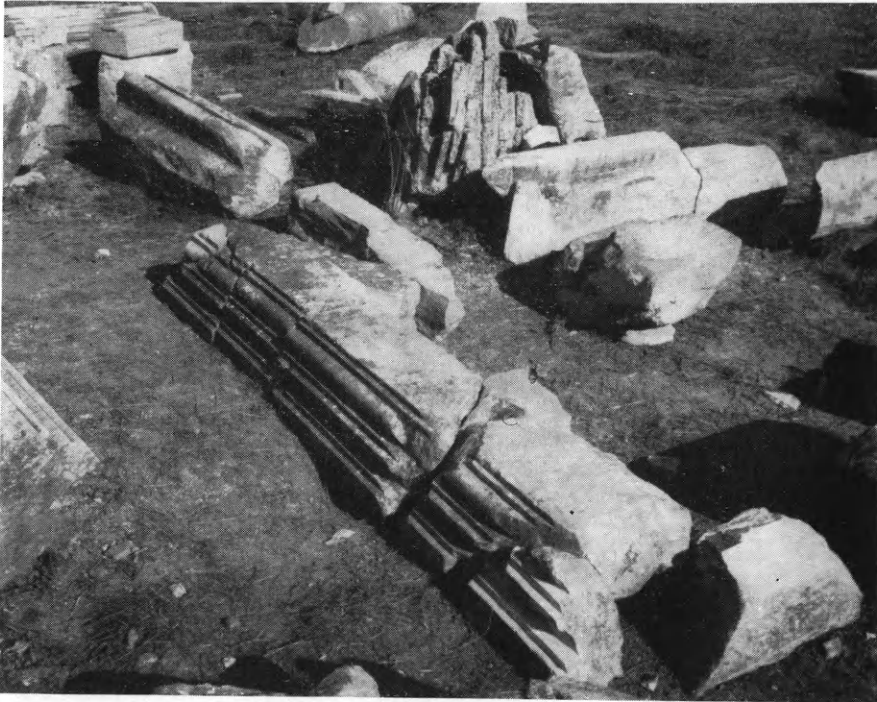

Εἰκ. 181. Λεπτομέρεια τοῦ εἰς πλείονα τεμάχια τεθραυσμένου ὑπερθύρου τῆς βασιλείου πύλης τῆς βασιλικῆς Β (Ἁλκίσιονος) τῆς Νικοπόλεως.

τοῦ εἰς πλείονα τεμάχια κατατεμαχισμοῦ του (εἰκ. 181, 182). Ἴνα κατορθωθῆ ἡ ἀνατοποθέτησις τῶν τεμαχίων αὐτῶν εἰς τὰς ἀρχικάς των θέσεις παρέστη ἀνάγκη κρεμάσεως αὐτῶν τῇ βοηθητικῇ τραπεζομορφῶν ὁπῶν ἀναρτήσεως (καμπάνες) ἀπὸ δοκοῦ ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος, κατασκευασθείσης ὑπεράνω αὐτῶν (εἰκ. 183), ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίου τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως τοῦ Ὑπουργείου Προεδρίας. Χάριν δὲ μείζονος

ἀσφαλείας ἀπὸ ἐνδεχομένων πλαγίων ροπῶν παρέστη ἀνάγκη ἀνυψώσεως τῶν ἐκατέρωθεν τοῦ περιθύρου πλαγίων τοίχων τοῦ νάρθηκος, ὡς ἡ εἰκὼν 180 δεικνύει.

Διὰ τῆς γενομένης ἀναστηλώσεως τοῦ θυρώματος ὄχι μόνον ἐσώθησαν ἀπὸ περαιτέρω καταστροφῆς τὰ ἀπὸ ἐτῶν χαμαὶ κατακείμενα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ θυρώματος (εἰκ. 184), ἀλλ'

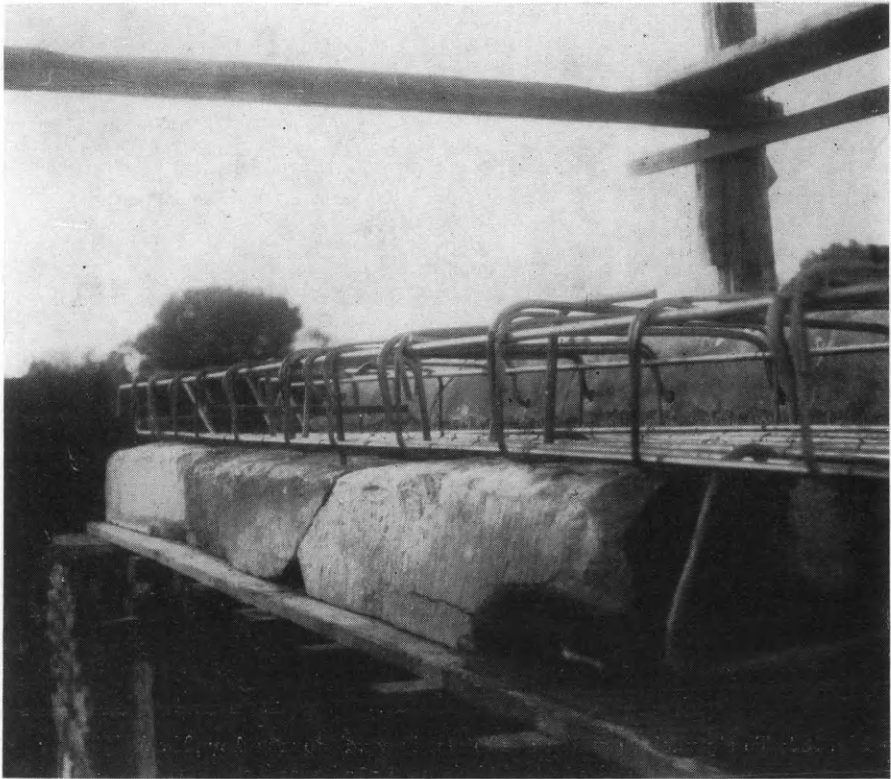

Εἰκ. 182.·Τὸ εἰς πλείονα τεμάχια τεθραυσμένον καὶ συναρμολογηθὲν ὑπέρθυρον τῆς βασιλικῆς Β (Ἄλκισσος) τῆς Νικοπόλεως.

ἐγένετο αἰσθητὴ καὶ ἡ μεγάλη κλίμαξ, ὡς καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς πεντακλίτου βασιλικῆς τοῦ Ἄλκισσος.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐργασίαν τὸ ὑπὸ τὸν Δ. Σκόρδον συνεργεῖον τῶν ψηφωτῶν ἐπελήφθη καὶ τῆς στερεώσεως μεγάλου τμήματος τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἄλκισσος, εὐρέθη δ' ὅτι ὡς ὑπόστρωμα τῶν ψηφιδωτῶν τούτων εἶχον τεθῆ ἀνωμάλως, χάριν καλύτερας προσφύσεως, ὄρθια τεμάχια πλίνθων, φυτευθέντα ἐντὸς ὑδραυλικοῦ κονιάματος, ὡς ἡ εἰκὼν 185 δεικνύει.

Τελευταία ἐργασία τῆς Ἐταιρείας ἐν Νικοπόλει ἐγένετο διὰ τοῦ τεχνικοῦ συνεργείου, ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Ἡλείου κ. Σωτ. Δάκαρη, ἡ συμπλήρωσις καὶ ἀποκατάστασις ἐδωλίων τινῶν τοῦ Ὁδείου (εἰκ. 186), ὅπερ ἐσχάτως χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τοῦ Ὄργανισμοῦ Τουρισμοῦ διὰ παραστάσεις ἀρχαίων δραμάτων ὑπὸ περιοδεούντων θιάσων.

Εἰκ. 183. Ὁ σκελετὸς τῆς ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματο; δοκοῦ, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀνηρτήθησαν τὰ τεμάχια τοῦ ὑπερθύρου.

Προσθέτομεν ἐν τέλει, ὅτι καθαριζομένου τοῦ παρὰ τὴν πρόσοψιν τῆς βασιλικῆς Α χώρου συνελέχθησαν: ἐν ἀργυροῦν νόμισμα Φιλίππου τοῦ πρεσβυτέρου καὶ 13 χαλκᾶ: Κωνσταντίνου II, Ἰουστίνου Α', Φωκᾶ, Ἰωάννου Α' Ἀγγέλου Κομνηνοῦ, Μιχαὴλ Δεσπότη τοῦ Ἡλείου, ἐν φραγκικὸν καὶ ἐν ἐνετικὸν.

2) ΑΡΤΑ. Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἄν. Ὁρλάνδου συνετελέσθησαν αἱ ἐργασίαι τῆς πλακοστρώσεως τοῦ δαπέδου τῆς ἀναστηλωθείσης βυζαντινῆς Τραπεζῆς τῆς Μονῆς Παρηγορητίσσης δι' ὀρθογωνισμένων πλακῶν τοῦ λατομείου Πισια-

νῶν. Ἡ πλακόστρωσις ἐτέθη μετὰ λεπτομερῆ φωτογράφησιν καὶ καταμέτρησιν τοῦ κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Τραπεζῆς ἀνευρεθέντος ἑλληνιστικοῦ δωματίου, ὡς καὶ τῆς παραπλεύρως αὐτοῦ στρογγύλης κοιλότητος, ἡ προσπέλασις τῆς ὁποίας ἐξησφαλίσθη διὰ καταπακτῆς ἀφεθείσης παρὰ τὴν δυτικὴν εἴσοδον τῆς Τραπεζῆς.

Εἰκ. 184. Συναρμολογηθέντα τεμάχια τοῦ περιθύρου τῆς βασιλικῆς Β πρὸ τῆς ἀναστηλώσεώς των.

Εἰς τὸν 58 χιλιόμετρα ἀνατολικῶς τῆς Ἄρτης μεταβυζαντινὸν ναὸν τῆς Παναγίας τῆς Μεγαλόχαρης, τῆς ὁμωνύμου κοινότητος, ἐγένοντο διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἑταιρείας Χ. Σφακιανᾶκη ἐργασίαι ἐξασφαλίσεως τῆς στεγανότητος τῶν στεγῶν τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ τετραγώνου του τρούλλου (εἰκ. 187). Διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἑταιρείας ἐξετελέσθησαν ἐργασίαι καὶ εἰς τὸν παρὰ τὸ Βουλγαρέλι βυζαντινὸν ναὸν τῆς Παναγίας Βελλᾶς. Τοῦ ναοῦ τούτου ἀποκατεστάθη ἡ παλαιότερον

Είκ. 185. Τὸ ἐξ ἀκανονίστως τοποθετημένων πλίνθων ὑπόστρωμα τῶν ψηφιδωτῶν τῆς βασιλικῆς Β ('Αλκίσιονος) τῆς Νικοπόλεως.

Είκ. 186. Τὸ κοῖλον τοῦ Ὁδείου τῆς Νικοπόλεως μετὰ τὰς ἐργασίας συμπληρώσεως τῶν ἐδωλίων του.

ἀνακτισθεῖσα βόρειος πλευρά, ὑπεθεμελιώθη ἡ ΝΑ. γωνία του, ἣτις ἠπεῖλει κατάρρευσιν, ἀποκατεστάθη τὸ ὑπεράνω τῆς εἰσό-

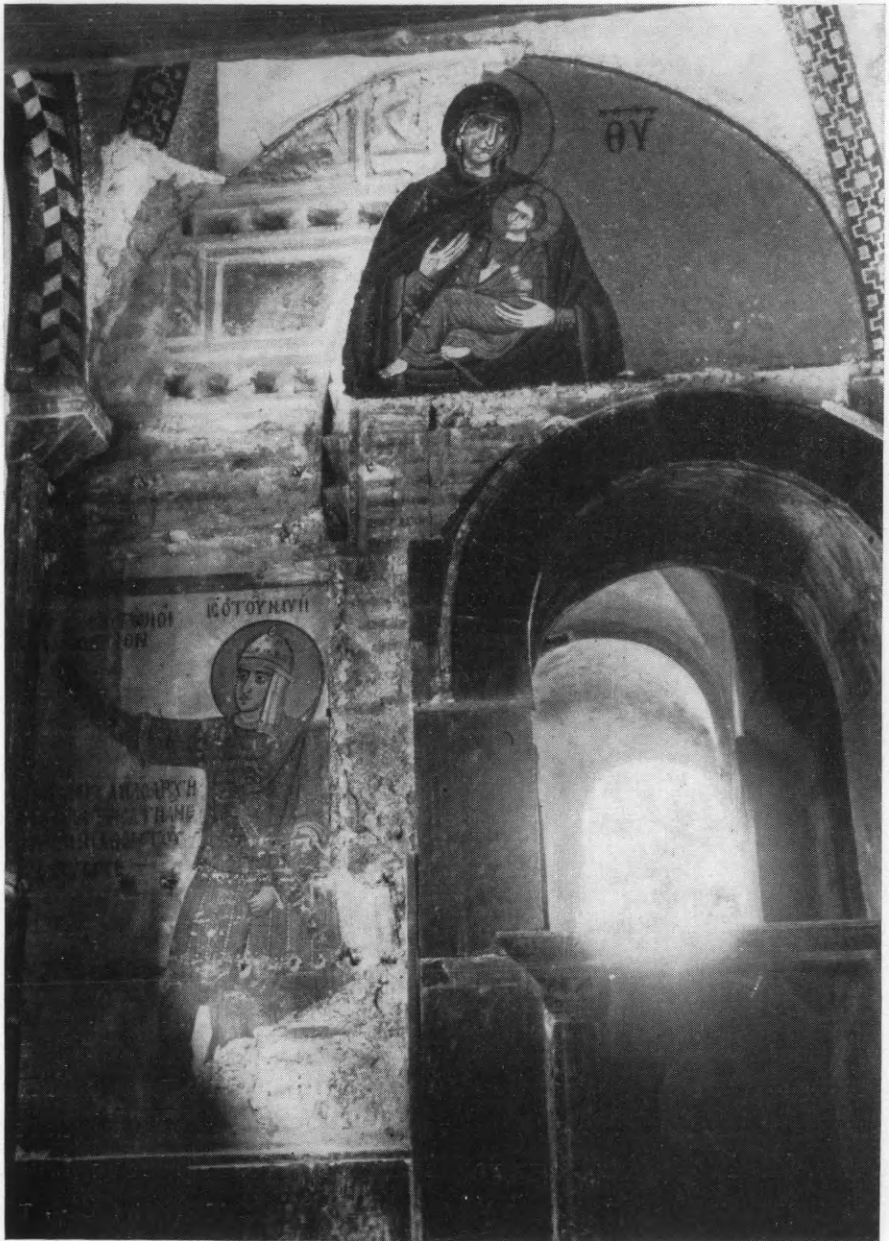

Εἰκ. 187. Ὁ ἀνατολικῶς τῆς Ἄρτης μεταβυζαντινὸς ναὸς τῆς Μεγαλόχαρης μετὸν τετράγωνον τροῦλλον του.

δου τρίλοβον παράθυρον καὶ ἐνηργήθη γενικὴ ἀνακεράμωσις, ἐξασφαλισθείσης οὕτω τῆς στεγανότητος τῶν στεγῶν του.

3) ΜΟΝΗ ΟΣ. ΛΟΥΚΑ ΦΩΚΙΔΟΣ. Εἰς τὴν Μ. Ὀσ. Λουκᾶ ἐτοποθετήθησαν τὰ ὑαλοστάσια τῶν ἔνδεκα παραθύρων καὶ τῶν τριῶν θυρῶν τοῦ τριβήλου τῆς ἀναστηλωθείσης Τραπέζης τῆς Μονῆς, ἣτις μέλλει νὰ χρησιμεύσῃ ὡς Μουσεῖον. Τὰ βυζαντινοῦ ρυθμοῦ σχέδια τῶν ὑαλοστασίων τούτων συνετάχθησαν ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Εὐστ. Στίκα. Ἡ ἐκτέλεσις τῶν ὑαλοστασίων διὰ ξύλου pitch - pine ἐγένετο ἐν Ἀθήναις εἰς τὸ ἐργοστάσιον Γιαννακοπούλου - Μπελτρᾶν.

Ἐκ παραλλήλου τὸ ὑπὸ τὸν πεπειραμένον ψηφωτὴν Δημ. Σκόρδον εἰδικὸν συνεργεῖον στερεώσεως τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ καθολικοῦ ἐπελήφθη, κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ διευθυντοῦ Ἀναστηλώσεως κ. Εὐστ. Στίκα καὶ τοῦ ἐφόρου βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων κ. Μ. Χατζηδάκη, τῆς στερεώσεως τοῦ χρυσοῦ βᾶθους (fondo) τοῦ ψηφιδωτοῦ τῆς Παναγίας βρεφοκρατούσης (εἰκ. 188), τοῦ εὑρισκομένου εἰς τὸ μέτωπον τοῦ Ἀνατολικοῦ τόξου τοῦ βορείου σταυροθολίου τοῦ καθολικοῦ. Ἐξαχθέντος πρὸς στερέωσιν τμήματος τοῦ χρυσοῦ βᾶθους τῆς παραστάσεως ταύτης ἀπεκαλύφθη ἐσωτερικῶς πλινθοπερίβλητος τοιχοποιία μετ' ὀδοντωτῶν

Είλ. 188. Ἡ στερεωθεῖσα ἀνατολική παρειά τῆς ψηφιδωτῆς παραστάσεως τοῦ βορείου σταυροθολίου τοῦ καθολικοῦ τῆς Μ. Ὁσ. Λουκᾶ Φωκίδος.

ταινιών και κεραμοπλαστικών κοσμημάτων (εἰκ. 188), ὁμοίων πρὸς τὰ εὑρισκόμενα ἐπὶ τοῦ πρὸς Ἀνατολὰς ὄρατοῦ νοτίου τοίχου τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας. Κατόπιν ἐπιτοπίου ἐξετάσεως τοῦ ἀποκαλυφθέντος τοίχου ὑπὸ τοῦ κ. Στίκα διεπιστώθη, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ πλινθοπερίβλητος τοιχοποιία ἀνήκεν εἰς τὸν δυτικὸν τοίχον τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας, ὅστις εἰσδύει ἐντὸς τοῦ καθολικοῦ, τὸ δὲ ψηφιδωτὸν τῆς Βρεφοκρατούσης κατεσκευάσθη κατὰ τὸ ἡμισυ σχεδὸν ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ αὐτοῦ τοίχου κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἡμισυ ἐπὶ μεταγενεστέρου τοίχου κτισθέντος διὰ πλίνθων πρὸς πλήρωσιν ἡμικυκλικῆς τῆς ὑφισταμένου ἀρχικῶς κατὰ τὸ ΝΔ. ἄκρον τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας καὶ βαίνοντος καθέτως πρὸς τὸν ναὸν αὐτῆς (εἰκ. 188).

Περαιτέρω ἔρευνα γενομένη ὑπὸ τοῦ κ. Στίκα εἰς τὸ σημεῖον τῆς συναντήσεως τῶν δύο ναῶν ἀπεκάλυψε κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ δυτικοῦ τοίχου τῆς Παναγίας, ἐκείνου δηλαδὴ ὁ ὁποῖος εἰσδύει εἰς τὸ καθολικόν, σημαντικὴν τοιχογραφίαν κειμένην ὀπισθεν τῆς ὀρθομαρμαρώσεως. Εἰκονίζει δ' ἡ τοιχογραφία αὕτη, συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν τὴν ὁποίαν φέρει, τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ (εἰκ. 189) καὶ δὴ τὴν σκηνὴν ἐκείνην καθ' ἣν οὗτος, συμφώνως πρὸς τὴν Π. ΔΙΑΘΗΚΗΝ (Ἰησ. Ναυῆ Ε', 13-15), ἀναβλέψας τοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδεν ἀνθρώπον ἐστηκότα ἐναντίον αὐτοῦ καὶ...εἶπεν αὐτῷ ἡμέτερος εἶ ἢ τῶν ὑπεναντίων; Αὕτη ἀκριβῶς ἡ φράσις εἶναι γεγραμμένη ὑπεράνω τῆς χειρὸς τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, τὴν ὁποίαν οὗτος τείνει προσαγορεύων ἔναντί του ἰστάμενον πρόσωπον. Τὸ πρόσωπον ὅμως τοῦτο δὲν σώζεται δυστυχῶς πλέον, ἀλλ', ὡς ἐκ τῆς ὑπὸ τὴν χεῖρα τοῦ Ἰησοῦ σωζομένης ἐπιγραφῆς συνάγεται, ἦτο Μιχαὴλ ὁ ἀρχιστράτηγος τῆς δυνάμεως τοῦ Κυρίου. Τὸ κείμενον τῆς Π. Δ. (ἔ.ἀ.) δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ συνομιλητοῦ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἀλλὰ μόνον τὴν φράσιν: *ἐγὼ ἀρχιστράτηγος τῆς δυνάμεως τοῦ Κυρίου νυνὶ παραγέγονα*, ἐν ᾧ εἰς τὴν ἐξεταζομένην ἐπιγραφὴν προστίθεται, πλὴν τοῦ ὀνόματος *Μιχαὴλ*, καὶ ἡ φράσις *καὶ ἦλθον τοῦ ἐνισχύσε σε* (=ἐνισχύσαί σε).

Ἐξαιρέσει τῶν ἄκρων ποδῶν ἡ τοιχογραφία τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, περιβεβλημένου τὴν στρατιωτικὴν στολὴν καὶ φέροντος κάλυμμα κεφαλῆς μετὰ κουφικῶν διακοσμήσεων, διατηρεῖται,

Εἰκ. 189. Ἡ ἀποκαλυφθεῖσα τοιχογραφία τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ.

ἄριστα, θὰ βοηθήσῃ δ' ἡ εὕρεσίς της, ἐν συνδυασμῶ καὶ πρὸς οἰκοδομικὰς καὶ φιλολογικὰς ἐνδείξεις, πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι ὁ ναὸς τῆς Παναγίας ὄχι μόνον εἶναι ἀρχαιότερος τοῦ καθολικοῦ ἀλλὰ καὶ ὅτι εἶναι πιθανώτατα αὐτὸς οὗτος ὁ παλαιὸς ναὸς τῆς Ἁγ.

Εἰκ. 190. Οἱ θόλοι τοῦ βαπτιστηρίου τῆς Πάρου μετὰ τὴν στερέωσιν αὐτῶν καὶ πρὸ τῆς ἐπιπεραμώσεώς των.

Βαρβάρας. Σχετικὴ εἰδικὴ μελέτη τοῦ κ. Στίκα θέλει δημοσιευθῆ προσεχῶς.

4) ΠΑΡΟΣ. Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἄν. Ὁρλάνδου ἐγένοντο αἱ κάτωθι ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι διὰ τοῦ ἐμπειροῦ ἐργοδηγοῦ Εὐστρ. Φεργαδιώτη :

1) Ἐπερατώθη ἡ στερέωσις τῶν τοίχων καὶ τῶν κυλινδρι-

κῶν θόλων τοῦ βαπτιστηρίου (εἰκ. 190), ὡς καὶ τοῦ τρούλλου αὐ-
τοῦ, διὰ κατασκευῆς 2 δακτυλίων ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος
ἐμφυτευθέντων τοῦ μὲν κατὰ τὴν βᾶσιν τοῦ τυμπάνου, τοῦ δὲ
εὐθύς ὑπὸ τὸν ἡμισφαιρικὸν θόλον.

Εἰκ. 191. Ὁ ἀναστηλωθεὶς κυλινδρικός θόλος τοῦ νοτίου κλίτους
τοῦ βαπτιστηρίου τῆς Καταπολιανῆς Πάρου.

2) Ἐπερατώθη ἡ ἐκ πωρολίθων ἀνακατασκευὴ τοῦ πάλαι
κρημνισθέντος κυλινδρικοῦ θόλου τοῦ νοτίου κλίτους (εἰκ. 191).

3) Ἐστερεώθησαν, ὅσον ἦτο δυνατόν, οἱ ἐσωτερικοὶ κτιστοὶ
πεσσοὶ δι' ἐγγύσεως σιμεντοκονίας εἰς τὸ ἐσωτερικόν των, τοῦ
ὁποίου ἡ παλαιὰ συνδετικὴ ὕλη ἐστερεῖτο παντελῶς ἀσβέστου.

4) Κατηδαφίσθη ὁ χωρίζων τὸ κυρίως βαπτιστήριον ἀπὸ

τοῦ πρὸς Δυσμὰς προθαλάμου του τοῖχος (εἰκ. 192), ὅστις εἶχε κατασκευασθῆ πολὺ μεταγενεστέρως, ἵνα στηρίξῃ τὸν ἐκ τῶν σεισμῶν διαρραγέντα τρουῖλλον τοῦ εἰς ναὸν (βασιλικὴν μετὰ τρουῖλου) μετατραπέντος βαπτιστηρίου.

Ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ τοῖχου αὐτοῦ ἀπέδειξεν (εἰκ. 193), ὅτι ἀρχικῶς οἱ δύο μνημονευθέντες χώροι ἐχωρίζοντο διὰ τριβήλου ἀποτελουμένου ἐκ δύο μαρμαρίνων ὀρθογωνίων πεσσῶν—ᾧν εὐ-

Εἰκ. 192. Ὁ πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως ὑφιστάμενος διαχωριστικὸς τοῖχος μεταξὺ τοῦ κυρίως βαπτιστηρίου καὶ τοῦ προθαλάμου του τοῖχος.

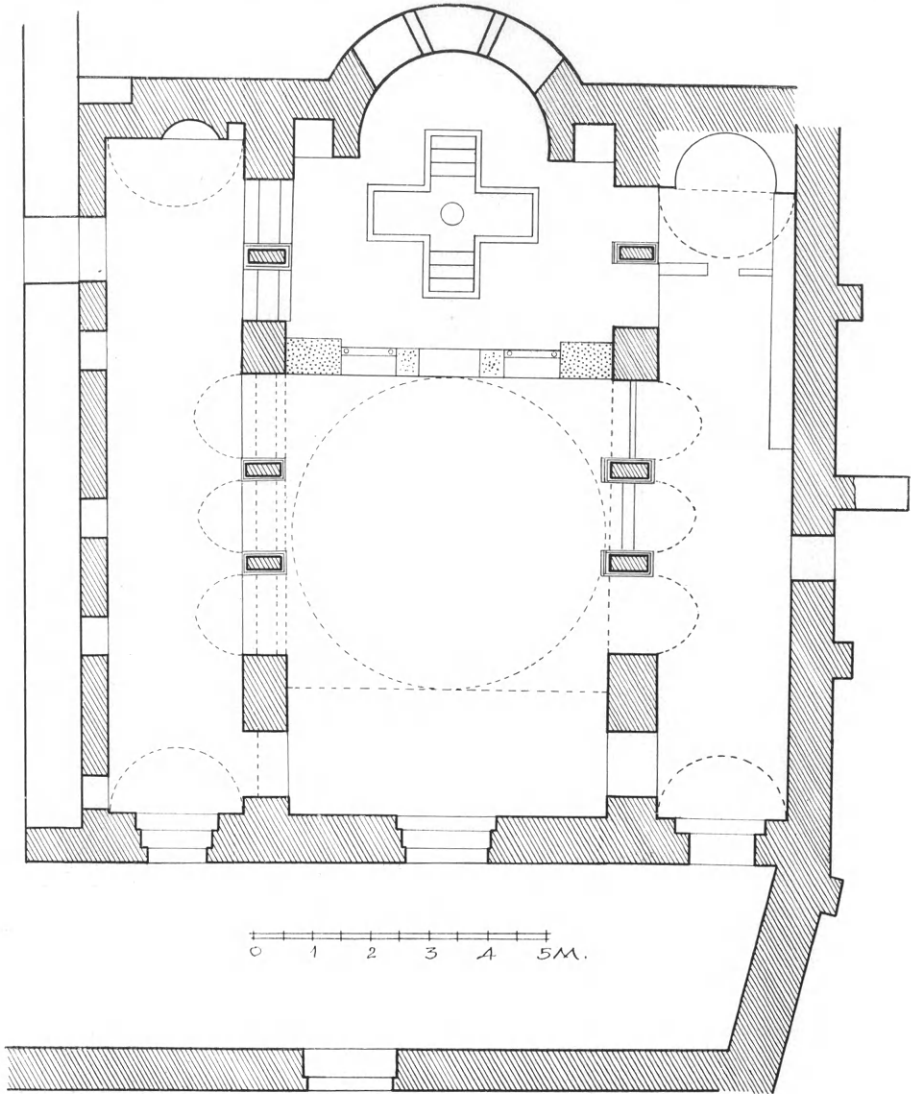
(Φωτογραφία Γ. Λαμπάκη)

ρέθησαν σαφῆ τὰ ἴχνη ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου των—καὶ ἐνὸς ἐπ' αὐτῶν ὀριζοντίου ἐπιστυλίου ἤτοι πλαγῆς λοξομητοῦ, πλάτους 0.60 μ., τῆς ὁποίας καὶ εὐρέθησαν πάντα τὰ ἀποτελοῦντα τὸ μέγα αὐτῆς μῆκος (3.05) τεμάχια (εἰκ. 194).

Τὸ ἐπιστύλιον αὐτὸ ἐστηρίζετο δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ ἐπὶ δύο παραστάδων στεφομένων ὑπὸ λοξομητῶν ἐπικράνων (εἰκ. 194). Κατὰ ταῦτα τὸ μεταξὺ τοῦ βαπτιστηρίου καὶ τοῦ προθαλάμου του χωρίσμα εἶχε τὴν μορφήν, ἣν δεικνύει τὸ παρατιθέμενον σχέδιον ἀναπαραστάσεως αὐτοῦ (εἰκ. 194).

Τὰ δύο ἀκραῖα ἀνοίγματα τοῦ χωρίσματος ἐκλείοντο ἀργό-

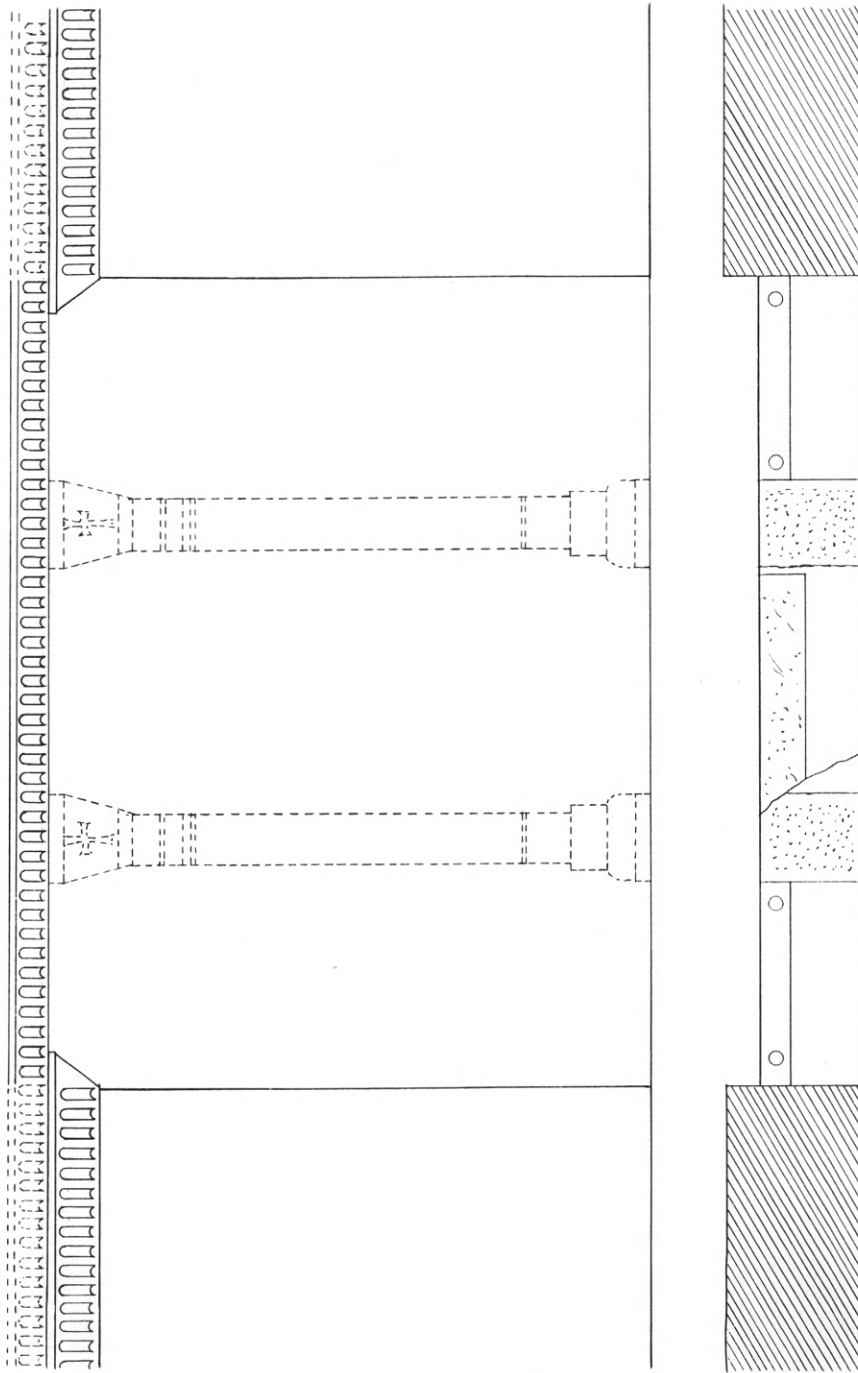
τερον διὰ θυρῶν, ὡς ἀποδεικνύουν τὰ ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου σχε-
τικὰ λαξεύματα καὶ αἱ διὰ τὰς στρόφιγγας τῶν θυρῶν κυκλικαὶ

Εἰκ. 193. Κάτοψις τοῦ ἀναστηλωθέντος βαπτιστηρίου τῆς Καταπολιανῆς.

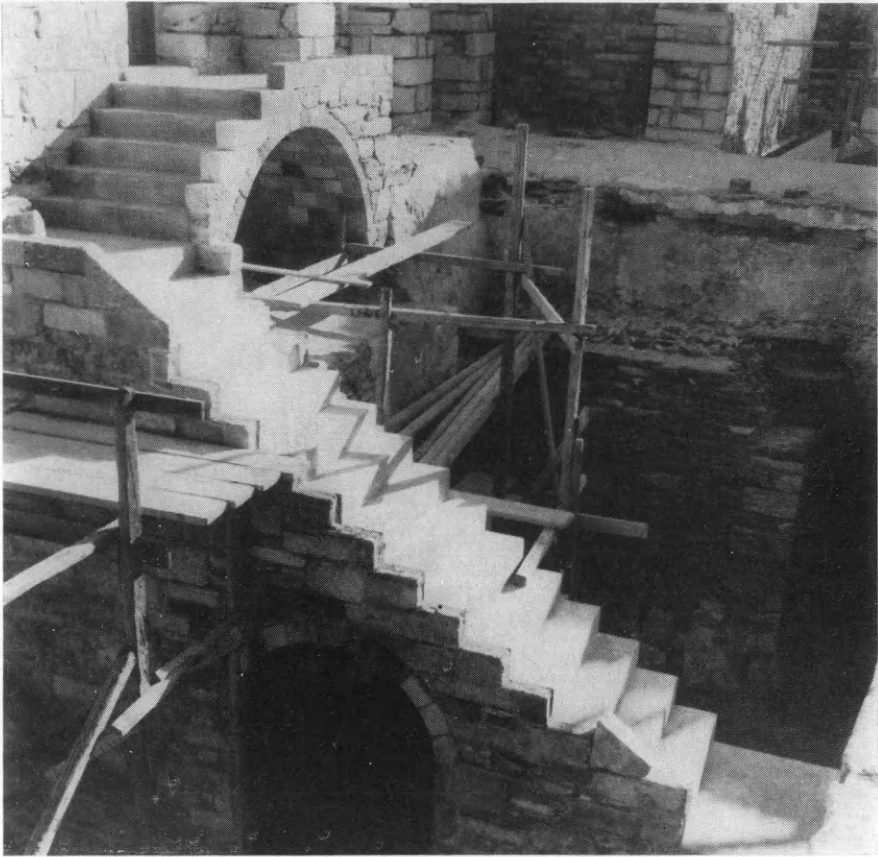
ὀπαί (εἰκ. 194). Τὸ μεσαῖον ἄνοιγμα θὰ ἐκλείετο ἴσως διὰ βήλου.

ε) Ἄλλη σοβαρὰ ἀναστηλωτικὴ ἐργασία ἐγένετο ἐφέτος εἰς τὸ βόρειον σκέλος τοῦ σταυροῦ τοῦ κυρίου ναοῦ. Τοῦ σκέλους τούτου ἡ μὲν μέση κιονοστοιχία εἶχε πολὺ ἀποκλίνει τῆς κατακορύ-

Ειχ. 194. Κάτοπις και ὄρθωσις (ἐν ἀναπαραστάσει) τοῦ μετὰ τὴν κατεδάφιαιν τοῦ μεταγενεστέρου διαχωριστικοῦ τοίχου ἀναφανέντος στυλοβάτου καὶ τριβήλου.

φου πρὸς Νότον, ἢ δὲ ἐκ πωρολίθων κυλινδρική καμάρα, ἣτις ἐκάλυπτε τὸ ἐσωτερικόν της, καταπεσοῦσα κατὰ τοὺς μεγάλους σεισμοὺς τοῦ 16^{ου} ἢ τοῦ 17^{ου} αἰῶνος, εἶχεν ἀνακατασκευασθῆ διὰ κοινῶν πλακοειδῶν λίθων (ψαρόπετρες). Ἄφ' ἐτέρου οἱ ὑπεράνω

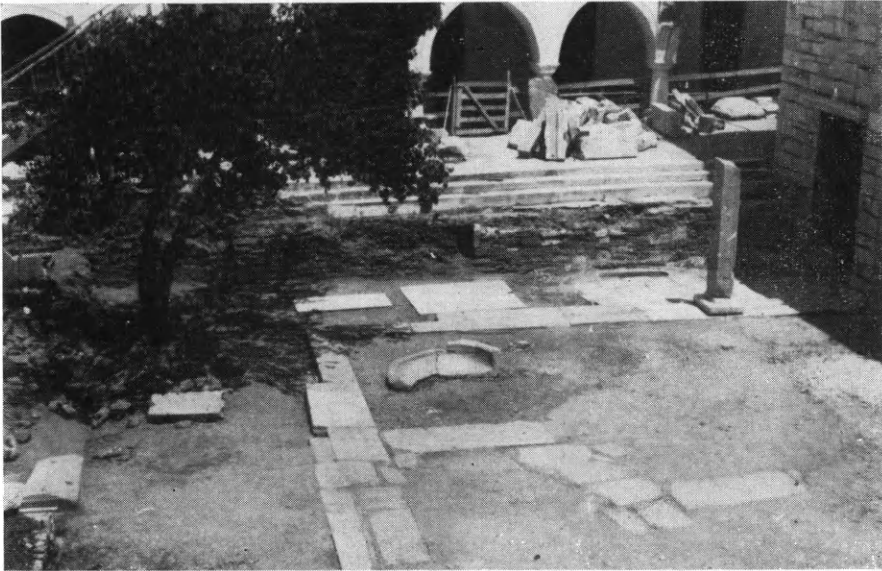
Εἰκ. 195. Ἡ ἐξωτερικὴ κλίμαξ ἀνόδου εἰς τὸν γυναικωνίτην

τῶν κίωνων τοῦ ἰσογείου μικροὶ μαρμάρινοι πεσσοὶ τοῦ γυναικωνίτου, πάλαι καταπεσόντες, εἶχον ἀντικατασταθῆ ὁλόκληροι μετὰ τοῦ ἐπ' αὐτῶν ὀριζοντίου ἐπιστυλίου δι' ὁμοίων μελῶν ἀλλ' ἐκ ξύλου μετὰ κονιάματος (μπαγδατὶ) κατ' ἀπομίμησιν τῶν μαρμαρίνων.

Διὰ τῶν ἐφέτος ἐκτελεσθεισῶν ἐργασιῶν οἱ μὲν κίονες τοῦ ἰσογείου ἐπανήχθησαν εἰς τὴν κατακόρυφον, ἢ ἐσωτερικὴ κυλινδρική ἐκ πλακοειδῶν λίθων καμάρα ἀντικατεστάθη δι' ἄλλης

ὁμοίας ἐκ πωρολίθων καὶ τέλος οἱ μαρμάρινοι πεσσοὶ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοὺς ἐπιστύλιον—τῶν ὁποίων περιεσώθησαν τὰ πλεῖστα τῶν μελῶν, - ἀνεστηλώθησαν εἰς τὰς ἀρχικάς των θέσεις.

ς') Τελευταία τις ἐργασία ἀφεώρα εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς ἀναγούσης εἰς τὸν γυναικωνίτην κλίμακος. Ὅτι ἡ κλίμαξ αὕτη ἦτο ἀρχικῶς ἐξωτερικὴ δὲν ὑπῆρχεν ἀμφιβολία. Κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ναοῦ ἐσώζοντο ἀκόμη ἐξέχοντες πολλοὶ ἐκ τῶν λί-

Εἰκ. 196. Ἐποψὶς τῆς αὐλῆς τοῦ αἵθριου μετὰ τοῦ ἀναστηλωθέντος πρώτου πεσσοῦ τῆς βορείου πεσσοστοιχίας αὐτοῦ.

θων τοῦ τοίχου, ὅστις τὴν ἐστήριζεν, ὡς καὶ τμήματα τῆς ὑποδομῆς του.

Κατόπιν ἐνδελεχοῦς ἐπὶ 2 ἔτη μελέτης τοῦ ζητήματος, ἡ κλίμαξ κατεσκευάσθη τρικαμπῆς, μὲ τρεῖς δηλονότι στροφὰς καὶ δύο πλατύσκαλα (εἰκ. 195): ἐν εἰς τὴν στάθμην τοῦ μεταγενεστέρου περιστυλίου τῆς αὐλῆς καὶ δεύτερον εἰς τὸ ὕψος τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως, μέχρι τοῦ ὁποίου ἐσώζοντο οἱ προεξέχοντες λίθοι. Ἀπὸ τοῦ δευτέρου τούτου πλατυσκάλου ἡ κλίμαξ στρεφόμενη πρὸς Ἀνατολὰς ἔφθανε μέχρι τῆς σωζομένης ἐξωτερικῆς θύρας τοῦ γυναικωνίτου. Ἐπειδὴ δὲ εὐθύς κάτωθεν τῆς θύρας ταύτης εὐρέθῃ δίλοβον παράθυρον, ἀνοιγόμενον ὑπεράνω τοῦ τεταρτοσφαιρίου τῆς κόγχης εἰς τὴν ὁποίαν καταλήγει πρὸς Νό-

τον ὀ νάρθηξ (εἰκ. 152), κατεσκευάσθη ἡ κλίμαξ ἐπὶ τόξου, ὅπερ ἐπέτρεψε τὴν διὰ τοῦ εἰρημένου παραθύρου εἴσοδον τοῦ ἐξωτερικοῦ φωτὸς εἰς τὸν νάρθηκα (εἰκ. 195).

Εἰκ. 197. Ὁ ἀναστηλωθεὶς ἐπὶ τῆς διασωθείσης βάσεως πρῶτος πεσσὸς τῆς βορείου πεσσοστοιχίας τοῦ αἵθριου.

Κατὰ ταῦτα ἢ εἰς τὸν γυναικωνίτην ἄνοδος ἐγένετο καὶ γίνεται διὰ κλίμακος ἀρχομένης ἀπὸ τῆς πρὸς Νότον τοῦ ναοῦ ἀποκαλυφθείσης πλακοστρώτου αὐλῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξήρχοντο διὰ θύρας, ἀνοιγομένης ἐπὶ τῆς νοτίας κόγχης τοῦ νάρθηκος, ἧς διατηρεῖται εἰσέτι τό τε κατώφλιον (παρουσιάζον ζωηρὰ τὰ ἴχνη τριβῆς) καὶ τὸ περίθυρον. Ἄλλὰ καὶ ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ δύναται τις νὰ προσπελάσῃ τὴν ἀρχὴν τῆς κλίμακος τῇ βοηθείᾳ τοξωτοῦ ἀνοίγματος κατασκευασθέντος κάτωθεν τοῦ δυτικοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τῆς κλίμακος (εἰκ. 195).

Προσθέτομεν ἐν τέλει ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ αἰθρίου ἀνεστηλώθη ἐπὶ τῆς σωζομένης βάσεως ὁ πρῶτος ἀπ' Ἀνατολῶν πεσσὸς τῆς βορείου πεσσοστοιχίας τοῦ αἰθρίου (εἰκ. 196), λεπτομέρειαν τοῦ ὁποίου παρέχει ἡ εἰκὼν 197.

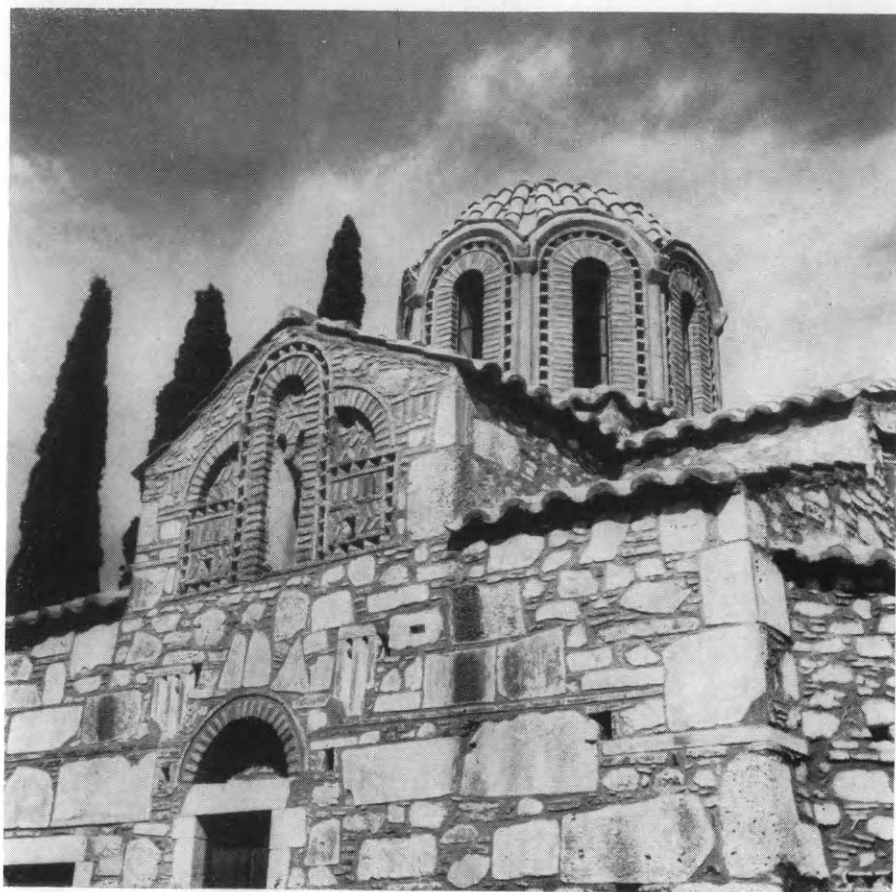
4) ΓΕΡΑΚΙ. Αἱ εἰς τὸ Γεράκι γενόμεναι ἐφέτος ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι ἐξετελέσθησαν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ καθηγητοῦ Ἄν. Ὁρλάνδου καὶ τοῦ διευθυντοῦ Ἀναστηλώσεως Εὐστ. Στίκα,

Εἰκ. 198. Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου εἰς Γεράκι
πρὸ τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ τροῦλλου του.

ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἐφόρου Λακεδαίμονος Χρ. Χρήστου, περιορίσθησαν δὲ ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν ἐντὸς τῆς κωμοπόλεως βυζαντινὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου (εἰκ. 198). Ὁ τροῦλλος τοῦ μνημείου τούτου, καταπεσὼν ἄγνωστον πότε ἔνεκα σεισμοῦ, εἶχεν ἀνακατασκευασθῆ περι τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, οὐχὶ ὁμως μὲ τὸ ἀρχικόν του ἀλλὰ μὲ σχέδιον σημαντικῶς διάφορον αὐτοῦ, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς εἰκόνας (εἰκ. 198). Ποῖον ἦτο τὸ ἀρχικόν του σχέδιον ὑπεδήλου ὁ ἐν τῇ αὐτῇ κωμοπόλει ἄριστα σωζόμενος βυζαντινὸς ναὸς τοῦ Ἁγ. Σώζοντος, ὅστις πλὴν ἄλλων παρουσιάζει καὶ τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς πρὸς τὸν Ἁγ.

Ἄθανάσιον σχέδιον ἡμικυκλικῶν ἀψίδων τοῦ ἱεροῦ. Ἐξ ὧν λοιπὸν κατεμετρήθη, ἐσχεδιάσθη καὶ ἐφωτογραφήθη (εἰκ. 198) ὁ ὑφιστάμενος τροῦλλος, ἐγένετο ἡ κατεδάφισις αὐτοῦ καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ νέου ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἰδίας περιῶπου διαμέτρου τροῦλ-

Εἰκ. 199. Ὁ ἀναστηλωθεὶς τροῦλλος τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου εἰς Γεράκι.

λου τοῦ Ἁγ. Σώζοντος, καὶ συμφώνως πρὸς σχετικὸν σχέδιον ἀνακατασκευῆς, ἐκπονηθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Στίκα. Ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἐργασίας ἐγένετο διὰ τοῦ ἐξαιρέτου εἰδικοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς ἀναστηλώσεως κ. Κωνστ. Σαμιώτη (εἰκ. 199).

Πλὴν τῆς ἄνω ἐργασίας ἐγένετο εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν μεταγενεστέρων λευκῶν ἀμμοκονιαμάτων τῶν ἀψίδων τοῦ ἱεροῦ (εἰκ. 200) ὡς καὶ ἡ ἀποκατά-

στασις τῶν πλινθοπεριβλήτων παραθύρων τῶν 3 ἀψίδων αὐτοῦ. Αἱ παρατιθέμεναι εἰκόνες δεικνύουν τὴν κατάστασιν τοῦ μνημείου πρὸ καὶ μετὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως.

Εἰκ. 200. Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου εἰς Γεράκι μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν μεταγενεστέρων κονιαμάτων τοῦ ἱεροῦ.

5. ΜΥΣΤΡΑΣ. Εἰς τὸν Μυστρᾶν ἐγένοντο ἐφέτος στερεωτικαὶ καὶ ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Χρ. Χρήστου, κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἄν. Ὁρλάνδου. Ἡ σπουδαιότερα τούτων ἀφεώρα εἰς τὴν στερέωσιν τῶν ἐν ἀποσυνθέσει εὐρισκομένων τοίχων τῶν ἀνακτόρων τῶν Καντακουζηνῶν (εἰκ. 201, 202). Εἰς τὸ μνημεῖον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἔφερον εἰς τὸν ἀνατολικὸν καὶ τὸν νότιον τοῖχόν του μεγάλα ρήγματα ἀπειλοῦντα νὰ παρασύρουν ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα εἰς καταστροφὴν (εἰκ. 202),

ἐπετεύχθη διὰ τοῦ ἐμπειροτάτου περὶ τὰ βυζαντινὰ ἀρχιτεχνίτου τῆς ἀναστηλώσεως Κωνστ. Σαμιώτη ἡ στερέωσις ὄλων τῶν κινδυνευόντων τμημάτων, ὡς καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῶν παραθύρων τῆς νοτίας ὄψεως ἐπὶ τῇ βάσει ἄλλων σωζομένων τῆς αὐτῆς πλευ-

Εἰκ. 201. Ἡ Νοτία πλευρὰ τοῦ ἀνακτόρου τῶν Καντακουζηνῶν εἰς τὸν Μυστράν, πρὸ τῶν ἐργασιῶν τοῦ 1964.

ρᾶς (εἰκ. 203, 205). Τὸ αὐτὸ ἐγένετο καὶ κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν πλευρᾶν, ὅπου αἱ ζημίαι ἦσαν ἐπίσης σοβαραὶ καὶ ἦτο ἀπαραίτητος ἡ στερέωσις διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, ὡς καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῶν παραθύρων (εἰκ. 204), ἵνα ἐπιτευχθῇ ἡ ἐνότης τῆς κυρίας αὐτῆς πλευρᾶς τῶν ἀνακτόρων (εἰκ. 205).

Περιορισμέναι ἐργασίαι στερεώσεως ἐγένοντο ἐπίσης εἰς τμῆμα τοῦ συνδέοντος τὰ ἀνάκτορα τῶν Καντακουζηνῶν καὶ

τῶν Παλαιολόγων κτίσματος, ἐπειδὴ πολλοὶ τῶν τοίχων του ἐκινδύνευον νὰ καταρρεύσουν.

Διὰ νὰ προληφθῇ δ' ὁ κίνδυνος τῆς περαιτέρω καταστροφῆς τῶν ὀλίγων τοιχογραφιῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐγένετο πλήρης κεράμωσις τοῦ ναοῦ. Πλήρης ἀνακεράμωσις ἐγένετο ἐπί-

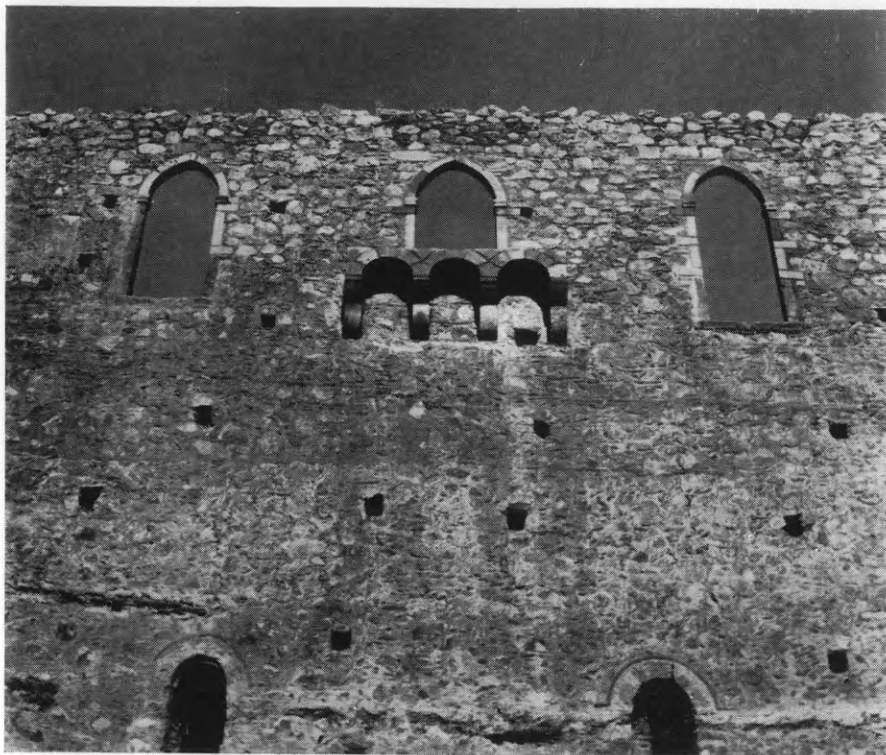

Εἰκ. 203. Ἡ Ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ἀνακτόρου τῶν Καντακουζηνῶν εἰς Μυστρᾶν, πρὸ τῶν ἐργασιῶν τοῦ 1964.

σης καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας. Εἰς τὴν μεταξὺ Ἁγ. Νικολάου καὶ Ἁγ. Σοφίας περιοχὴν ἐστερεώθησαν τμήματα κινδυνευόντων τοίχων ἰδιωτικῶν οἰκοδομημάτων ἐβελτιώθη δὲ καὶ ἡ ὁδὸς καθόδου πρὸς τὰ ἀνάκτορα.

Εἰς τὴν Μητρόπολιν ἀνεσύρθησαν καὶ ἐπανετοποθετήθησαν αἱ κέραμοι βελτιώσεως τῆς κεραμώσεως εἰς τὸ δυτικὸν μέρος, ὅπου οἱ τοῖχοι ἔδιδον τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐδέχοντο ὑγρασίαν. Εἰς τὴν Μητρόπολιν ἐπίσης συνεχίσθη ἡ ἐργασία καθαρισμοῦ

τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ μεσαίου κλίτους καὶ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ διὰ τοῦ εἰδικοῦ συντηρητοῦ ζωγράφου κ. Φ. Ζαχαρίου καὶ τοῦ συνεργείου του. Ἀνακεράμωσις ἀνελήφθη ἐπίσης καὶ εἰς τὸν ναῖσκον τοῦ Ἁϊ Γιαννάκη, ὡς καὶ καθαρισμὸς τῆς κεραμώσεως εἰς τὸν ναὸν τῆς Περιβλέπτου, ὅπου κατόπιν τῶν

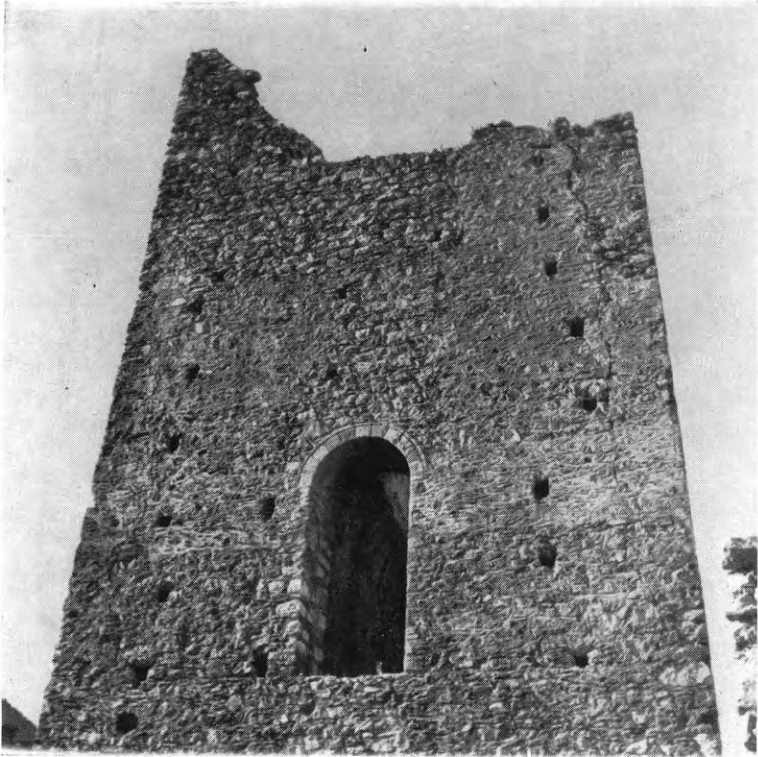

Εἰκ. 203. Ἡ Νοτία πλευρὰ τοῦ ἀνακτόρου τῶν Καντακουζηνῶν μετὰ τὰς ἐργασίας τοῦ 1964.

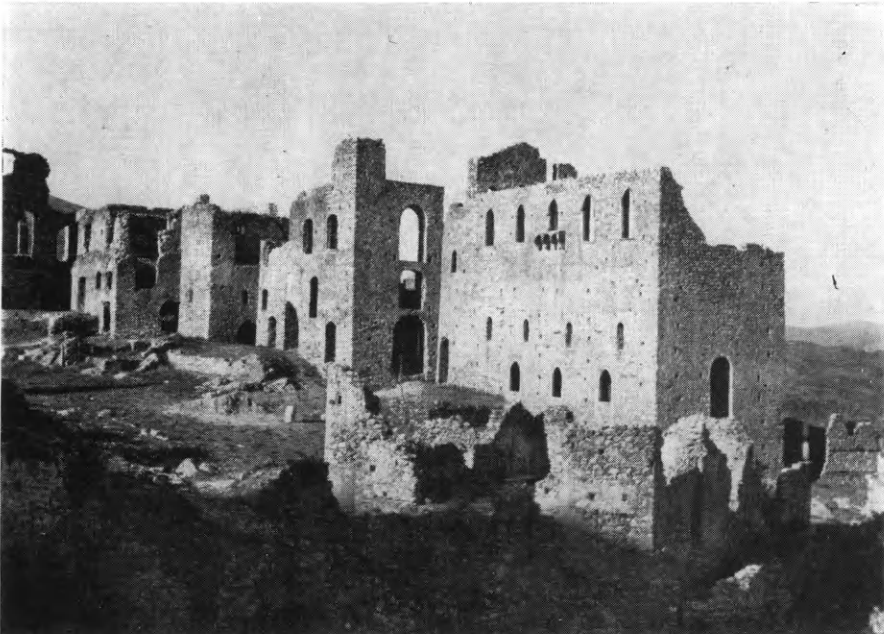
κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος γενομένων ἐργασιῶν ἐπετεύχθη ἡ πλήρης στεγανοποίησις τῆς στέγης κατὰ τὸ δυτικὸν τμήμα, ἡ ἐκ τοῦ ὁποίου εισδύουσα ὑγρασία κατέστρεφε τὰς τοιχογραφίας.

Τέλος σιδηρᾶ ὑελοστάσια ἐτοποθετήθησαν εἰς τὴν Μητρόπολιν, ἐβελτιώθησαν δὲ καὶ τμήματα διαφόρων δρόμων ἐντὸς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου.

6) ΛΕΥΚΑΔΙΑ ΝΑΟΥΣΗΣ. Κατὰ τὸ 1964 δὲν ἐγένοντο ἐργασίαι ἀνασκαφῆς μακεδονικῶν τάφων παρὰ τὰ Λευκάδια τῆς Ναούσης, συνεχίσθησαν ὅμως διὰ τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων

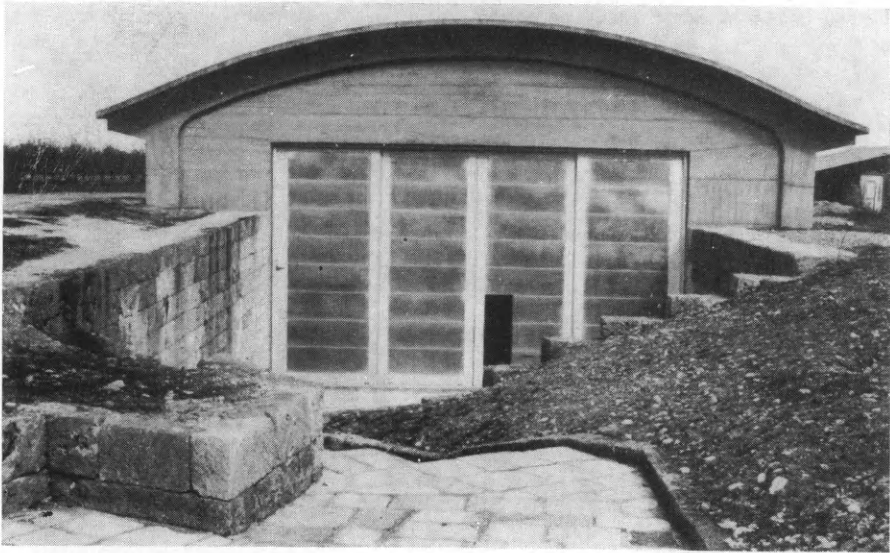

Εἰκ. 204. Ἡ Ἀνατολική πλευρά τοῦ ἀνακτόρου τῶν Καντακουζηνῶν μετὰ τὰς ἐργασίας τοῦ 1964.

Εἰκ. 205. Γενική ἄποψις τῶν ἀνακτόρων τοῦ Μυστρᾶ μετὰ τὰς ἐργασίας τοῦ 1964.

κ. Φωτίου Πέτσα αἱ ἐργασίαι στερεώσεως τῶν μακεδονικῶν τάφων ἐν γένει, δαπάναις καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιστάσιαν τῆς Διευθύνσεως ἀναστηλώσεως τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων. Οὕτω ἐπερατώθη καὶ τὸ στέγαστρον τοῦ ἀνασκαφέντος ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας μεγάλου τάφου τῶν Λευκαδίων (εἰκ. 206).

Εἰκ. 206. Πρόσβασις καὶ στέγαστρον τοῦ μεγάλου τάφου τῶν Λευκαδίων τῆς Ναούσης.

Ἐξετελέσθησαν ἐπίσης τὰ ἀπαραίτητα τελικὰ σχέδια πρὸς δημοσίευσιν τοῦ τάφου τούτου, ἐν οἷς καὶ ἔγχρωμον σχέδιον ὁλοκλήρου τῆς προσόψεως.

Ἐγένοντο ἐπίσης ἀντίγραφα εἰς φυσικὸν μέγεθος τῶν τεσσάρων μορφῶν ἦτοι τοῦ νεκροῦ, τοῦ ψυχοπομποῦ Ἑρμοῦ, τοῦ Αἰακοῦ καὶ τοῦ Ραδαμάνθους, τὰ ὁποῖα θὰ ἐκτεθοῦν εἰς τὸ ἀποπερατωθὲν Μουσεῖον Βεροῖας.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΕΩΣ ΚΙΝΗΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Ὁ ἐπὶ συμβάσει προσληφθεὶς ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐμπειρότατος συντηρητὴς κινήτων ἀρχαίων Ζαχαρίας Κανάκης εἰργάσθη εἰς τὰς ἐξῆς ἀρχαιολογικὰς περιφερείας καὶ ἀνασκαφὰς κατὰ τὰς ὁδηγίας τῶν οἰκείων ἐφόρων καὶ ἀνασκαφῶν.

Εἰς Θήβας διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν νεωστὶ ἀποκαλυφθέντων εὐρημάτων τοῦ Καδμείου καὶ τοῦ οἰκοπέδου Παυλογιάννη (χρυσῶν καὶ πολυτίμων λίθων, κοσμημάτων ἑλεφαντίνων καὶ ἐκ φαγεντιανῆς, πηλίνων πινακίδων, τοιχογραφιῶν κλπ.).

Εἰς Ἀργοστόλιον εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἐκ τοῦ σεισμοῦ καταστραφέντων προϊστορικῶν ἀγγείων τῆς Κεφαλληνίας.

Εἰς Πάτρας διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἐκ παλαιῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἐφόρου κ. Ζαφειροπούλου προερχομένων ἀγγείων.

Εἰς Ἰωάννινα διὰ τὴν ἀποκατάστασιν ἀγγείων καὶ μολυβδίνων ἐλασμάτων, συγκόλλησιν μεγάλων ἀγγείων καὶ ἀμφορέων καὶ δύο μεγάλων πίθων τοῦ νεκρομαντείου τῆς Ἐφύρας.

Εἰς Χώραν Τριφυλίας διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν νεωστὶ εὐρεθέντων Μεσοελλαδικῶν ἀγγείων ὡς καὶ τῶν τῆς Κουκουνάρας.

Τέλος ἐκ νέου εἰς Θήβας διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν δύο μεγάλων ἑλεφαντίνων κιονίσκων (ἀποτελουμένων ἐξ ἑκατοντάδος τεμαχίων), τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἐκ τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν Κεραμοπούλλου πολυτίμων εὐρημάτων καὶ τὴν συγκόλλησιν τῶν ἐσχάτως εὐρεθέντων ἑλεφαντίνων πλακιδίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.
ΑΝΕΓΕΡΣΙΣ ΚΛΠ. ΜΟΥΣΕΙΩΝ

Συνεχίζουσα τὴν πρὸς τὸ Κράτος ἐπικουρίαν τῆς ἐδαπάνη-
σεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία κατὰ τὸ 1964 διὰ τελικοὺς λο-
γαριασμοὺς ἀνεγέρσεως Μουσείου Τήνου καὶ κατασκευὴν μαρ-
μαρίνης ἐπιγραφῆς δρχ. 4.222.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.
ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ ΑΚΙΝΗΤΩΝ

Δι' ἀπαλλοτριώσεις κτημάτων χάριν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν
καὶ ἀνασκαφῶν διέθεσεν ἐφέτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὰ
κάτωθι ποσά :

- α) Δι' ἀγορὰν δύο ἀγρῶν εἰς Ἀμφίπολιν δρχ. 11.500.
- β) Δι' ἀγορὰν ἀγροῦ εἰς θέσιν Καστροὶ Ἡρακλείου Κρήτης
δρχ. 10.022.50.
- γ) Δι' ἀγορὰν ἀγροῦ εἰς Κάτω Ζάκρον Κρήτης κλπ. δρχ.
24.000.
- δ) Δι' ἀγορὰν κτήματος καὶ ἀγροῦ εἰς Μεσσήνην κλπ. δρχ.
63.317

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἡ δημοσιευτικὴ δρα̃σις τῆς Ἑταιρείας συνεχίσθη δραστη-
ρίως καὶ κατὰ τὸ 1964 ἐποπτεία τοῦ Γ. Γραμματέως τοῦ Συμ-
βουλίου, τοῦ Συμβούλου κ. Ν. Κοντολέοντος καὶ τῆς Δίδου Ἀρτε-
μισίας Γιαννουλάτου. Ἴδου δὲ εἰς τὴν συνίσταται ἡ δρα̃σις αὕτη :

α) Περαιτούται ή εκτύπωσις και έντός όλίγου θα κυκλοφορηθῆ ὁ τόμος τῶν Πρακτικῶν τοῦ ἔτους 1959 και παρεδόθη πρὸς στοιχειοθεσίαν ὁ τόμος τοῦ ἔτους 1962.

β) Ἐπερατώθη ή εκτύπωσις και ἐκυκλοφορήθησαν οἱ τόμοι τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῶν ἐτῶν 1959, 1960 και 1961. Ὅσονούπω θα κυκλοφορηθῆ και ὁ τόμος τοῦ ἔτους 1962. Εὐρίσκειται περὶ τὸ πέρασ και ὁ τόμος τοῦ ἔτους 1963, ἤρχισε δὲ ἤδη και ή στοιχειοθεσία τοῦ τόμου τοῦ ἔτους 1964.

γ) Περαιτούται ή εκτύπωσις (ἐπιμελεία τῆς Κ^ας Μαρίας Γαβρίλη) τοῦ Α' τόμου τοῦ «Χαριστηρίου εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον», εὐρίσκονται δὲ ὑπὸ εκτύπωσιν ὁ Β' και ὁ Γ' τόμος.

δ) Ἐξετυπώθη ή ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορία διατριβή τοῦ ἐφόρου κ. Σωτηρίου Δάκαρη «Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν».

ε) Ἐγένετο φωτοτυπική ἀνατύπωσις τοῦ ἔργου τοῦ Τσουντα: «Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις τοῦ Διμηνίου και Σέσκλου».

στ) Ἐξετυπώθη τὸ ἀνά χειρας τεῦχος τοῦ ἔργου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας κατὰ τὸ 1964.

Κατὰ τὸ 1964 εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἐταιρείας τόμοι ἐν ὄλφ 1615, ἐξ ὧν 1240 δι' ἀγορᾶς, 182 δι' ἀνταλλαγῆς και 193 ἐκ δωρεᾶς.

Ἦλθεν ἐπίσης ἀρωγὸς ή Ἐταιρεία εἰς τοὺς εἰς Ἐσπερίαν διὰ περαιτέρω σπουδὰς μεταβάντας ὑποτρόφους ἐπιμελητὰς ἀρχαιοτήτων: Βασ. Πετράκον, Αἰκ. Ρωμοπούλου και Ἀγγελ. Ἀνδρειωμένου διὰ ποσοῦ δρχ. 6.701.

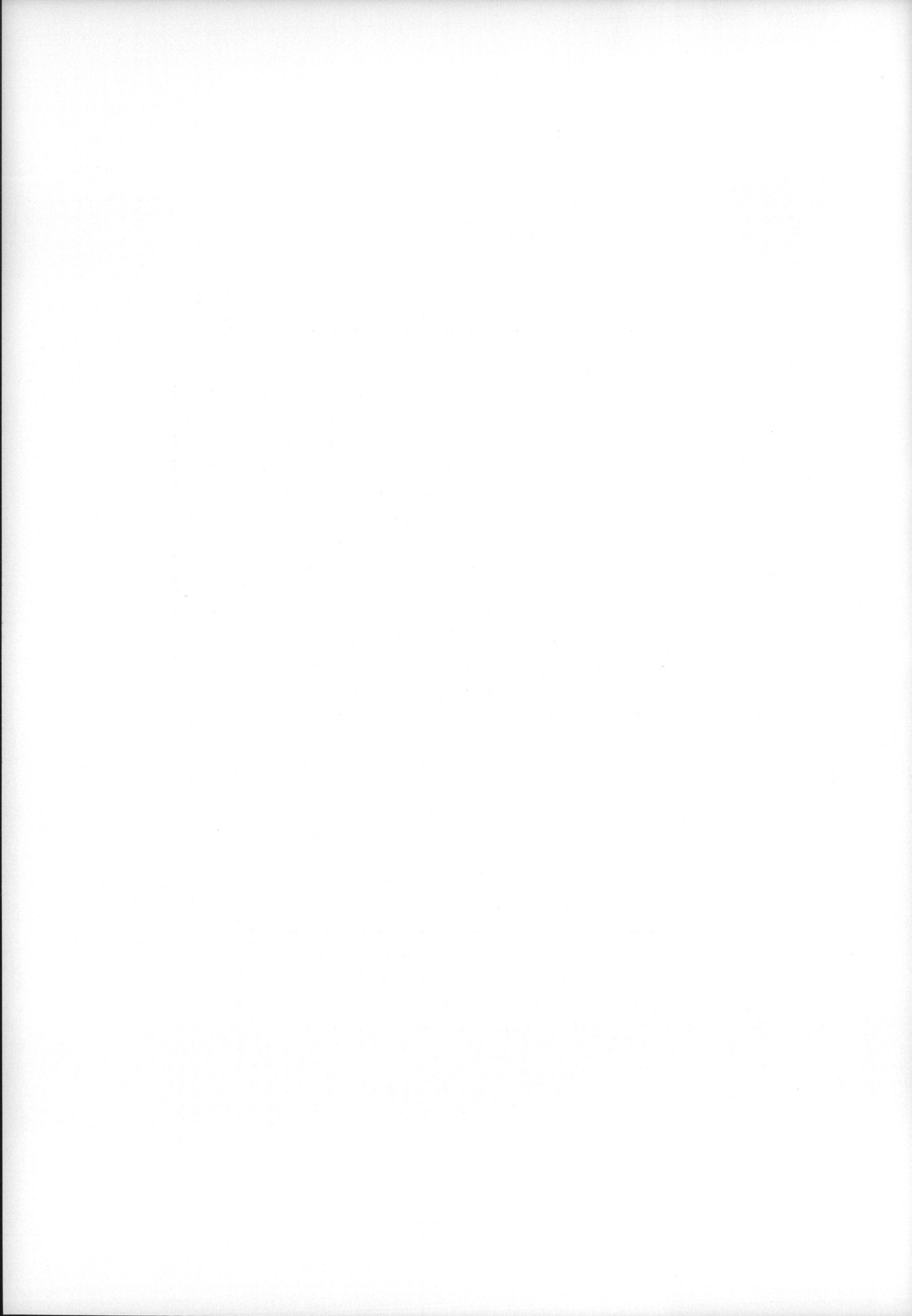
Ἐνίσχυσεν ὡσαύτως ή Ἐταιρεία διὰ ποσοῦ δρχ. 160.000 τὴν ἔκδοσιν ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν συγγενῶν Ἰδρυμάτων (Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας, Λαογραφικῆς Ἐταιρείας, Ἱστορικῆς και Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, Θρακικοῦ Κέντρου, Ἐταιρείας Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν και Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν).

Δι' ἐπιστημονικὰς διαλέξεις και ἀνακοινώσεις ἐδαπάνησεν ἐφέτος ή Ἐταιρεία δρχ. 2.784.

Δι' ἀποζημίωσιν τῶν Συνεργείων ταξινομήσεως τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἐταιρείας διετέθησαν δρχ. 18.750.

Δι' ἀποζημίωσιν ἐκτάκτων βοηθῶν εὐρετηριάσεως παλαιότερων τόμων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος διετέθησαν δρχ. 206.199.

Διὰ τοῦ ποσοῦ τούτου ἐπερατώθη διὰ τῶν Κυριῶν Ἀθηνᾶς Καλογεροπούλου καὶ Μαρίας Προῦνη ἡ ἀποδελτίωσις τῶν ἀπὸ τοῦ 1837 μέχρι καὶ τοῦ 1890 τόμων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος, ἐγένετο δ' ἐπίσης καὶ ἡ τελικὴ ἐπεξεργασία τῶν δημοσιευθησομένων εἰς τὸ Εὐρετήριο λημμάτων μέχρι τοῦ ἔτους 1882.

Τυπογρ. Ν. ΕΣΤΙΑ-Β. Ν. Καργαδούρη Μαυρομιχάλη 134 - Αθήναι

Μεταλλογραφήματα : Κωνστ. Ε. Χαλκιοπούλου - Αγ. Μάρκου 14

1965

